

2000

Trinkov
koledar

KULTURNO DRUŠTVO
IVAN TRINKO
ČEDAD

Kulturno društvo

Ivan Trinko

KNJIŽNICA - BIBLIOTECA

W/5450/2000

TRINKOV KOLEDAR za leto 2000

Izdalo in založilo kulturno društvo "Ivan Trinko" - Čedad

Registriran na sodišču v Vidmu dne 29.12.1998 št. 30

Uredili: Živa Gruden, Iole Namor (odgovorni urednik), Lucia Trusgnach, Marino Vertovec

Slika na platnici: Martino Melissa

Likovni vložek: Martino Melissa / Moreno Miorelli - Martino Melissa (1958-1983)

Tisk: Juliagraf (Premariacco - UD) 1999

Izdajo je omogočilo Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije

KULTURNO DRUŠTVO

IVAN TRINKO

ČEDAD

Trinkov
koledar
2000

Rada, na Trinkovem koledarju, stopnin tu lieto 2000 s staro slovensko besiedo Nediških dolin. Besiedo, ki je glas naše zemlje še vič ku 1000 liet an ki, če težkuo je preživiel a v tardih cajtah telih zadnjih stuo liet, upan, de od novega lieta naprej na bo miela vič težav za rast na ustah judi, takuo ki raste an teče vsak jizik živ an ljubjen.

Zadnje cajte, za naše te mlade, puno je parpomala Dvojezična šola an na konac novemberja smo miel z Grima an liep šenk: "Norme in materia di tutela delle minoranze linguistiche storiche" (Norme v zvezi z zaščito zgodovinskih jezikovnih manjšin). Lietos mammo trošt, de nan pride na pomuoč tud še drug, za nas Slovenje poseban zakon, tuk bomo vidli naše pravice sparjete.

"Trošt" je na liepa rieč an seviede, čast Bogu, vsi mammo trošt za naprej, ma telkrat naše upanje je kiek buj konkretnega, ku na liepa sanja.

Telkrat, če bomo znal zavihniti rokave an lepuo dielat, moremo zaries spremeniti življenje naših judi an tistih blizu nas, ki ku mi so živiel nasrečo nega železnega konfina, ki je pezu na nas an nas je čefu.

Euregio se je rodila, jo šele ziblujemo, ma čez lieto bo hodila! Naša dužnuost bo jo navast lepuo hoditi an po pravi pot. Furlani, Korošci an Slovenj bomo kupe misnil an dielal za obuojšat socialno,

ekonomsko an kulturno življenje oku telega konfina, ki cajt zbriše, grede ki zida an šiere našo veliko evropsko hišo.

V teli veliki hiš mi že dielamo an živimo, ma za lepueo živiet v naši hiš, čemo šele miet naše navade, naš jizik an takuo, ki je naša stara navada, vrata odparte za parjateljje: zak tel je naš duom!

Bruna Dorbolò,
županja občine Špeter

Z otroško lahkotnostjo sem pred dnevi obljubil, da bom napisal nekaj uvodnih vrstic za Trinkov koledar, prepričan, da je to samo po sebi umevna dolžnost, ki se ji ni mogoče odreči...

Šele ko sem se pripravil k pisanju, sem se zavedel, da bo ta koledar imel na naslovnici naslov: *Trinkov koledar za leto 2000*. Zdrznil sem se in znašel v zagati uvodničarja koledarja ob koncu stoletja in prelomu novega tisočletja.

Misli so mi bežale gor in dol. V istem hipu sem podoživljal in se spomnil prve poti iz Volč po Dolu čez Solarje, ko me je šestletnega mama peljala s seboj na Breg, k Sv. Štoblanku in v Dreko, potem očetovih pripovedi o partizanskih dogodivščinah v Klodiču in Matajurju, varuškinih zgodbic o Stari gori in milostni Materi božji s skrivnostno kapelo sv. Mihaela v kriпти, pa seveda vsega, kar sem slišal v šoli o Landarski jami, o dveh beneških samoupravah, t.i. "bankah", o čedajskem in starogorskem rokopisu, o krošnjarih iz Rezije, pri verouku pa o slavnem čedajskem kapitlju, ki je stoletja skrbel za tolminski arhidiakonot, in o investituri z mašo velikega meča patriarha Markvarda. Še so mi živo pred očmi prvi izvodi Matajurja, ki sem jih z vso radovednos-

tjo nestrpno pričakoval in kupoval v kiosku ob nekdanjem učiteljišču, ter prav tako Dom, ki je na pol ilegalno prihajal v župnišče.

Neverjetno, kot blisk so me prešini ti in še mnogi drugi spomini. Morda pa so to tisti majhni kamenčki, ki so se skozi leta nabirali in neopazno gradili iskreno in vse globljo povezanost z rojaki za Kolovratom, Matajurjem, Mijo, Breškim Jalovcem in za Kaninom. To so ljudje, ki jih v njihovem neprestanem težkem boju za vsakdanji kruh in za materni jezik, najbolje simbolizira "kaplan Martin Čedermac".

Naj bo spominov dovolj, da ne bodo misli zašle predaleč v sicer zelo pomembno in gotovo še ne povsem raziskano zgodovino.

Kaže se ustaviti pri Koledarju za leto 2000 oziroma pri uvodni misli in voščilu.

Kot prijatelj najboljšemu prijatelju bom rekel in zapisal: "Vse dobro, bratar! Držimo skupaj, pa pojdimo skupaj naprej!"

Vse dobro! Pozabimo na hudo, ki ga več ni, in ta trenutek, v današnjem dnevu, ta teden in v tem mesecu, letos, zastavimo naše moči za nekaj lepega, plemenitega in dobrega, kar bo razveselilo oba, soseda, Furlana in Italijana, pa Korošca za Tabljo in Kranjca za Škrbino.

Ni še toliko dolgo tega, ko je izgledalo, da se primer medsebojnega spoštovanja in sodelovanja med msgr. I. Trinkom in prof. Marchesettijem ne da ponoviti, pa vendar so jima sledili msgr. V. Birtig in prof. G. M. Del Basso. Ledino, ki so jo orali don Cuffolo, msgr. A. Cracina, Laurencig in drugi Čedermaci; pa buditelja in kulturna delavca I. Predan in V. Simonitti.

Njihovo delo danes nadaljujejo uveljavljeni in ugledni strokovnjaki, kot so msgr. prof. dr. G. Menis, prof. T. Venuti, prof. G. Bergamini in prof. Dapit, pa msgr. P. Guion, E. Cencig, M. Gariup, msgr. prof. M. Qualizza, prof. P. Petricig, brata B. in P. Zuanella,

prof. V. Černo, L. Negro... in mnogi, mnogi sodelavci obeh časopisov in raziskovalnih centrov, člani kulturnih društev in pevskih zborov, rezijanske folklore, ter učiteljice in učitelji v prvi dvojezični slovenski šoli videmske pokrajine v Špetru.

To so znamenja novega, neustavljivega pomladnega brstenja vse lepšega in bogatejšega sožitja v novem tisočletju, za vse ljudi ob bregovih Soče, Nadiže, Tera in Bele.

Silvester Gaberšček,
držanni sekretar na Ministrstvu za kulturo

ZAŠČITNI ZAKON
PРАВNA OSNOVA ZA NADALJNJE DELO

TONI BUIANI

Une bieie gnove. O podarìn scomençâ, l'an 2000 cuntun imprest juridic impuartanton pal disvilup des lenghis che fin cumò a son stadis lassadis in stât di minorance. A son 12 comunitâts linguisticis inte Republiche Italiane che finalmentri a puedin zovâsi di une leç che proviôt la presince de lôr lenghe tes scuelis, te amministrazion publiche, tai media, e vie indenant.

Al sarà simpri di lavorâ, forzit plui di prin, ma si podarà fâlu cul sostegn di une leç statâl che metarà di bande tancj impediments. Duncje, pai furlans ma ancje pai slovens dal Friûl, che a spietin dut câs une leç di pueste par lôr, si puedin fâ pardabon i augûrs di un milenari plen di sodisfaziions pe cressite culturâl e sociâl de lôr comunitât.

16. decembra 1999 se je končala gladovna stavka voditeljev sardinskega narodnostnega gibanja "Sardigna Natzione". Iz Rima je namreč prišla vest, da je predsednik italijanske republike podpisal objavo zakona: "Norme in materia di tutela delle minoranze linguistiche storiche" (Norme v zvezi z zaščito zgodovinskih jezikovnih manjšin). Italijanski parlament je s svojim delom sklenil 25. novembra; 52 let je preteklo, da je končno izdelal okvirni zakon, ki udejanja ustavno načelo, toda stari in novi nasprotniki so se, vključno z dosmrtnim senatorjem Giuliom Andreottijem, obrnili

do najvišje državne avtoritete in pozvali predsednika, naj objave zakona ne podpiše. To je bil povod za stavko sardinskih prijateljev, za zadnji primer ljudske mobilizacije, ki je skozi več desetletij morala spremljati zakonodajno pot teh "norm", zapoznelega priznanja naravne kolektivne pravice pomenljivega dela italijanskih državljanov.

18. oktobra je slovensko družbeno-politično društvo Edinost predstavilo Javnemu tožilstvu v Trstu ekspozice proti 130 senatorjem, ki so s svojo odsotnostjo v avli v dneh 6. in 7. oktobra, ko je bil zakon na glasovanju, ovirali zakonodajne funkcije parlamenta, v oktobru in novembru pa sta se mobilizirali tudi videnska nadškofija in univerza v zaščito jezikovnih pravic furlanskih, slovenskih in nemških ljudi v Furlaniji. Še prej je predvsem Furlanska informacijska zadruga (Cooperativa di Informazione Friulana) s svojo radijsko postajo Radio Onde Furlane in spletnimi stranmi na Internetu (www.friul.it) odločno in aktivno pazila na italijanske parlamentarce, tudi s pomočjo drugih manjšin v Italiji in Evropi, ter jih zasipala z razglednicami in elektronskimi pismi.

Vse to je treba povedati, preden izrečemo karkoli o vsebini tega zakona. Besedilo namreč odraža strah italijanskega zakonodajalca pred "pretirano zaščito". Naravnost smešno je, da normativa v korist jezikovnim manjšinam prinaša v prvem členu trditev: "Uradni jezik Republike je italijanščina." Kaj lahko predvidevamo velike težave na poti izvajanja zakona, ko bo državna in druga javna birokracija stkala svojo mrežo pravilnikov in pravilničkov ter z njimi otopila morebitna izvajalna navdušenja. Ne glede na olajšanje, ki ga bolj kot zadovoljstvo doživljamo ob sklepu te prve faze pravnega priznanja 12 jezikovnih skupnosti v državi, mora torej ostati živa skrb, budnost in dejavnost, da bodo te norme na vseh političnih, upravnih in družbenih ravneh dejansko imele pozitivne učinke na same skupnosti, ki so bile doslej diskriminirane.

Pred očmi imam dva problema, s katerima se bomo morali Furlani najprej spoprijeti. Bo mogoče v treh furlanskih pokrajinah sprejeti teritorialno opredelitev furlanskega jezika in kulture, ki že obstaja po nedavnem deželnem okvirnem zakonu (d.z. 15/1996), ne da bi bila še enkrat potrebna zapletena procedura z obravnavo v občinskih svetih ali celo z ljudskimi posvetovanji?

Ali bo staršem, ki imajo otroke v obvezni šoli, s primerno izdelanimi vpisnimi obrazci šolskih institucij olajšan postopek, da za svojega otroka zahtevajo pouk manjšinskega jezika? Ali pa bo še naprej furlanska skupnost z neinformiranostjo postavljena v manjvreden položaj in bo stalno zahtevanje pravil še naprej v breme le "fanatičnim" prostovoljcem? Mnogo dela čaka tudi občinske svetovalce, da bodo izvajali pravice na svojem institucionalnem mestu ter poskrbeli, da bo furlanščina vidna v javnih listinah in toponomastiki; mnogo bo morala postoriti tudi videnska univerza, da bo pripravila učitelje in naredila iz didaktične rabe furlanskega jezika pri vseh disciplinah normalno dejstvo; mnogo bodo morali narediti tudi založniški in multimedialni operaterji, ki se jim odpira novo tržišče s produkti, vezanimi na jezik, katerega "status" se dviga.

Ne pričakujem si navdušenega sprejema zakona v javnih upravah, v javni radio-televizijski službi in niti velike prisotnosti furlanščine v verski vzgoji v normalni liturgični praksi krajevne katoliške cerkve, čeprav zdaj ni več kanoničnih zaprek.

Imamo torej potreben zakon, ki končno imenuje 12 neitalijanskih jezikov in predvideva določeno disciplino na področjih, ki so domena države. Na drugih področjih bomo mogli in morali računati, predvsem v deželah s posebnim statutom, na določnejše in konkretne izvajalne normative.

trinkov

koledar

koledar
leto 2000

EMIL CENCIG

Januar

1	S	Mati Božja Marija - Novo leto	
2	N	2. nedelja po božiču - Bazilij	
3	P	Presveto Jezusovo ime - Genovefa	
4	T	Angela Folinjska	
5	S	Telesfor - Simeon	
6	Č	Sveti trije kralji	●
7	P	Lucijan - Rajmund	
8	S	Severin	
9	N	Jezusov krst - Julijan	
10	P	Aldo	
11	T	Pavlin Oglejski, apostol Slovencev	
12	S	Tatjana	
13	Č	Hilarij - Veronika	
14	P	Feliks - Odorik iz Pordenona	☾
15	S	Pavel Puščavnik - Maver	
16	N	2. nav. nedelja - Marcel	
17	P	Anton Puščavnik	
18	T	Priska	
19	S	Knut - Marij	
20	Č	Fabijan - Sebastijan	
21	P	Neža (Jana) - Epifanij	○
22	S	Vincencij	
23	N	3. nav. nedelja - Hildefonz	
24	P	Frančišek Sal.	
25	T	Spreobrnitev sv. Pavla	
26	S	Tit - Timotej	
27	Č	Angela Merici	
28	P	Tomaž Akvinski	☾
29	S	Konstanc	
30	N	4. nav. nedelja - Hijacinta - Martina	
31	P	Janez Bosco	

Februar

1	T	Brigita Irska	
2	S	Svečnica - Darovanje Jezusa	
3	Č	Blaž - Oskar	
4	P	Andrej Corsini	
5	S	Agata	●
6	N	5. nav. nedelja - Pavel Miki in tov.	
7	P	Rihard - Koleta	
8	T	Hieronim Emiliani	
9	S	Sholastika - Viljem Vel.	
10	Č	Apolonija	
11	P	Lurška Mati Božja - Eloisa	
12	S	Eulalija	
13	N	6. nav. nedelja - Katarina Ricci	☾
14	P	Valentin (Zdravko)	
15	T	Georgija	
16	S	Onezim	
17	Č	Silvin	
18	P	Simeon Jeruz. - Flavijan	
19	S	Konrad	○
20	N	7. nav. nedelja - Ulrich - Elevterij	
21	P	Peter Damiani	
22	T	Sedež ap. Petra - Marjeta Kortonska	
23	S	Polikarp - Romana	
24	Č	Lucij - Sergij	
25	P	Tarac - Cesarij	
26	S	Matilda - Aleksander	
27	N	8. nav. nedelja - Gabrijel	☾
28	P	Roman	
29	T	Osvald	

Marec

1	S	Svibert - Albin	
2	Č	Simplicijan - Henrik	
3	P	Martin	
4	S	Kazimir - Lucij	
5	N	9. nav. nedelja - debelinea	
6	P	Fridolin	●
7	T	Felicita in Perpetua - pust	
8	S	pepelnica	
9	Č	Frančiška Rimska	
10	P	40 mučencev iz Sebaste	
11	S	Sofronij - Evlogij	
12	N	1. post. nedelja - Maksimilijan	
13	P	Nikefor	☾
14	T	Matilda - Florentina	
15	S	Klemen - Luisa	
16	Č	Hilarij in Tacijan	
17	P	Jedert - Patricij	
18	S	Ciril Jeruzalemski	
19	N	2. post. nedelja - Sveti Jožef - kvatrnica	
20	P	Klavdija - Martin iz Prage	○
21	T	Nikola iz Flue	
22	S	Katarina Gen. - Lea	
23	Č	Turibij iz Mongr. - Frumencij	
24	P	Dionizij - Sever	
25	S	Gospodovo oznanjenje	
26	N	3. post. nedelja - Emanuel - Evgenija	
27	P	Rupert - Aimone	
28	T	Sikst III.	☾
29	S	Sekund - Bertold	
30	Č	Amedej Savojski	
31	P	Modest - Benjamin	

April

1	S	Hugo	
2	N	4. post. nedelja - Teodozija	
3	P	Rihard	
4	T	Izidor	●
5	S	Vincenc	
6	Č	Marcelin - Irenej Siminski	
7	P	Janez de la Salle	
8	S	Tomaž Tolentinski	
9	N	5. post. nedelja - Demetrij	
10	P	Ezekijel prerok	
11	T	Stanislav	☾
12	S	Julij	
13	Č	Martin - Hermenegild	
14	P	Valerijan - Lidvina	
15	S	Anastazija - Damijan	
16	N	Cvetna nedelja - Ojčinea	
17	P	Anicet - Vendone	
18	T	Cir	○
19	S	Teotim - Ema	
20	Č	Veliki četrtek	
21	P	Veliki petek	
22	S	Velika sobota	
23	N	Velika noč	
24	P	Velikonočni ponedeljek	
25	T	Marko Evangelist	
26	S	Marija, Mati Dobrega Sveta	☾
27	Č	Cita - Hozana	
28	P	Peter Chanel	
29	S	Katarina Sienska	
30	N	2. velik. nedelja - bela nedelja	

Maj

1	P	Jožef delavec - praznik dela	
2	T	Atanazij	
3	S	Filip in Jakob apostola	
4	Č	Florijan (Cvetko)	●
5	P	Gotard	
6	S	Dominik Savio - Benedikta	
7	N	3. velik. nedelja - Flavij in Gušto	
8	P	Ida - Viktor	
9	T	Pahomij	
10	S	Antonin - Katald	☾
11	Č	Mamert	
12	P	Leopold Mandič	
13	S	Fatimska Mati Božja - Servacij	
14	N	4. velik. nedelja - Matija ap. - Lin	
15	P	Zofija (Sonia)	
16	T	Janez Nepomuk	
17	S	Pashal Baylon	
18	Č	Janez I.	○
19	P	Ivo - Peter Celestin	
20	S	Bernardin Sienski	
21	N	5. velik. nedelja - Evtihij	
22	P	Rita da Cascia	
23	T	Janez R.	
24	S	Marija pomočnica Kristjanov	
25	Č	Urban - Beda	
26	P	Filip Neri	☾
27	S	Avguštin Cant.	
28	N	6. velik. nedelja - Emilij - German	
29	P	Maksim in Emonski	
30	T	Kancij in tov.	
31	S	Marijino obiskanje	

Junij

1	Č	Justin - Klavdij	
2	P	Marčelin - Peter in Erazem	●
3	S	Karel Lwanga in tov. - Klotilda	
4	N	Vnebohod - Veliki križ - Frančišek Car.	
5	P	Bonifacij - Sancij	
6	T	Norbert	
7	S	Robert	
8	Č	Medard - Viljem	
9	P	Efrem - Primož in Felicijan	☾
10	S	Bogumil - Jolanda	
11	N	Majenca - Barnaba sodelavec apostolov - Binkošti	
12	P	Onofrij - Edoardo Poppe	
13	T	Anton Padovanski	
14	S	Elizej prerok	
15	Č	Vid - Germana	
16	P	Avrelijan - Lutgarda	○
17	S	Ranierij - Imerij	
18	N	Presveta Trojica - kvatrnica	
19	S	Gervazij in Protazij	
20	T	Mihelina	
21	S	Alojzij Gonzaga	
22	Č	Pavlin iz Nole - Tomaž Moro	
23	P	Jožef Cafasso	
24	S	Rojstvo Janeza Krstnika	
25	N	Presveto Rešnje telo - Viljem	☾
26	S	Vigilij - Janez in Pavel	
27	T	Hema Krška - Ciril Aleks.	
28	S	Irenej - Adelja	
29	Č	Peter in Pavel ap.	
30	P	Presveto Jezusovo srce	

Julij

1	S	Brezmadežno Marijino srce	●
2	N	13. nav. nedelja - Oton	
3	P	Tomaž ap. - Heliodor	
4	T	Elizabeta Port. - Urh	
5	S	Ciril in Metod	
6	Č	Marija Goretti	
7	P	Izaija prerok - Vilibald	
8	S	Hadrijan	☾
9	N	14. nav. nedelja - Veronika Giuliani	
10	P	Amalija (Alma - Ljuba)	
11	T	Benedikt	
12	S	Mohor in Fortunat	
13	Č	Henrik - Joel in Ezra	
14	P	Kamil de Lellis	
15	S	Bonaventura (Bogdan) - Vladimir	
16	N	15. nav. nedelja - Karmelska Mati božja	○
17	P	Aleš - Klavdija	
18	T	Fridrik	
19	S	Aurea (Zlatka) - Arsenij	
20	Č	Marjeta - Elija prerok	
21	P	Lovrenc iz Brind.	
22	S	Marija Magdalena	
23	N	16. nav. nedelja - Brigita	
24	P	Kristina	☾
25	T	Jakob Starejši ap.	
26	S	Joahim in Ana	
27	Č	Gorazd in Kliment	
28	P	Viktor I. - Nazarij in Celzij	
29	S	Marta	
30	N	17. nav. nedelja - Peter Krizolog	
31	P	Ignacij Lojolski - Fabio	●

Avgust

1	T	Alfonz M. de Liguori	
2	S	Evzebij iz Vercellija	
3	Č	Lidija	
4	P	Janez M. Vianney	
5	S	Marija Snežnica (Nives)	
6	N	18. nav. nedelja - Jezusovo spremen. na gori Tabor	
7	P	Kajetan	☾
8	T	Dominik	
9	S	Romano - Fermo	
10	Č	Lovrenc	
11	P	Klara (Jasna) - Suzana	
12	S	Inocenc	
13	N	19. nav. nedelja - Poncijan in Hipolit	
14	P	Maksimilijan Kolbe - Alfred	
15	T	Marijino Vnebovzetje - Rožinca	○
16	S	Rok - Štefan Ogrski	
17	Č	Hijacint	
18	P	Helena	
19	S	Janez Eudes - Marijan	
20	N	20. nav. nedelja - Bernard	
21	P	Pij X.	
22	T	Devica Marija Kraljica	☾
23	S	Roža iz Lime	
24	Č	Jernej ap. (Bartolomej)	
25	P	Ludvik IX. - Patricija	
26	S	Genezij	
27	N	21. nav. nedelja - Monika	
28	P	Avguštin	
29	T	Janez Glavosek - Sabina	●
30	S	Feliks (Srečko)	
31	Č	Rajmund (Rajko)	

September

1	P	Egidij (Tilh) - Verena	
2	S	Licinj	
3	N	22. nav. nedelja - Gregor Veliki	
4	P	Rozalija (Zalka)	
5	T	Lovrenc Giustiniani	☾
6	S	Eva - Zaharija prerok	
7	Č	Regina	
8	P	Rojstvo Device Marije (Bandimica)	
9	S	Peter Klaver	
10	N	23. nav. nedelja - Nikolaj Tol.	
11	P	Emilijan (Milko)	
12	T	Marijino ime	
13	S	Janez Križ. Zlatoust	○
14	Č	Povišanje svetega Križa	
15	P	Žalostna Mati Božja (Dolores)	
16	S	Ludmila - Kornelij in Ciprijan	
17	N	24. nav. nedelja - Robert Bellarmino	
18	P	Jožef Kupertinski	
19	T	Januarij	
20	S	Korejski mučenci - Suzana	
21	Č	Matej (Matevž) ap. in ev.	☾
22	P	Mavricij	
23	S	Lin - Tekla	
24	N	25. nav. nedelja - Marija rešiteljica jetnikov - kvatrnica	
25	P	Avrelija (Zlatka)	
26	T	Kozma in Damijan	
27	S	Vincencij Pavelski	●
28	Č	Venčeslav	
29	P	Mihael, Gabrijel, Rafael nadangeli	
30	S	Hieronim	

Oktober

1	N	26. nav. nedelja - Terezija Deteta Jezusa	
2	P	Angeli Varuhi	
3	T	Evald	
4	S	Frančišek Asiški	
5	Č	Placid - Justina	☾
6	P	Bruno	
7	S	Rožarska Devica Marija	
8	N	27. nav. nedelja - Simeon	
9	P	Dionizij - Janez Leonardi	
10	T	Frančišek Borgia	
11	S	Placida - Aleksander Savli	
12	Č	Maksimilijan	
13	P	Edvard - Gerard	○
14	S	Kalist I.	
15	N	28. nav. nedelja - Terezija V. Avilska	
16	P	Hedvika	
17	T	Ignacij Antiohijski	
18	S	Luka evangelist	
19	Č	Izak Jogues - Laura	
20	P	Vendelin - Bertilla	☾
21	S	Uršula - Celina	
22	N	29. nav. nedelja - Marija Sal. - misijonska	
23	P	Janez Kapistran	
24	T	Anton M. Claret	
25	S	Krizant in Darija	
26	Č	Evarist - Demetrij	
27	P	Frumencij	●
28	S	Simon in Juda Tadej ap.	
29	N	30. nav. nedelja - Narcis	
30	P	Alfonz Rodriguez	
31	T	Volfgang	

November

1	S	Vsi sveti	
2	Č	Verne duše	
3	P	Just - Ubert	
4	S	Karel Borom. (Drago)	☾
5	N	31. nav. nedelja - Zaharija in Elizabeta, starša Janeza Krstnika	
6	P	Lenart	
7	T	Engelbert	
8	S	Deodat (Bogdan) - Bogomir	
9	Č	posvetitev lateranske bazilike - Orest	
10	P	Leon Veliki - Andrej Avel.	
11	S	Martin iz Toursa	○
12	N	32. nav. nedelja - Jozafat	
13	P	Stanislav Kostka (Slavko)	
14	T	Nikola Tavelič	
15	S	Albert Veliki	
16	Č	Marjeta Škotska	
17	P	Elizabeta Ogrska	
18	S	posvetitev bazilike Sv. Petra	☾
19	N	33. nav. nedelja - Epimak	
20	P	Ermund - Gelazij	
21	T	Edmund	
22	S	Cecilija	
23	Č	Klement - Kolumban	
24	P	Krizogon	
25	S	Katarina Aleksandrijska	
26	N	Kristus kralj vesoljstva	●
27	P	Virgil - Valerijan Oglejski	
28	T	Gregorij	
29	S	Saturnin	
30	Č	Andrej ap. (Štandrež)	

December

1	P	Eligij	
2	S	Bibijana (Živa)	
3	N	1. adv. nedelja - Frančišek Ksaver	
4	P	Barbara	☾
5	T	Saba	
6	S	Miklavž	
7	Č	Ambrož	
8	P	Brezmadežno spočetje D. Marije - adventnica	
9	S	Valerija	
10	N	2. adv. nedelja - Loretska Mati božja	
11	P	Damaz I.	○
12	T	Ivana Frančiška de Chantal	
13	S	Lucija	
14	Č	Janez od Križa	
15	P	Kristina - Silvija	
16	S	Adelhajda (Adelina)	
17	N	3. adv. nedelja - Lazar iz Betanije	
18	P	Adele	☾
19	T	Urban V	
20	S	Evgenij in Makarij	
21	Č	Peter Kanizij	
22	P	Frančiška Ksaverija Cabrini	
23	S	Viktorija (Vika)	
24	N	4. adv. nedelja - Sveti večer - kvatrnica	
25	P	Božič	●
26	T	Štefan	
27	S	Sveta družina - Janez ap. in ev.	
28	Č	Nedolžni otroci, mučenci	
29	P	Tomaž Becket - David	
30	S	Ruggero	
31	N	Silvester	

LETO 2000

Leto 2000 je prestopno leto, ima 366 dni, začne v soboto in konča se v nedeljo. Februar ima 29 dni.

Letni časi:

Pomlad: 20. marca. Sonce stopi v znamenje Ovna ob 8,05.

Pomladni ekvinocij. Začne pomlad.

Poletje: 21. junija. Sonce stopi v znamenje Raka ob 2,07.

Poletni solsticij. Začne poletje.

Jesen: 22. septembra. Sonce stopi v znamenje Tehnice ob 18,03.

Jesenski ekvinocij. Začne jesen.

Zima: 21. decembra. Sonce stopi v znamenje Kozoroga ob 14,05.

Zimski solsticij. Začne zima.

Na "poletni čas" (kazalce na uri premaknemo eno uro naprej) stopimo v noči pred zadnjo nedeljo v marcu (26. marca); na "sončni čas" pa se vrnemo pred zadnjo nedeljo v oktobru (26. oktobra), ko premaknemo kazalce za eno uro nazaj.

Premakljivi prazniki v novem letu:

Pepeelnica: 8. marca; *Prva kvatrna nedelja:* 19. marca; *Velika noč:*

23. aprila; *Vnebohod:* 4. junija; *Majenca, Binkošti:* 11. junija; *Dru-
ga kvatrna nedelja, Presveta Trojica:* 18. junija; *Presveto Rešnje*

telo: 25. junija; Tretja kvartna nedelja: 24. septembra; Prva adventna nedelja: 3. decembra; Četrta kvartna nedelja: 24. decembra.

Leto 2000 je pod znamenjem planeta Saturna. Če štejemo od Sonca, je Saturn 6. planet in je devet in pol krat bolj daleč od Sonca kot naša Zemlja, 772 krat je večji od nje.

Da dovrši svoj tek okoli Sonca, potrebuje malone 30 let. Na obnebu ga lahko spoznamo, ker ima slabo rdečasto luč. Na sredi ima zelo širok obroč.

Saturnova leta so navadno mrzla in mokra, in četudi je včasih suho vreme, vendar na splošno večinoma dežuje, zato zaradi mokrote Saturnova leta niso posebno rodovitna.

Pomlad: bo v začetku zelo suha in do maja zelo mrzla. Četudi so v začetku aprila nekateri dnevi topli, vendar hitro spet nastopi mraz. Maja je podnevi prijazno, ponoči pa prav mrzlo in to je vzrok škodljive suše. Če je vmes kaj dežja, pada navadno nevarna slana. Proti koncu pomladi nastane ugodno toplo vreme, vsegljih včasih dežuje vmes. Trava raste slabo, cvetice so pozne.

Poletje: je mrzlo in v njem je le malo dni brez dežja. Zato je letina zelo slaba. Samo polovica julija je lepa in topla.

Jesen: je zelo mokra in mrzla. Skor nastane mraz, in za njim nastopi spet viharo in mokro vreme. Sredi oktobra je silno mrzlo, november pa moker in topel.

Zima: v začetku je mokra in deževna, večkrat je povodenj. Proti 21. decembru nastane velik mraz; sneg, ki zapade, ostane do aprila.

EFEMERIDE

ADRIANO NOACCO

ŽENAR

Proverbe od timpa: Snieg fresak za Pernahte se razstaje tou malo timpa.

Proverbe moralen: Mama na ma tou roke mešterij od no živjenje.

Naučenje te stare: Onj an uoda koventajo pouno, ma uodijo slabo.

To se die: Reštate tou hlieu = reštate vedran o vedrana.

Vierjenje: Zaspate tou lune kolme, te simptom, ke spadejo lase, zobe, ke to se postare.

Njuanje: Pite vino bielo = še čute vesele; pite ouje = liepe reče; pite uodo vročo = bole.

Prenesenje od lune: Gnuoj razstrosen zadnje kuart lune store prite močne plante usijane.

FEVRAR

Proverbe od timpa: Za svete Valentin mráz store inkin.

Proverbe moralen: Sout kupe pastejo, ma ne spanje.

Naučenje te stare: Buojše se potite ke kašjate.

To se die: Betè bulo z oucáme = kazate sve slabine.

Vierjenje: Njuanje liepo o slabo pride polahen, kar luna ne pouna.

Njiuanje: Gledate roke = bou; ékerate tou hiše = liepe reče; betè dna liepa ženà = perikul.

Prenesenje od lune: Ostriče nohte zadnje kuart lune ne rastó počaso.

MARČ

Proverbe od timpa: Marč mauhinast, žetnjak vietrast.

Proverbe moralen: To slabe to ma perence, to dobre to čuota.

Naučenje te stare: Dostekrat vino pride besieda.

To se die: Čute éant od prepelice = umriete.

Vierjenje: Ženà, ke nose, postušejána od mouhé, narode poraden dno ženico.

Njiuanje: Miete dno paleco tou roke = žalost; vidate onj = strah; vidate pouno karve = slabo state.

Prenesenje od lune: Tou stare lune to ma posejée host, zaké derva goró več.

ABRIL

Proverbe od timpa: Dežeć abrila parpeja glisto tou horat.

Proverbe moralen: Tou dno rešta simpre to dobre an to slabe.

Naučenje te stare: Jokoć doste dnega martvea, souze redo kriuo.

To se die: Stortè de sarvjeta = stortè samo parkazo.

Vierjenje: Štiere dni potem koj luna kolma, temp stoji tako za vso luno.

Njiuanje: Vidate, ke re snieg = betè bogate; jeste kruh = živite dougo; prehodite dan muost = strah.

Prenesenje od lune: Vinjike, usiekane tou stare lune, naredejo grozdè poune an perja riedke, ma razvijane.

MAJ

Proverbe od timpa: Maj suh, žito povsode.

Proverbe moralen: Fiera od soutè rastè prez termometra.

Naučenje te stare: Vino, to je mlieko te stare.

To se die: Dielate pod uodó = dielate po skrivše.

Vierjenje: Sonambulje so kapane tou sako dielo, parfin za male diela zlo úmaste.

Njiuanje: Kekerikoč petelen = dobre novetade; jajca kuhane = reče na prou; čuotate = betè pegre.

Prenesenje od lune: Krampier an druge verdure to se seje tou stare lune.

JUNJ

Proverbe od timpa: Dež-junja te dna srenća, ke vejá tkaj áuarja.

Proverbe moralen: Sarce ma sve ražone, ke ražon ne pozna.

Naučenje te stare: Te stare pas ne laja debant.

To se die: Oblieće kožo lejóna = pokrite sue slabine.

Vierjenje: Po staren se viedalo, ke ustopoč tou hiše z desno nogo, to nose liepo, s to čampo nose slabo.

Njiuanje: Poročite dno veduo = uadánj; siekate host = parkazanje slabo; kokoš, ke na nesé = uadanj.

Prenesenje od lune: Jajca to se polože, kar luna na je stara.

ŽETNJAK

Proverbe od timpa: Več deža žetnjaka, se kaže malo zbranje.

Proverbe moralen: To ma se bate itè tou uodo globo.

Naučenje te stare: Igla bodé boj koj ždrebej.

To se die: Se obrieste za liešneke = betè zabrane tou kako rieč.

Vierjenje: Te znano, ke hudič pride nuotre tou tribuh judan, zatuo to be mou se užegnate prej koj jeste an pite.

Njiuanje: Vidate čuoste = veselósno; vidate dnega konja bielega = vse liepo; vidate dnega konja čarnega = ponižanje an špot.

Prenesenje od lune: Tou stare lune to se ostrižè ouce.

AVOŠT

Proverbe od timpa: Kanikula, se obrenče suho, zmoče, se obrenče mokró, usuše.

Proverbe moralen: To pozna prej negá lažnika koj negá čuotasta.

Naučenje te stare: Ura leti an ne die neč.

To se die: Miete dušo čarno = betè ustecán.

Vierjenje: Se žena vzome ta parsten od parsta, na lože tou slabo živjenje njega moža.

Njiuanje: Nardite brado = zubjenjé seguran; pustite hišo = malo srenće; vzete oré snieg = barufe.

Prenesenje od lune: Traua posiečena an usušena tou stare lune na da malo mlieka.

SEPTEMBAR

Proverbe od timpa: Za svete Mihael burja pokaže nje kožo.

Proverbe moralen: Lieuše miete malo glave ke dostè, za potem uzubite jo.

Naučenje te stare: Saka jama na vejá dno skužo.

To se die: Žvečite benke = se ponižate.

Vierjenje: Gospodarju pas ne je salato, ma ne puste jeste ten druzen.
Njiuanje: Vidate dno liepo ženó = tradement; se poročíte = perikul;
bušnete dnega martvega = dougo živjenje.

Prenesenje od lune: Te dobró prate o stare lune, ma perilo ne pride doste čisto.

OKTUBAR

Proverbe od timpa: Oktubar vietrast, zima muhasta.

Proverbe moralen: Sam te k'je jokou, o vie se smejate.

Naučenje te stare: Onj narede dobrá kuharja.

To se die: Pokazate luno tou poč = embrojáte.

Vierjenje: Se žetnjaka žito skrive glavico, to bo potem pouno kruha za miete.

Njiuanje: Miete dno paleco tou roke = žalost; vidate pouno rib = sreńća; dielate (kopate) = zdravje.

Prenesenje od lune: Vino prelito tou te parve kuart lune pride kisou.

NOVEMBAR

Proverbe od timpa: Se za svete Andrej to nie snega, čake ga za Vienahte.

Proverbe moralen: Moža to pozna tou tri reče: zuk, poročenje, teštament.

Naučenje te stare: Se oća narede pusta, sine naredejo kuarezimo.

To se die: Betè tej mačak svete Juana = dan bot jokate, dan bot se smejate.

Vierjenje: To nuoć od uahte te martue ne pridejo tou nje hiše. Zatuo se daržalo kopé poune uode an kruh ta na taule.

Njiuanje: Jajca cele = liepe reče; se prate noge = betè masa set; morje odnašan = živjenje nomar tako, nomar sako.

Prenesenje od lune: Tou te stare lune se ubiua prasca an diela njegá meso.

DECEMBAR

Proverbe od timpa: Decembar marzou an maglast nose bole an žalost.

Proverbe moralen: Potenje niema betè ne kupjen ne pruodan.

Naučenje te stare: Z gorkuoto plaut to ne vreje lonac.

To se die: Določte uodo kropu = čakate za neč.

Vierjenje: To pride, ke se Vienahte spadajo tou mlade lune, lieto ko pride te buojšo.

Njiuanje: Vidate óblake = slabo se čute; se obrieste ta na dno naf = liepo stanje; luno bielo uon nebo = bole.

Prenesenje od lune: Te piež lune so dečemberja (luna brúmena) an marča (luna marčena).

naša zgodovina

trinkov

koledar

BITKA V KOBARIDU LETA 1616

FRANC RUPNIK

Lansko leto in predlanskim se je širši krog zgodovinarjev iz domovine in tujine osredotočil na krvave dogodke, ki so se odigrali v Zgornjem Posočju pred 80-81 leti in ki nosijo skupni zloglasni ali čudežni imenovalec: polom, umik ali največja bitka v zgodovini človeštva v goratem predelu pri Kobaridu: za zaveznike sinonim hude nesreče, za Avstrijce in Nemce čudež pri Kobaridu.

Iz vsega, kar se je od leta 1915 do jeseni 1917 dogajalo v neposredni bližini Kobarida, bi moral vsakdo sklepati, da je bil trg Kobarid zravnán z zemljo. Pa hvala Bogu ni bilo tako. Vse druge okoliške vasi so v prvi svetovni vojni utrpele več škode kot trg Kobarid. Zadelo ga je pomotoma le kakih pet avstrijskih granat. Ker je bil Kobarid tekom časa zaradi svoje zemljepisne lege nujno križišče poti in cest, po katerih so se vile horde Hunov, kolone konjenikov z dolgimi bradami - Langobardov, Vinilov z daljnega severa, trume naših prednikov Slovencev s svojimi čredami, krvočno bojovníki Obri, ki so pustošili po Furlaniji petdeset let, Turki-Krajinski Srbi iz Bosne na svojih hitrih konjih, Francoski regimenti z Napoleonom, avstrijski ostanki vojske iz Piemonta in še italijanska armada z Nemci na koncu, zgodovina skoraj molči o takozvani Gradiščanski vojni v letih 1616, ki naj bi bila omejena le na okolico Gradiške in Gorice.

Krnski zgodovinar Simon Rutar sicer poroča o njej na dobrih dveh straneh svoje *Zgodovine Tolminskega* iz leta 1882, zdi se nekoliko površno glede opisa same bitke v Kobaridu. Pove, da je ta vojska med Benečani in Avstrijo nastala iz maščevanja Benetk nad Avstrijo; slednja namreč ni hotela preseliti roparskih piratov Uskokov, ki so ovirali beneški blagovni promet na Jadranu. Avstrija je sklenila utrditi Kobarid pod vodstvom generala Trautmansdorfa zato, ker so Benečani že prodrli na Koroško do Trbiža. Tako piše Simon Rutar.

Drugi vir, "Commentari della guerra moderna passata nel Friuli e ne' confini dell'Istria e di Dalmatia, Biagio Rith di Colenberg giuriconsulto Gradiscano" iz leta 1652, pa poroča, da so Avstrijci dali zgraditi dve trdnjavi v prehodih čez hribe, pa so vseeno nekateri pridrli tam čez ropat po Nadvojvodskih krajih. (V povračilo) pa je prišel s Koroške strani kapitan Viljem Schmidt s četo vojakov, ker ga je bil poslal tja Bamberški škof, cesarski knez, in ima pod sabo tudi en del Beljaškega ozemlja. General je nameraval zasesti Tabljo (Pontebbo) in Kluže (Chiusaforte), ki sta spadali pod Benetke, ker sta onstran reke Bele (Fella). In general je ukazal svoji četi, naj zasede tiste kraje na skrivaj in s presenečenjem. Posrečilo se jim je, da so zasedli Beneško Tabljo in tam dobili bogat vojni plen, ki ga je dal takoj odpeljati proti Trbižu. Nadaljevali bi pot v Kluže, a jih je začelo ovirati močno deževje. V tem času pa so Benečani pripravili nekaj svojega vojaštva in napadli Schmidtovo četo v Tablji. Ta se je v začetku dobro upirala, a ko so Benečani poslali ojačitev, je general ukazal umik in je s svojo četo bežal čez tiste hribovite kraje proti Trbižu.

Benečani so za njimi pridrli do Naborjeta, nekateri so tekli za Nemci do Trbiža, a ker so se zbal protinapada, so se hitro umaknili v Tabljo in potem ta kraj utrdili bolj kot prej.

Ko pa so v tistem kraju okrepili svojo vojsko s Černidi s

Furlanskega in Trevižanskega, še bolj pa s prebivalci iz Vidma in Čedadu, so tvegali še druge podvige.

Zgodbo nadaljuje S. Rutar takole: V začetku druge beneške vojne nameravali so Benečani zasesti tudi Kobarid pod vodstvom Ettoreja Savorgnana. Toda namera jim je meseca januarja 1616 spodletela. Avstrijski general Trautmansdorf je sprevidel važnost položaja v Kobaridu, poslal je sem močno posadko, ki bi zavarovala pot čez Predil, ker je pričakoval pomoč s Koroškega. Korošci so mu res poslali pomoč lovcev, ki pa jih je morala spremljati konjenica, ker so se močno bali Benečanov. Benečani pa so se ravno zaradi bojnega uspeha na Koroškem opogumili in sklenili še enkrat napasti Kobarid meseca avgusta 1616. Poveljeval jim je načelnik Erizzo, ki je zbral v Čedadu lepo število vojakov in med temi tudi mnogo Slovencev iz čedajske okolice. Prišli so do Kobarida, kjer je bila že utrjena avstrijska posadka, ki je štela skoraj 1000 mož-pešcev in 500 nemških konjenikov in še nekaj domačih domobrancev. Avstrijci so bili postavili tabor in ga utrdili z okopi. Ko pa so začeli Benečani streljati na te okope, so se konji splašili in povzročili veliko zmedo v taboru. Benečani so zato lahko hitro zasedli okope in nato še Kobarid. V svoji jezi (zaradi januarskega neuspeha) so zažgali trg, tako da je večina hiš pogorela. Potem so se podali Benečani, pijani od zmage, še proti Tolminu, a ker so tam naleteli na močno obrambo posadke, ki so ji pomagali tudi prebivalci in je neprestano streljala z gradu, so bili prisiljeni vrniti se v Kobarid. Tu so se utrdili v avstrijskih okopih in začeli utrjevati hribček Sv. Antona. Da bi preprečili generalu Trautmansdorfu, da bi se vrnil s Koroškega, so pokvarili cesto čez Predil in podrli celo most čez Sočo. General Trautmansdorf je vedel, da mu zdaj lahko pridejo Benečani za hrbet po Kanalski dolini. Zato je hotel na vsak način dobiti Kobarid nazaj v svoje roke. A tudi Benečani

so dobili pomoč iz Čedad. Poveljnik Priuli je poslal znatno ojačitev Erizzo v Kobarid. A Erizzo je odšel nazaj na Furlansko, njegov namestnik v Kobaridu je bil Lorenzo Tadini. Benečani so pustošili tudi v okolici Gorice na desnem bregu Soče in po Brdih. Tolminski glavar Gašper Dornberg je na povelje generala Trautmansdorfa z majhno skupino vojakov in pogumnejših Tolminec dne 24.2.1617 naredil kazensko ekspedicijo na Benečijo (ki je sodelovala pri tem napadu na Kobarid) in tam požgal nekaj vasi in zaplenil precej živine, nad samo mesto Čedad pa si ni upal. Da bi se zavarovala pred ponovnimi možnimi napadi na Čedad, sta dala Francesco Martinengo in Ferrante de Rossi zgraditi dve trdnjavi med Čedadom in Kobaridom (ena od teh je Krkoš?). Dne 1. aprila 1917 je nameraval Tadini, ki je poveljeval beneški posadki v Kobaridu, napasti še Kanal in tako prekiniti zvezo med Tolminom in Gorico. Napad bi se moral vršiti istočasno iz Marijinega Celja; načrt ni uspel, ker Tadini ni bil tako pogumen poveljnik kot Erizzo. Sledila je sklenitev miru v Parizu dne 6.8.1617 in od tedaj naprej je Avstrija imela mir pred Benečani, ki niso dobili v tej vojski niti pedi zemlje. Moč Benetk je zmeraj bolj pojemale.

Tako je zapisal o tej vojski Simon Rutar, ki citira drugega poročevalca o tem dogodku, prej omenjenega Biagia Ritha pri trditvi, da so Benečani pokvarili predelsko cesto in podrli most čez Sočo. Tega podatka pa pri tem avtorju ni zaznati. Biagio Rith je o tej vojski, ki je zares razdejala Kobarid, zapisal precej drugače. O tem je pisala Soča leta 1879 v številki 38: "da pride beneški vodja Lavrenci Trdinja z beneškim konjeništvom v Kobarid, oropa ino zažge terg ter prisili ljudstvo, da je moralo zbežati v gore."

V omenjeni knjigi na str. 138-141 piše takole v nadaljevanju stavka: ...tvegali so še druge podvige. Poslali so veliko konjenikov

in pešcev-vojakov po čedajski cesti proti Kobaridu. Proti temu kraju so korakali ponoči pod poveljstvom Camilla Trevigiana in Giovannija Martinenga. Ko so prišli do Kobarida malo pred zoro, so poklali (tagliarono a pezzi) predstraže, ki so bile nameščene na razdalji strela iz puške (archibugio) od Kobarida. Tam pa so straže, ki so zaslišale konjski peket, vprašale iz okopov, ali so to naši. "Da, naši so," so odgovorili Benečani in nadaljevali pot ter iskali vhod v okope. Hodili so vsenaokoli okopov in iskali in niso mogli najti vhoda nikjer. Začeli so govoriti med sabo na glas in tedaj so tisti v okopih spoznali, da so to sovražniki, Benečani. Zato so jih začeli pozdravljati z gostim streljanjem iz pušk in mušket. Padlo je takoj nekaj beneških vojakov "capelletov" (imeli so posebne klobuke) in mnogo jih je bilo ranjenih (od krogel iz pušk). Toda zgodilo se je, da je potem, ko so začeli streljati sovražniki (Benečani) proti okopom, krogla iz puške zadela, kot so poročali nekateri, s slamo krito hišo in ta se je vnela ter zgorela vsa. Bolj razširjena govorica pa je bila, da je neki izdajalec zanetil ogenj v eni hiši in od tam se je potem ogenj razširil na vse s slamo pokrite hiše in so se potem ognjeni zublji dvigali s svojimi svetlimi zublji tako visoko in močno, da je bilo videti, da se ves tisti kraj kmalu spremeni v pepel. (Zgorela je tudi župnijska cerkev, v kateri je bil lesen kip Matere božje, ki pa je ostal nepoškodovan in se nahaja še zdaj v niši glavnega oltarja - op. prev.) Zato so začeli nemški vojaki zapuščati ta kraj (okope) in iz njega bežali kar mogoče naglo in z njimi tudi njihov kapitan Staudero, ki je poveljeval eni četi Korošcev. In prav tako so zapustili svoje položaje oni iz Karlstatta (Carlstot). Ko je videl ta velik požar, je zapustil vas tudi kapetan Minsdorf, ki pa se ni oddaljil daleč proč. Še več. Ko je opazil, da je skušal sovražnik dreti v okope, ga je skušal odgnati. Ker pa se ni mogel več s premajhno skupino upirati mnogo številčnejšemu sovražniku, je sklenil narediti s svojimi umik na enega od tistih bližnjih gričev,

iz katerega je malo prej zbežala skupina Benečanov, ki ga je že bila prej zasedla. In iz tistega griča so strelci omenjenega Minsdorfa precej namučili sovražnike. Streljali so nanje vse do poldneva 20. avgusta. Ko so se potem spustili s tistega griča v vas, so naši najprej zaplenili zastavo Albancev. Benečani pa so pridno ropali po kobariških hišah. Potem pa se je v vasi vnela nova huda bitka, v kateri pa so bili Benečani v premoči. Zato ni kazalo drugega kot umik. A v tem boju je (med drugimi) padel junaške smrti tudi Giorgio Alberto Rith iz Colemberga. Bil je sin Jurija Krištofa, provinciala s Štajerskega, katerega ded (in moj) se je priselil v te kraje (v Gradiško) za časa Maksimilijana I. in je nosil v službi tega modrega cesarja vojaški čin stotnika, poveljeval pa je 150 možem nemške vojske.

Naš nemški priimek je bil Räd de Kolberg. Zgodovinar Mons. Giovio pa je zapisoval kot Riciano Celembergo, Guicciardini pa kot Rizzano, drugi kot Ritiano in končno je bil naš priimek v italijanskem jeziku zapisan kot Rit, Rithi in Ritti. O našem junaku Giorgiu Albertu sem zvedel v Gorici šele med to vojsko in tudi v Gradiški, kamor me je prišel obiskat le nekaj dni, preden je odšel v Kobarid.

Ko so potem poveljniki preudarili ugodnost položaja, ki je nastal po tej vojni, se je zdelo primerno, da bi se poveljstvo cesarske vojske utaborilo onstran novega mostu čez Sočo. Tako se je tudi zgodilo. Tja so se nastanili 28. avgusta. Na poveljstvu trdnjave nad Ločnikom je ostal Giovanni Boglione Vallone poleg Gašperja iz Neuhausa z zastavo pešadije komendatorja Rudolfa iz Colloreda, ki je ležal zelo bolan v Gorici kot tudi njegov brat Gerolamo, ki je bil adjutant polkovnika Boghena. Prav tako so bili bolni še nekateri kapitani, ki so poveljevali v tej vojni, in še mnogo vojakov je obolelo od te vsepovsod razširjene nevarne bolezni. V Gradiški je zgledalo malo boljše, potem ko se je ta bolezen unesla in je samo

meseca avgusta pobrala tretjino ljudi, povečini moških in eno četrtino žensk. Večji del teh, ki so umrli, je bilo Nemcev in kmetov. In tudi v Beneški vojni jih je umrlo na tisoče prav zaradi te splošno razširjene bolezni v teh krajih.

O tej hudi nesreči za Kobarid pa furlanska zgodovinarja Pio Paschini in P.S. Leicht ne poročata skoraj ničesar. Omejujeta se bolj na dogajanje okrog trdnjave v Gradiški in okolici Gorice in Brd na desnem bregu Soče. Paschini piše sicer, da je bil glavni poveljnik avstrijske vojske general Adam Trautmansdorf in da je ta dal utrditi Kobarid, da bi imel tako zavarovano pot in povezavo s Koroško, odkoder je pričakoval vojaško pomoč. Strinja se tudi z Rutarjem, da je Benečane spodbudil za napad na Kobarid njihov uspeh v Kanalski dolini.

Zgodovinar Leicht pa omenja samo generala Tadinija (ne omenja niti, da je bil v Kobaridu), ki da ni bil kos poverjeni nalogi, da hkrati z Marcantonom iz Manzana čez Marijino Celje napadeta Kanal in se srečata pri Ročinju.

Pa še nekaj nejasnosti zasledimo med temi poročili. Rutar trdi, da je prvi januarski napad na Kobarid leta 1616 vodil brez uspeha Ettore (Hektor) Savorgnan. V furlanski zgodovini je znan neki Ettore Savorgnan l. 1333, l. 1616 pa se dne 24. februarja omenja neki Urban Savorgnan, ki je bil neuspešen pri napadu na trdnjavo Gradiško.

Prav tako je sporno vprašanje, kdo je vodil drugi uspeli pohod na Kobarid: Erizzo ali Tadini. Rutar trdi da prvi, "Soča" v svojem kratkem poročilu iz l. 1879, da je bil to Tadini. O Francescu Erizzu vemo iz furlanskih zgodovinarjev, da je l. 1615 brez vojne napovedi (Benetk Avstriji) zasedel vse vasi na desnem bregu Soče z namenom, da si osvoji še trdnjavo v Gradiški. Bil pa je glavni oskrbnik trdnjave Palmanove. Še bolj nelogično se zdi Rutarjevo citiranje izjave zgodovinarja Biagia Rita, da so Benečani podrli most

čez Sočo v Kobaridu. Tega Biagio Rit ni zapisal, kot je razvidno iz njegovega detajlnega opisa bitke v Kobaridu. Podreti most čez Sočo zato, da bi Avstrijci ne mogli dobiti pomoči s Koroškega, pa je tudi nesmiselno, če je ta pot čez Predil pri Kobaridu potekala tik ob reki Soči po desnem bregu.

Vprašljiva je tudi Rutarjeva trditev, da je general Priuli poslal generalu Erizzu v Kobarid znatno ojačitev, če je tega kmalu zamenjal general Tadini. General Priuli je znan iz furlanske zgodovine, da je dal podreti most čez Sočo pri Podgori blizu Gorice in tam postavil trdnjavo, ki je bila imenovana po njem. General Priuli je dal tudi utrditi Krminski grad, a ga je kmalu nadomestil Antonio Landi, ki je zgradil drugo trdnjavo pri Brumi.

Bitka v Kobaridu l. 1616 je še vedno polna nepojasnjenih stvari, morda prav zato, ker je bila v Gradiščanski vojski nekaj postranskega, a če drži to, kar podajata obe zgoraj opisani verziji, je dovolj, da moremo trditi, da spada med najbolj žalostne dogodke kobariške zgodovine.

IZDAJATELJSKA DEJAVNOST KOT IZRAZ BENEŠKE KULTURNE POMLADI

IOLE NAMOR

V začetku sedemdesetih let se je za italijansko državo ponovno, na prepričljivejši osnovi odprlo politično vprašanje Slovencev na Videmskem, torej vprašanje priznanja naše prisotnosti in posledičnega uzakonjenja varstva kulturnih in jezikovnih značilnosti naše manjšinske skupnosti. Prav v tistih letih se je namreč začela takoimenovana beneška kulturna pomlad. Na valu evropskega študentskega gibanja je tudi po beneških dolinah začel pihljati nov, svež vetrič. S kakovostno rastjo življenskih pogojev se je tudi v Nadiških in Terskih dolinah, v Reziji in v Kanalski dolini začela oblikovati domača inteligenca, ki se je upirala nacionalističnim pritiskom, je iskala izhod iz ekonomske in siceršnje marginalnosti ter se začela zavedati dejstva, da je bilo kulturno in jezikovno oropanje le odsev globljega socio-ekonomskega obubožanja. Prav v tistem času so se začeli pojavljati na domači kulturno-politični sceni organizirani beneški izseljenci, ki so se v stiku z drugimi jeziki in kulturami začeli zavedati svojega izvora in svoje etnične specifikke.

Iz prepletanja teh elementov se je v Beneški Sloveniji sprožil proces družbenega in kulturnega napredka, ki je privedel do nastanka številnih organiziranih kulturnih sredin pretežno na ljubiteljski

ravni. Takrat so začele poganjati korenine dvojezičnega šolskega središča v Špetru, v smislu, da so začele nastajati pobude in dejavnosti, namenjene najmlajšim, z namenom izostriti poznavanje ambienta in njegovih potencialov ter s prijaznim pristopom spodbujati pozornost otrok in njihovih družin do svojega naravnega in kulturnega okolja. To živahno in v marsičem izvirno kulturno delovanje, ki je slonelo na stalnih iskanjih in raziskovanjih, se zrcali v številni in kakovostni rasti tiskane besede od začetka sedemdesetih let dalje.

V tem prispevku gre za poskus branja zgodovine Beneške Slovenije zadnjih 25 let, obdobja torej, ko je kot izredno močan pospeševalec kolektivne narodne zavesti in čuta lastnega dostojanstva odigral svojo vlogo potres. S popotresno obnovo je namreč prišlo v naši manjšinski skupnosti do novih notranjih dinamik in predvsem do kakovostnega skoka v kulturnem delovanju. "Jasen je bil prehod od kulturne faze v ozkem pomenu besede (jezik, izročilo, folkora) do faze, ki pojmuje kulturo kot sposobnost upravljati celoto splošnih problemov v prvi osebi. Od tistega trenutka dalje (torej od potresa sem) je pričevanje postalo načrt," je napisal Pavel Petričič. V tem prispevku sem se omejila na območje Nadiških dolin, torej na zaokroženo jedro, kjer je tudi zaradi večje strnjjenosti Slovencev prišlo do najbolj živahnega delovanja. Prikaz izdajateljske dejavnosti pa se nam ponuja tudi kot ključ za razumevanje kulturne politike in vsebinskih izbir beneških kulturnih delavcev.

Leta 1955 nastane KD Ivan Trinko

Prvo kulturno društvo v Beneški Sloveniji nosi ime po mons. Ivanu Trinku in je bilo ustanovljeno komaj 1955. leta, nekaj mesecev po smrti beneškega buditelja. Nastalo je v trenutku velike zbeganosti, ker je takratnim redkim beneškim kulturnim delavcem zma-

njkala tista moralna opora, tista pomembna kulturna in politična osebnost, ki je dvigala iz anonimnosti Beneške Slovence in podirala zid molka okrog njih. Beneški Slovenci so od leta 1947 dalje delovali pretežno na politični ravni v Demokratični fronti Slovencev, z društvom Ivan Trinko pa so "postavili temelje svojemu kulturnemu delu". V kakšnih razmerah so tisti kulturno-politični delavci, ki so dejansko imeli nekaj junaškega v sebi, delovali in si prizadevali za priznanje Slovencev na Videmskem, koliko grenkih izkušenj so doživeli, kakšnih pasti so se morali izogibati, razumemo šele danes, potem ko smo iz italijanskih časopisov zvedeli o tajnih paravojaških službah, kot so bile organizacija "O", "Tricolore", "Gladio" in podobno. Tisto obdobje in še ne povsem pojasnjena ozadja so še posebej učinkovito predstavljene v knjigi Naza *Gli anni bui della Slavia* (Mračna leta Benečije) in *Pod senco Trikolore* prof. Pavla Petričiča, ki sta izšli leta 1997.

Kulturno društvo Ivan Trinko je v Čedadu dolga leta opravljalo funkcijo političnega zastopstva Slovencev Videmske pokrajine, ponujalo je Beneškim Slovincem socialno in sindikalno pomoč, obenem se je s tečaji slovenskega jezika, s kulturnimi prireditvami in drugimi dejavnostmi trudilo valorizirati domače ljudsko izročilo, domači slovenski jezik. V napetih in morečih petdesetih in šestdesetih letih je društvo samevalo. Šele leta 1968 so se - na osnovi zgoraj opisanega procesa - začeli domači mladi intelektualci in delavci združevati.

To se je na pobudo Viljema Černa zgodilo najprej v Bardu, v Terski dolini, kjer je nastal Center za kulturne raziskave, podobno se je zgodilo v Grmeku, na Lesah, kjer so prav takrat Rino Marchig, Aldo Clodig, Beppi Bonini in še drugi najprej ustanovili cerkveni pevski zbor in nato še kulturno društvo Rečan. Le nekaj let kasneje, leta 1972, so Pavel Petričič, Valentino Simonitti-Zak, Bruna Dorbolò in drugi ustanovili Študijski center Nediža v Špetru.

Okrog tega ogrodja so postopoma začele rasti nove pobude: pevski zbori, Beneško gledališče, popoldanski tečajji, glasbeni pouk...

Prve izdaje v sedemdesetih letih

Kulturno življenje se je močno popestrilo in obogatilo. Začele so se pojavljati prve izdaje domačih avtorjev, ki so predstavljale našo manjšinsko skupnost v širšem furlanskem okolju, predvsem pa so odgovarjale želji in potrebi po samopoznavanju. V ta okvir sodi delo *La gente delle Valli del Natisono* (Ljudstvo Nadiških dolin), ki ga je napisal mons. Pasquale Guion in je bilo objavljeno leta 1974. Le isto leto je mons. Angelo Cracina odkril in v brošuri *Antiche preghiere popolari slovene del santuario di Castelmonte* (O starih slovenskih molitvah iz svetišča na Stari gori) objavil Starogorski rokopis. Šlo je za pomembno odkritje na področju zgodovinopisja in jezikoslovja. Odprla se je nova stran tudi v zgodovini Beneških Slovencev, ki so ugotovili, da starogorski rokopis, ob videmskem in černjejskem, potrjuje, da je bilo v srednjem veku tudi naše območje vključeno v proces oblikovanja slovenskega jezika in slovenskega kulturnega prostora.

Takrat se je začelo pomembno in zelo resno zastavljeno raziskovalno delo. K sodelovanju so bili povabljeni strokovnjaki in izvedenci iz osrednjeslovenskega in furlanskega oziroma italijanskega prostora. Šlo je za odgovor na potrebo po samopoznavanju, brez katerega ni identitete. Šlo pa je tudi za nov, kvalitetnejši način povezovanja med furlanskim in slovenskim kulturnim prostorom, ki je dosegel svoj višek v času popotresne obnove, ko je v Furlaniji imela slovenska stroka glavno besedo. Eden od protagonistov tega sodelovanja in povezovanja je bil špetrski arhitekt Valentin Simonitti.

Precej pomembno vlogo je v tem raziskovalnem delu odigral in še odigrava špetrski Študijski center Nediža, ki je najprej prirejal

konference in začel seznanjati svoje članstvo in širše občinstvo s problematiko slovenske manjšine v Furlaniji. Prva je bila v Čedadu leta 1972, na njej sta predavala Pavel Petričič in Valentin Simonitti. In ob tej priložnosti je nastala prva knjiga *La comunità slovena del Friuli – Slovenska skupnost v Beneški Sloveniji* (1974), ki je še danes zanimiva zaradi vsebine, pa tudi zato, ker nakazuje pot, ki bo postala značilna za pretežen del pobud in publikacij Nediže. Po eni strani se nam namreč ponuja analiza politične zgodovine Beneške Slovenije, torej osnovno znanje, istočasno pa oba avtorja predlagata tudi konkreten model delovanja in razvoja, ki naj dvigne iz zaostalosti in marginalnosti Nadiške doline. V sozvočju z ustanovitvijo avtonomne dežele FJK s posebnim statutom je arh. Simonitti takrat predlagal ustanovitev gorske skupnosti s posebnim statutom, ki naj bi omogočala ohranjanje kulturnega bogastva Benečije.

Že naslednje leto je Študijski center Nediža postavil v središče pozornosti jezikovna vprašanja, ki so vseskozi predmet razmišljanja in iskanj s strani beneških kulturnih delavcev, jabolko spora pa s strani skupin in posameznikov, ki nasprotujejo naši stvari. Zanikanje prisotnosti slovenske manjšine oziroma trditev, da naš dialekt ni slovenski, je vseskozi bilo in je žal še danes aktualno. V knjigi, ki je izšla šele leta 1996, *Gli Slavi del Natisone*, župnik Giuseppe Jaculin zagovarja tezo, da naš ni eden od slovenskih dialektov, pač pa izviren slovanski jezik, ki nima nič skupnega s slovenščino. Vsekakor je prvi cikel Benečanskih kulturnih dni v letu 1973-74 potekal na temo *Govor, jezik in besedno ustvarjanje v Beneški Sloveniji*. Zbornik je izšel v slovenskem in italijanskem jeziku leta 1978 in se še danes ponuja kot koristna strokovna literatura. Pred pozornim beneškim občinstvom se je takrat zvrstilo kar nekaj slovenskih in italijanskih predavateljev, ki so osvetlili zgodovino slovenskega jezika in v tem okviru opredelili

tudi specifično nadiškega, terskega in rezijanskega narečja. Obenem pa so pojasnili samim domačinom vse dvome glede narave domačega jezika.

Drugi cikel Benečanskih kulturnih dnevor je bil v logični sosledici posvečen zgodovini Benečije, ki je resnično nismo poznali. Na zgodovinskih danostih, na izkušnjah iz preteklosti in še zlasti iz obdobja Oglejskega patriarhata in Beneške republike se je začela krepiti zavest o lastni identiteti in dostojanstvu, začel se je ponovno utrvjati ponos beneškega človeka. Tudi predavanja z zgodovinsko vsebino so bila objavljena v zbirki Nediža leta 1978 z naslovom *La storia della Slavia italiana* (Zgodovina Beneške Slovenije).

Leta 1977 je bila na pobudo študijskega centra Nediža ponatisnjena *Slavia italiana*, zanimiva študija čedajskega odvetnika Carla Podrecca iz leta 1884. Knjiga je izrednega pomena, saj podaja precej natančno sliko Beneške Slovenije v prejšnjem stoletju in še prej. Kar je še posebej vredno omembe, je biografska raziskava in spremna študija izpod peresa prof. Pavla Petričiča. V njej podrobno predstavlja znamenito družino Podreka, ki ima svoje korenine v špetrski občini. Ob tem pa ponuja tudi izčrpno in izzivalno študijo o povojni stvarnosti Slovencev na Videmskem in se zaključuje s predlogi in projekti kulturno-političnega dela v prehodu od 70. na 80. leta. Leto kasneje je izšla druga Podreccova knjiga in sicer *Slavia italiana - Polemica*, kjer je v središču pozornosti slovensko vprašanje.

Leta 1977 je prišlo do prve skupne politične platforme, ki so jo oblikovali predstavniki slovenskih kulturnih društev in jo podpisali predstavniki vseh političnih in svetovnonazorskih opcij. To je bila *Listina o pravicah Slovencev v Videmski pokrajini – Carta dei diritti degli Sloveni della provincia di Udine*.

Leta 1978 je pokrajina Videm objavila zelo zajeten zbornik, v

katerem so objavljeni tudi v slovenskem jeziku vsi prispevki na 1. konferenci o etnično-jezikovnih manjšinah v Videmski pokrajini, ki je bila prvi kvaliteten odgovor italijanskih inštitucij na zahtevo Beneških Slovencev po priznanju in zaščiti. Zbornik je pomemben dokument, ki priča o vitalnosti in politični zrelosti slovenske manjšine na Videmskem v sedemdesetih letih, saj je znala enotno in kompetentno orisati svoj položaj in postaviti državi vprašanje Slovencev. Potrjuje obenem sposobnost dialogiranja z institucionalno ravno, saj je do te konference prišlo po zaslugi Slovencev in v prvi vrsti prof. Petričiča, takratnega pokrajinskega svetovalca KPI. Videmska konferenca je bila tudi spodbuda za resen, znanstveni pristop nas samih. In naša problematika je bila prvič prepričljivo in do potankosti razčlenjena s strani kakih petnajst in več razpravljalcev.

Pomembno delo z otroki, ki je tako bogato obrodilo, smo že omenili. V začetku sedemdesetih let se je začel narečni natečaj za beneške otroke "Moja vas", ki se še danes nadaljuje, in od leta 1974 izide vsako leto *Vartac*, v katerem so zbrani prispevki otrok. Študijski center Nediža hrani torej izredno veliko zanimivega gradiva, ki še čaka na strokovno obdelavo in v katerem so opazne vse spremembe v vsakdanjem življenju na našem območju in vsi premiki na jezikovni ravni.

Didaktične napotke, ki nekako izhajajo iz teh izkušenj, prinaša publikacija Pavla Petričiča *La ricerca d'ambiente nelle Valli del Natisona* (Raziskovanje okolja v Nadiških dolinah), ki je izšla leta 1975.

Če povzamemo sedemdeseta leta, lahko rečemo, da jih na izdajateljski ravni označujejo dela, v katerih je v ospredju raziskovalno delo na zgodovinskem, socialnem in kulturnem področju, hkrati pa je to obdobje novih iskanj v prvi vrsti na pedagoški, didaktični ravni.

Sočasno z raziskovalnim in političnim delom je v Nadiških dolinah in še zlasti v Rečanski dolini potekalo zelo intenzivno kulturno delo na ljubiteljski ravni. Pravzaprav sta se dva osrednja beneška kulturna centra, Špeter in Grmek, nekako specializirala. Študijski center Nediža se je bolj posvečal strokovni poglobitvi in razčlenjevanju vprašanj, kulturno društvo Rečan je izbralo ljubiteljsko delo na terenu, z ljudmi. Take so bile pobude, usmerjene v ohranjanje ljudskega izročila, a na tej osnovi so začeli gojiti tudi sodobno beneško umetniško besedo. Pojavile so se prve oblike gledališča (*Tarpljenje Ježuša Kristuša po Lukežu an Mateužu, Beneška pastoralka - Naš Božic*) z nabožno vsebino. Takoj zatem se je začel Senjam beneške pesmi, to je revija sodobne beneške avtorske in kantavtorske pesmi, ki je sprožila ustvarjalnost mlajših in starejših Benečanov, najprej ljudskih pesnikov, kot sta bila Rinaldo Luščak ali Valentin Birtič-Zdravko. Pa tudi mladi so začeli usmerjati nemajhne energije v oblikovanje pesniških besedil v slovenskem dialektu. Ob teh pobudah so se v javnosti začeli pojavljati plakati, brošure, izdaje v slovenskem dialektu. Začela se je torej širiti in krepiti raba slovenščine v javnosti in ne le v ustnem, pač pa tudi v pisnem sporočanju. Čeprav pretežno narečno.

Delo kulturnega društva Rečan je delno zaobjeto v knjigi "*Pustita nam rože po našim sadit*" (1984), kjer so zbrana besedila, predstavljena v teku desetih let na priljubljeni pevski prireditvi. Ta je do takrat najbolj zajetna publikacija v domačem dialektu. Pred njo so izšle občasne drobne brošure, desetletje pa je odprla drobna, a prisrčna zbirka pravljič Ade Tomasetig *Pravce mojga tat an moje mame* (1981).

Sploh je v osemdesetih letih izšlo več knjig beneških pravljič, tako v dialektu kot v knjižnem jeziku. Ne smemo pozabiti, da je septem-

bra 1984. leta odprl svoja vrata v Špetru dvojezični vrtec, katere-
mu se je jeseni 1986 pridružila še osnovna šola. Knjige kot *Pravce
iz Benečije, Mišca, mačica in pes, Zimska pravljica, Otroški most,
Lisica in jež, Mož in medved, Kraljica Vida, Lisica in volk, Modri pa-
stir, Lakota in veverica, Nevarni tovor, Nehvaležni volk in modra
lisica ...* so služile tudi pri delu na šoli, v kolikor so uveljavljale do-
mače ljudsko izročilo in tudi jezikovno tradicijo, saj so izšle v
nadiškem dialektu in knjižnem jeziku. Ob tem je treba povedati,
da se je v teh letih začela oblikovati skupinica mladih nadarjenih
domačih ilustratorjev, med katerimi zelo izstopa Luisa Tomasetig.
Prav zaradi domačega značaja teh knjig so jih ponujali vsem
beneškim otrokom in tudi tukajšnjim učiteljem. Začel se je torej
ustvarjati bogat in koristen otroški knjižni fond, ki je vseskozi na
razpolago, in prav gotovo bodo sedaj, ko je senzibilnost do slo-
venske kulture večja tudi v javni šoli, še naprej beneški otroci se-
gali po teh knjigah.

Izdaje za otroke so omogočile tudi konkretniji dialog z drugimi
italijanskimi manjšinami. Zaradi potrebe po znižanju stroškov za
izdajo ilustriranih otroških knjig, predvsem pa zato, da bi prišlo do
medsebojnega spoznavanja med različnimi manjšinami, je nastala
manjšinska zbirka Flores. *Zimska pravljica*, ki jo je napisala Mju-
ta Povasnica, je izšla v italijanščini in slovenščini, v ladinščini in
v sardinskem jeziku. *Jubica an Arpit* je izšla leta 1995 v slo-
venščini (dialekt in knjižni jezik), italijanščini in furlanščini. Ena
najlepših ladinskih pravljic, *Slavček z Dolge peči iz doline Val di
Fassa*, je leta 1994 izšla tudi v slovenščini.

Z jezikovnega vidika sta v osemdesetih letih pomembni še dve iz-
daji: brošura *Naše domače beneške molitve*, ki jo je pripravil mons.
Pasquale Guion z namenom, da se nadaljuje dragocena tradicija
rabe slovenskega jezika v cerkvi; zelo zanimiva je zajetna strokov-
na publikacija *Materiali IV* Baudouina de Courtenaya, za katero je

poskrbela Liliana Spinozzi Monai. V njej primerja slovenski jezik v Nadiških dolinah leta 1873, kakršnega je pač Baudouin zabeležil, in današnjega.

Zgodovinska vprašanja, ki so in verjetno bodo vselej v središču pozornosti še zlasti zato, ker je potrebno, da tudi sami prispevamo k pisanju lastne zgodovine in ohranimo zgodovinski spomin, so bila obdelana v dveh različnih, a pomembnih izdajah: *Moj dnevnik* Antona Cuffola, ki je izšel leta 1985, in *Per un pugno di terra slava* P. Petričiča (1988). V prvi so opisana predvojna leta in druga svetovna vojna, kot jih je iz laziškega župnišča opazoval župnik Cuffolo, s posebnim poudarkom na vzponu in padcu fašizma v Nadiških dolinah. V času, ko so še stali zidovi, ki so delili Evropo, se je Pavel Petričič lotil za naš ambient pereče teme slovenskega in partizanskega gibanja v Nadiških dolinah ter prvih povojnih let, ko so razsajale nacionalistične in trikoloristične sile.

Čprav pretežno kulturno usmerjena, so se slovenska društva večkrat lotila tudi vprašanj ekonomske narave ob prepričanju, da je treba premagati gospodarsko zaostalost naših krajev. Na temo *Benečija na razpotju: marginalnot ali razvoj?* so bili tudi Benečanski kulturni dnevi in to je tudi naslov publikacije, ki je izšla leta 1984.

Bogata knjižna bera devetdesetih let

Še največ publikacij je izšlo v zadnjih devetih letih, pri čemer je treba posebej podčrtati pomen deželnih prispevkov, ki so jih razna društva prejela v ta namen preko občin na osnovi zakona za obmejna območja. Seveda ni zlata vredno vse, kar je izšlo, vendar je tako bogata ponudba nedvomno zanimiv pokazatelj ustvarjalne in življenjske energije naše skupnosti.

Kar se tiče otroške literature, moramo najprej omeniti zbirko

pravljic ...*antadà*... (1992), ki jo spremlja kasetna z dramatizacijo pravljic in je izšla po zaslugi društva Rečan. Izšlo je več ilustriranih svetovno znanih pravljic v slovenskem dialektu na pobudo Zveze slovenskih izseljencev (*Pinokjo*, *Rele an sreča* itd.), na pobudo društva Studenci so bile objavljene narečne pravljice Ilde Chiabudini *Sada ti poviem* in knjiga *Vsakdanje besiede*.

V sam vrh otroške literature, ki je v Benečiji, kot smo videli, precej razvejana in bogata, prav gotovo sodita po vsebinskem, jezikovnem in likovnem bogastvu knjigi *Sonce sieje 1* in *Sonce sieje 2*, prve in druge "bukva za te male" v nadiškem dialektu, ki jih je za Študijski center Nediža pripravila Mjuta Povasnica, ilustrirala pa Luisa Tomasetig.

Ko beseda teče o domačih avtorjih, je treba zabeležiti objavo pesmi Micheline Blasutig *Ne samuo spomini*, (Studenci, 1995), ki so izraz volje po ohranjanju lastnega kulturnega bogastva, o pomenu katerega se človek zave v trenutku, ko je ogroženo in že tone v pozabo. In do vsega tega čuti veliko odgovornost.

Zanimiva dramska ustvarjalna dejavnost v beneškem dialektu prihaja v ospredje tudi v pisni obliki. Beneško gledališče se je namreč lani poklonilo spominu enega od svojih ustanoviteljev, pisca in igralca Izidorja Predana, in izdalo njegova dramska besedila v knjigi *Dorič* (1998).

Na pol poti med publicistično in umetniško besedo srečamo zanimiv zbornik v beneškem dialektu *Piše Petar Matajurac* (Devin–Novi Matajur, 1997). V njem Izidor Predan–Dorič obravnava s posebno ljubeznijo in prepričljivostjo našo manjšinsko problematiko, našo kulturo in zgodovino.

V ta sklop sodi tudi drobna, a nadvse zanimiva dvojezična knjižica *Triste fatto accaduto a Topolò - O žalostnem dogodku v Topolovem* (1995), ki jo je napisal prof. Giovanni Maria Del Basso in osvetljuje življenje v beneški vasi v 18. stoletju. V le isti dvojezični zbir-

ki Mrvice (Lipa) so izšli še ponatis spisa *Tra gli Sloveni di Montefosca – Med Slovenci v Črnem Vrhu* Francesca Musonija (1996), Baudouinova javna lekcija *Degli Slavi in Italia – O Slovanih v Italiji* (1998) in *Quella ferrovia non s'ha da fare – Nesojena železnica* (1999) o železniški povezavi med Nadiško in Soško dolino, ki jo je napisal Pavel Petričič. *Topolove, pripoved o koreninah beneške vasi – Topolò, racconto sulle origini di un paese delle Valli del Natisone* (1994), je naslov druge knjige, ki je prav tako dvojezična in je rezultat dela treh domačinov: Renza Ruclija, Maria Gariupa in Renza Gariupa. Opisuje vas, njeno zgodovino, njen nastanek in arhitekturne posebnosti, prinaša pa tudi precej zanimivih pripovedi.

V to poglavje domoznanske literature sodi obsežna publikacija *Pulfero* (Podbonesec), ki jo je leta 1994 izdala istoimenska občina, v njej pa so zaobjete vse informacije o naravni, kulturni in jezikovni specifikki občine in z njo vse Benečije. Sem spadajo tudi bolj skromne, a nič manj pomembne knjige o garmiški vasi *Hostne – Costne* (v slovenskem dialektu), o lažiški cerkvi *La chiesa e la parrocchia di Lasiz*, ki jo je napisal Luciano Chiabudini, in o ofijanski cerkvi *Pegliano – Ofijan, la chiesa di San Nicolò*, za katero je poskrbel Giorgio Banchig. V tem sklopu moramo omeniti še *Atlante toponomastico e ricerca storica* P. Petričiča in N. Zuanelle (1990), *La comunità senza nome* Ferruccia Clavore in Riccarda Ruttarja in *Slavia*, ki sta jo napisala F. Clavora in R. Mattelig (1997).

Leta 1994 je izšla zelo skrbno pripravljena in vsebinsko izredno zanimiva publikacija *Po poteh Andreja iz Loke – Sulle strade di Andrea da Loka*. Tudi v njej so zbrana predavanja Benečanskih kulturnih dnevov, na katerih so slovenski in furlanski strokovnjaki obravnavali kulturne stike med Furlanijo in Slovenijo od 15. do 18. stoletja.

Prepoved slovenske besede v cerkvi leta 1933, dogodki, ki so v

Benečiji sledili tej odločitvi, in predvsem odnosi znotraj cerkve za časa fašizma so tema knjige *Il duce lo vuole*, ki jo je napisal Faustino Nazzi (1995).

Leta 1997 sta bili objavljeni dve študiji, različni po vsebini in pristopu, ki obravnavata povojno obdobje v Benečiji in predsem podtalno delovanje nacionalističnih struktur. Prvo, *Gli anni bui della Slavia*, je napisal Naz in je izšla pri zadrugi Dom, bila je tudi prevedena (*Mračna leta Benečije*) in izdana pri Cankarjevi založbi v Ljubljani. Drugo, *Pod senco Trikolore*, ki je izšla v obeh jezikih, je napisal Pavel Petričič. Slednji se je lotil tudi obravnave prazgodovine našega območja s knjigo *Storia della Slavia friulana – 1. Dalle origini all'Età del Ferro* (Zgodovina Beneške Slovenije – 1. Od začetkov do železne dobe, Lipa, 1998).

Področje arhitekture, oblikovanja naravnega in bivanjskega prostora je rodilo dve zelo zanimivi publikaciji. Prva obravnava spomenik ljudske arhitekture, *Kozolec* (Lipa, 1998), njen avtor je arhitekt Renzo Rucli. Druga, *Valentino Z. Simonitti*, je posvečena ustvarjalnemu delu in širšemu kulturnemu delovanju Valentina Simonittija, arhitekta in intelektualca ob meji. Izšla je leta 1999 pri Lipi v Špetru.

Na koncu bi omenila še dve knjigi, ki sta vsaka po svoje precej zanimivi. *I diplomati della Slavia* (1999) je naslov študije, ki jo je opravil Riccardo Ruttar in v njej, kakor sam naslov pove, obravnava šolsko populacijo v Nadiških dolinah v zadnjih petindvajsetih letih in razčlenjuje vso demografsko dinamiko v Benečiji. *Nuova poesia slovena* (1998) je zbornik, v katerem so predstavljeni italijanskemu bralcu mlajši slovenski pesniki. Izbor pesmi in prevod v italijanščino je oskrbel Michele Obit.

Ni odveč na tem mestu opozoriti tudi na pomembno vlogo, ki jo je vse od leta 1953 odigral *Trinkov koledar* in ki se je v zadnjih letih še dodatno obogatil in popestril.

Glasbena vzgoja in ljubezen do petja

Ta prispevek, ki nima pretenzije biti izčrpen in želi le nakazati, na kakšnih osnovah je nastala in v katere smeri se je razvijala izdajateljska dejavnost v Benečiji, želimo zaključiti vsaj z omembo nekaterih publikacij, posvečenih glasbi, ki so spremljale in spodbujale delovanje pevskih zborov in Glasbene šole.

Didaktičnim potrebam so odgovarjale publikacije kot, so *Noi e la musica* (1986) in kasneje *Cantiamo* (1997) prof. Nina Špehonje, *Stoji, stoji lipica* Paole Chiabudini (1998) in *Din don* (1998) prof. Lie Bront.

Med zbirkami in pesmaricami naj omenimo vsaj *Canti popolari delle valli di San Leonardo – Pjesmi od dolin svetega Lienarta* (1977) Antonia Qualizze, *Canti sacri nel comune di Pulfero* (Nabožne pesmi v občini Podbonesec) (1998), ki je delo Luciana Chiabudinija in Nina Špehonje, *Se zmisleš...* Antonia Qualizze (1998), *Pod lipo* Nina Špehonje (1999) in drugo knjigo *Pustita nam rože po našim sadit – XI. - XX. Senjam beneške pjesmi* (1999).

Naj zaključim ta pregled s topografsko karto Nadiških dolin (carta topografica *Valli del Natisone – Cividale del Friuli*, Ed. Tabacco), s slovenskimi toponimi, ki je na pobudo gorske skupnosti Nadiških dolin izšla pred nekaj meseci (1999). Gre za kvalitetno delo, s katerim smo lahko zadovoljni, pa tudi za politični uspeh, saj pomeni pomembno priznanje in uveljavljanje slovenskega jezika s strani beneških javnih uprav.

OB IZIDU ZGOŠČENKE S SKLADBAMI IVANA TRINKA

MILOŠ PAHOR

Leta 1952 sem obiskoval realno gimnazijo v Trstu; a to je že davno - ostal mi je spomin na šolski izlet in fotografija z Ivanom Trinkom: glavni cilj našega takratnega izleta je bil namreč prav obisk Trinka v njegovi rojstni vasi Tarčmun. Ne spominjam se, kako so nam takrat profesorji Ivana Trinka predstavili, a od takrat mi je ostalo v zavesti, da je to (bil) pomemben človek.

Mnogo let kasneje sem na neki razstavi opazil rokopis Trinkove skladbe; do takrat sploh nisem vedel, da se je Trinko ukvarjal tudi z glasbo. Pomislil sem, da bi bilo potrebno tudi to njegovo dejavnost spoznati; obrnil sem se na videmski zavod Nobile Collegio Dimesse, kjer je Trinko pastoralno deloval, in imel sem srečo: to, kar se je ohranilo od Trinkovih skladb, je vzorno uredila prav moja bivša učenka suor Sara Gori; njej se moram zahvaliti, da mi je omogočila prepis Trinkove glasbe.

Velika večina Trinkovih skladb iz zavoda Nobile Collegio Dimesse je za ženske glasove in klaviaturo. Iz njih je razvidno, da je bil Trinko dober glasbenik in njegove skladbe si vsekakor zaslužijo, da ponovno zaživijo.

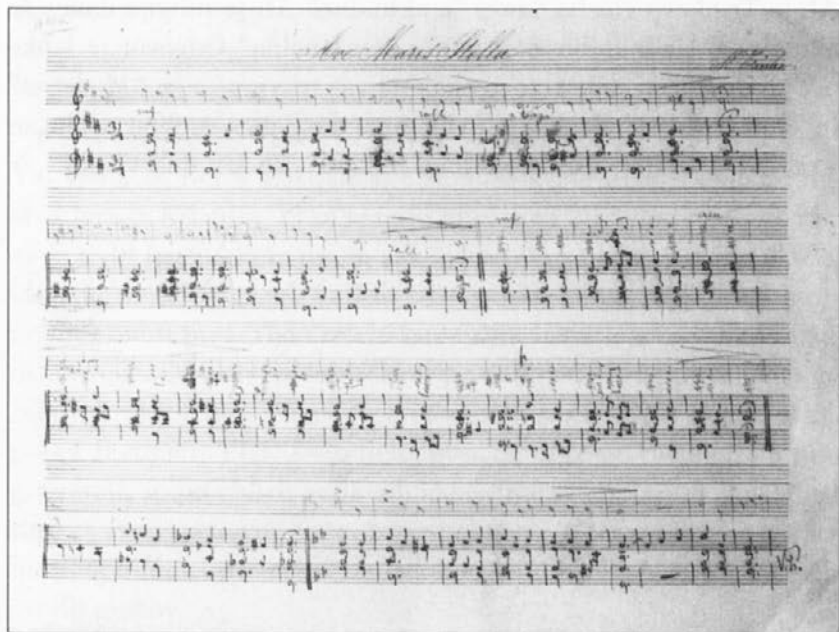
Predstavitev glasbe iz preteklih stoletij je poglobilni cilj Gallus Consorta, vendar je za nas pojem "stara glasba" zelo širok: sem spada vse, kar nam je časovno odmaknjeno, vse, kar zahteva drugačen pristop in poznavanje izvajalske prakse, ki danes (za sodob-

no glasbo) ni več aktualna. In ker je naša posebna skrb predstaviti slovenske avtorje, smo nekatere Trinkove skladbe takoj uvrstili v naš repertoar. Prvič smo dve Trinkovi skladbi predstavili v okviru repentabrskih popoldnevov stare in sodobne glasbe v letu 1995. Vendar smo smatrali, da je tako priložnostno programiranje Trinka premalo; želeli smo Trinka skladatelja bolj sistematično predstaviti. Pri tem nam je pomagalo kulturno društvo Ivan Trinko iz Čedad: organiziralo je nekaj koncertov s Trinkovimi skladbami in - kar je za spoznavanje Trinka glasbenika še pomembnejše - omogočilo izid zgoščenke s Trinkovimi skladbami.

Tako za koncertne sporede kot za snemanje zgoščenke je bilo potrebno skladbe zbrati in urediti. In ker smo izboru želeli dati neko enotnost, smo se omejili na skladbe za ženske glasove z latinskimi tekstom. V knjižnici zavoda Nobile Collegio Dimesse hranijo partiture in parte za posamezne glasove; poleg teh pa še zvezke za posamezne glasove, v katerih so zbrane skladbe raznih avtorjev. Delo je bilo najlažje tam, kjer so se poleg partitur (z vpisanimi posameznimi glasovi - največkrat z rdečilom) ohranili tudi parti za posamezne glasove. V drugih primerih je bilo potrebno kombinirati orgelski part in posamezne glasove.

Tako smo zbrali kar 48 skladb. Vendar je Trinko takih skladb napisal še veliko: ko smo sestavili posamezne glasove v partituro, smo dobili še dodatnih 16 skladb; te niso kompletne, saj manjka orgelski part - a če upoštevamo, da je pri Trinkovih skladbah orgelska spremljava le v podporo glasovom (saj v desni roki v glavnem podvaja pevske parte), bi rekonstrukcija teh skladb ne bila problematična. Od drugih skladb so ohranjeni le posamezni parti in pri teh bi rekonstrukcija ne bila smiselna. Večino skladb je Trinko podpisal; v nekaterih primerih pa mu smemo pripisati avtorstvo zaradi pisave, zaradi njegovega stila in seveda ne nazadnje zaradi kraja, v katerem te skladbe hranijo. Zanimivo je, da v zvezkih ni

pri vseh skladbah označen avtor, dobimo pa ime avtorja v kazalu. Ivan Trinko je pisal za praktično uporabo pri liturgiji, vendar nam številne skladbe z istim naslovom (že pri ohranjenih skladbah dobimo *Tantum ergo* kar osemkrat, *Pange lingua* šestkrat, *Cor arca* petkrat itd.) dokazujejo, da je bilo Trinku skladateljevanje tudi duševna potreba.

Pri izvajanju Trinkovih skladb smo upoštevali čas njihovega nastanka - prva leta našega iztekajočega se stoletja - in pa njihov značaj; saj te skladbe nimajo prav nič skupnega s posvetnimi skladbami, ki so nastale v istem obdobju v raznih evropskih kulturnih središčih. Prav zaradi tega smo izbrali solistično izvedbo (medtem ko je Trinko imel od trinajst do petnajst pevk), saj smo pri iskanju zunanjih sodelavk (sopranistki Laura Antonaz in Marianna Prizzon) morali upoštevati njihovo poznavanje stare izvajalske

prakse. Trinko je svoje pevke spremljal s harmonijem - mi smo se odločili za orgle (pozitiv), saj se orgle bolj prilegajo skladbam, ki izražajo "zgodno motetno občutje" (Tomaž Faganel), medtem ko Trinkove skladbe z italijanskim tekstom zvenijo bolj "ljudsko". Za snemanje zgoščenske smo orgle uglasili nekoliko neenakomerno temperirano, saj se je prav pri orglah ta tradicija najdlje ohranila. Ali je Trinkova glasba danes še aktualna? Ali je religija danes še aktualna? Ali je duhovnost danes še aktualna? Odgovor je lahko tak ali drugačen, a je gotovo enak na vsa tri vprašanja. "Moderna" in "komercialna" glasba, ki jo moramo dandanes večkrat poslušati v cerkvi, je gotovo zanikanje tako religioznosti kot duševnosti.

JUBILEJ V SVETEM LETU

MARINO QUALIZZA

Vsi vedo, de lietos kristjani praznujemo sveto lieto, v spomin rojstva Jezusa Kristusa, ki se je rodil prav pred 2000 leti. Za glih reč, se je rodil kajšno lieto pried, zak Herod, ki ga je sovražil in skušal ubit, je umaru sigurno kajšno lieto pried; takuo tudi Jezus se je muoral roditi prej. Toda že vič ku tavžint liet štiejemo takuo in naj ostane takuo, ki smo začeli. Zakaj pa vsakih 25 liet praznujemo jubilej ali sveto lieto? Tuole se je začelo lieta 1300, kadar je bil papež Bonifacij VIII. Tisto lieto, brez de bi pried računali ali programirali, so proglasili velik odpustak (indulgencijo) za zljajšat tistim, ki so se spokorili, tiste stroge pokuore, ki takrat so bile navadna rieč, a tudi zelo težka, de nekateri so obupovali za odpuščenje svojih grehov.

Papež je mislil in ukazal, de tele odpustak naj se da vsakih stuo liet. Takuo, de šele lieta 1400 je bil naglašen drugi odpustak. Pottlè, ko so videli, de stvar je zelo parljubjena, so ga začeli praznovati vsakih petdeset liet, dokjer se nie paršlo do vsakih petandvajst liet, ki je današnja navada. Jubileji so zbudjali vedno veliko zanimanje in pozornost, zak so bli povezani s posebnimi romanji, ki ankrat ljudje so jih radi runali, zak so želieli na vso vižo in za vsako ceno dobiti večno zveličanje. Zaries, tuole jih je zanimalo, če ne vse, a večino ljudi, ki par nas so bili le kristjani.

Z odpustkam je povezano tudi zadnje in hudo ločenje kristjanov v Evropi. Kadar v Rimu so zidali novo baziliko sv. Petra in so potrebovali puno denarja, so proglasili velik odpustak za vse tiste, ki so dajali denar za graditev cerkve. Takrat pa se je močno in ostro oglasil Martin Luter, češ de tele odpustak je pruoti božji milosti, zak namesto pokuore vpraša in zahteva denar. Od tekrat se je začela tista cerkvena reforma, ki je dosegla tudi slovensko zemljo in je povzročila tudi velike spore in borbe, celo do ujskè, in je globoko segla v življenje kristjanov, takuo de od tekrat so se ločili in zbrali v dva tabora: katoličani na en kraj in evangeličani pa na drugi. Vse tuole še do danes. Sevieda, dosti kritik, ki jih je zbral Luter, so bile resne in resnične, druge pa neutemeljene. A razkol, ki takrat se je začel, ni dobil še rešitve.

Tuole naj bo za kratko zgodovino. Ampak, v kratkih besiedah, kaj je prav za prav jubilej? Za odgovor nie lieušega ku brat, kar je napisano v 25. poglavju tretje Mojzesove knjige, ki se imenuje Levitik. Takole beremo: "Štej si sedem sobotnih let, sedemkrat sedem let, tako boš iz sedmih sobotnih let dobil devetinštirideset let. Deseti dan sedmega meseca, na spravnj dan, daj zatrobiti na rog naznanilo, po vsej vaši deželi dajte trobiti na rog! Posvetite petdeseto leto in razglasite po deželi osvoboditev vsem njenim prebivalcem! To naj vam bo jubilej in vsakdo naj se vrne k svoji lastnini, vsak k svoji rodbini. Petdeseto leto naj vam bo leto jubileja; ne sejte in tega, kar samo zraste, ne žanjite in ne trgajte v neobrezanem vinogradu. To je namreč jubilej, naj vam bo svet. Jejte pa, kar zraste na polju. V tem jubilejnjem letu se vrnite vsak k svoji lastnini."

Kot vidimo, tele jubilej je neka izredna svečanost, neki praznik, ki traja celo lieto in ki ima v sebi nekaj lepega in neverjetnega. Jubilej je parmieren cajt, de vsak dobi nazaj, kar je izgubil zaradi dolgov ali drugih nesreč. Takuo de jubilej, vsaj v načrtu, je postal kot neka rešitev, posebno za uboge in revne, da bi mogli nazaj

živeti kot svobodni ljudje. Zaries, tele je velik pomien jubileja: ljudje naj postanejo spet svobodni in zmožni novega življenja. Zdi se, de tajšan jubilej v tajšni mieri nie bil nikoli izvaršen, zak je bil previç zahtevan, je vprašal viç, ku kar ljudje so si zaupali. Ampak ostane spomin, kakuo ljudje si morejo izmisliti lepše življenje. Za nas pa, za nas Beneçane, ki živimo viç ku 3000 liet potlè, ki so bile napisane tele besiede, kaj pomeni jubilej? Jest mislim, po besedah Svetega Pisma, de bi imel biti za nas zares lieto prave svobode, tiste, ki izhaja od srca vsakega ÷loveka, ki se zaveda za svojo identiteto. Na moremo pozabiti, de prav Hebrejci, ki so viervali na Boga, so ohranili v velikih težavah, ki so jih utarpieli, svojo identiteto; moremo lahko reç, zak so bili pobožni. Za nas Beneçane, za tiste, ki se ÷utijo kristjane, brez zavarniti nobenega, jubilej je liepa parložnost, de se zbudimo od preveç dolgega spanja in de bomo nadaljevali z novimi moçmi našo zgodovino. Zaries, moramo tudi mi videti vraçano našo lastnino, de nam bo priznано, kar je naša pravica, ne samo zakon, ampak tudi želja in volja, de ga uresniçimo.

25-LET ZBORA POD LIPO

NINO SPECOGNA

Smo napisal že puno reči od zbora "Pod lipo" lietos, ki je 25 liet, odkar se je rodiu. Pa ostane vseglj še puno za poviedat.

No rieč čen preca potardit: če zbor Pod lipo je preživeu 25 liet, čeglj je muoru premagat zlo puno težav, pride reč, de par nas jubezen do naše kulture je šele močna. Tolo jubezen muormo ohranit an jo zaupat našin te mladim.

Zbor Pod lipo se je v telih 25 letih navadu vič ku stuo naših piesmi. Kake telih piesmi so se rodile pru tle par nas, tu naših dolinah. Kakuo naši judje so mogli stvarit take lepe piesmi, čeglj nieso znal nič od muzike?

Za zastopit, kakuo je moglo tuole ratat, muoren poviedat no rieč, ki se je zgodila pru mene.

Parve lieta, ki san biu v Marsine (1964), so vse družine poliete papsle krave na planinah. Potle, lieto za lietan, so odpadle, dokjer zadnje lieta, 1972-73, so pasli samuo Muhor Maškoviču ta z Pocer an teta Bevandova gor z Gorenjega konca. Lieta 1974 pa je biu ostu samuo Muhor. Kar se je uarnu damu, že drug dan me je paršu gledat an mi je jau: "Vieš, je bluo dugo lietos na planine; san biu sam an niesan viedu, ki dielat. Takuo kar san krave pasu, san vekuštu puno piesmi, če češ, te jih povien, takuo de ti jih zapišeš." Sma se ložla naglj na dielo. On je pieu, ist pa san hitro pisu an prepričavu na klavir, al je bluo glj. Iman šele vse tiste piesme. Nieso velika

rieč, ne besiede an šele manj muzika. Pa tuole nas ne briga. Za dva miesca, tu no nedejo, me so poklical na telefon. Nie bluo telefona v družinah, se je muorlo iti v oštarijo: telefonada je paršla v oštarijo, so paršli klicat, se je muorlo iti v gabino an poviedat centralinu, de se je pront, an šele čakati, dokjer centraliništa je odparla lineo. Takuo jest san šu v gabino, san poviedu, de san pront, an san začeu čakati. Tist cajt ki san čaku, san ču no piesan an san partegnu uha, zak san zastopu, de je bla adna od tistih piesmi, ki Muhor me je biu zapieiu. Jest iman dobar spomin: kar čujen no piesan, se jo na zaben vič. Zatuo san biu šiguran, de je bla pru tista piesan. San pokuku, kduo puoje: sta bla Mario Trambuolnu an Muhor Maškoviču, ki sta basierala, Matic je dielu šekond; pa se ne zmi-snen, kduo je partegavu. Piesan je bla tista, ki me jo je biu zapieiu Muhor, pa je bla zlo buj liepa; melodija nie bla vič takuo ostra an forma je bla buj uglihana an podobna našin piesman. Kar san finiu telefonat, san se parbližu mizi, tuk so piel, an san jau: "Kakuo je ratala liepa tala piesan, sta zaries barki, ki sta jo takuo lepue ustrojil!" Matic je naglih odguoriu, an vsi ti drugi so mu dal ražon: "Niesmo pru nič ustrojil, sa smo zmieran piel takuo!" Oni brez viedet so bli oličil tisto piesan, samuo zak so jo piel. An buj ki so jo piel, buj piesan je ratuvala liepa. Ist san zastopu, de pru zatuo ljudske piesmi so takuo lepe, zak vsi pievci, kar pojejo, parpomagajo, de piesan olepeje. Naši pievci nieso znal nič od muzike, pa so dobro poznali naše piesmi.

Čen napisat parvi štih od tiste piesmi pru takuo, ki jo ušafan zapisano.

*Benečanski fanti se kupe zbirajo,
pod lipco benečansko se zgovarjajo.
Naše jube so paršle,
ko te biele rozce so lepe.*

Vsieh je sedan štihi. Te zadnji die takuo:

*Kupe se skličemo,
usak suojo jubco obimemo.
Gremo čes te dolince
po hribe na planince.*

Tud kako besiedo so bli spremanil, takuo de melodija je tekla lieuš, pa na vien te nove besiede, zaki san se pozabu jih napisat, kar san paršu damu. San zastopu, de an besiede so se oglajale an ratuvala nimar buj lepe. Vič so jo piel, vič piesan je rastla.

Se moremo še prašat: "Zaki so zbral glih tisto piesan an ne drugo?" Jest čen reč, samuo zak jin je bla buj všeč. Če kultura kumetuška nie bla umarla, morebit Marsinci so bli začel piet vse piesmi Muhoračove, pa so ble ostale samuo tiste, ki so jin ble buj všeč; te druge so ble odpadle. Tud zatuole ljudske piesmi so takuo lepe: zaki so preživiele an paršle do nas samuo tiste, ki so ble juden buj všeč.

Tud pievci zbora Pod lipo jubejo an pojejo lieuš kake piesmi. Povien kako od telih piesmi. Od dvieh napišen tud besiede, zak punokrat piesan je všeč zauoj melodije, pa tudi zauoj besied.

*O ja, o ja, o jubca moja,
al si se kaj sladko naspala?
Odpiraj, odpiraj mi kambrico zdaj,
nocoj boma slovo jemala.*

*O kaj si prišeu h men po slovo,
saj te niesan nič hudga storila.
Saj bila san zmieran le tvoje dekle
an tebe san zvesto jubila.*

*Jubila si me, pa me niesi zaries,
zraven mene si družga štimala.
Oj koliko noči san pod okancan stau,
ti si se z drugin igrala.*

*O zdaj pa nič več, od tebe gren proč,
podau se bon v druge dežele.
Kjer ptički prepevajo, kratek čas delajo,
tam pa bo moje veselje.*

Druga piesan, ki nan je zlo všeč:

*Preliepa je naša dolinca,
je vsieh dolin regina,
oj proti slovenski stran.*

Tud tele piesmi zbor Pod lipo puoje zvestuo an lepuo:

Buog je stvaru zemljico; Bon šla na goro visako; Gor an dol po sred vasi; Juhe, vesel; Liepa moja Marjanca; Minčica; Ona je miela židjove hlače; Preuozke so stazice; Pri naših mladih časih; San meu no jubico.

An še tele cerkvene piesmi, ki so narbuj stare an ki so ble narbuj piete tle v dolinah:

Češčena Marija (po rokopisu iz Laz); *Na kolena dol padimo* (po rokopisu iz Laz); *Tavžinkrat bodi češčena; Tebi, Marija, blažena Mati* (posneta par Svetin Štandreže, kamun Podbuniesac); *Te dan je vsega veseja; Inu je diete rojeno; Marija gresta z Jožefan; Oj Dete je rojeno nam.*

Viden naglih, kar na piesan je všeč pievcan: se jo lahko navadejo, čejo nimar jo piet, se jo na pozabejo maj vič.

San videu tud, kakuo pievci zbora Pod lipo so rastli. Odsparvič so se čudval, de san zmieran punokrat stuoru ponovit melodijo glas za glasan. Se zmisnen, kakuo ankrat Aredio, ki je biu prešident od zbora, se je obarnu pruot pievcian an je jau: "Zaki nan store tarkajkrat ponovit? Sa pojemo lepou!" Sada pievci zastopejo, kar na pojejo lepou, an kar imamo iti piet kan, se glavjajo, če se ne čujejo šigurni. Za me narbuj veliko veseje je videt, de pievci pojejo zvestuo no piesan, kar so se jo navadli. An šele buj se veselin videt, kakuo pievci se jubejo an stojo lepou kupe. Kar gremo piet kan s koriero, ne bota vierval, kakuo se veselmo. Giovani jih začne pravt, an pried ku genja, niemamo vič moči nanč za se smejat. Pottle Andrea vzame kitaro an začne piet vsake sorte: taljanske, laške, slovenske. Če pa začne molit njega rožar, je buojš zapriet uha, za ne pokint od smieha. Nie zaries cajta za se oščajat do konca.

Zadnje cajte, kar kajšan ima kako oblietnico, parnese sladčine an pijače, takuo de na koncu vaje praznuvamo veselo vsi kupe. Tud vse tele stvari spadajo h pravi kulturi, naši kulturi.

Dan star pisatelj prave takuo: "Kar ušafaš judi, ki pojejo, ustav se, par njih boš stau dobro!"

Tle par nas, v Benečiji, tu takuo malin prestoru, pojejo deset zboru. Zatuo v Benečiji se stoji lepou!

SANJE SE ZGODIJO

LUISA BATTISTIG

Počaso san hodila ta par kraj cieste, na mojo čeparno an desno stran so stale hiša, nizki palac.

Pried je biu padu snieg, potle daž, an zatuo ta na pot, je bla bruzgalca, avtu jih nie bluo.

Takuo ki san šla, san gledala samuo tu tla za videt, kan stopnit: je bluo naobarno, san se bala an varvala, de mi se na popuzne, de na paden.

Vien, de niesan bla sama, za mano san čula vas cajt guorit moje parjatelje planince, kupe smo se trudil an skarbiel za pridit do konca tiste garde cieste.

Sviet okou nas je imeu žalostne barve, vse je bluo sivasto: luht, hiše, ciesta.

Buj ki san šla naprej, buj san začela lahnejš hodit an pogledovat, kada bo konac tiste cieste. Zagledala san, de tan v luhtu se je arzjasnjevalo an parkazovalo vsak an tkaj bleduo sonce.

Samuo kar je genjala ciesta, san zavidla, de san bla na adnin briegu. Vesoko je sijalo an pargrevalo sonce, tan zdol pred mano je bla adna staza an puno ljudi je hodilo gor pruoť mene.

Bli so planinci, ki jest niesan poznala, ampa vsi veselo so me pozdravjali, kar so me srečali.

Glih takole san sanjala približno štier liet nazaj. Vsako nuoč sanjan puno, čez dan pa me je vseč zastopit, interpretat moje sanje.

V tistih dnevih, ki san tuole sanjala, me je puno motilo, kar se je mogluo zgoditi na našin savonjskin kamune.

Svetovalci (kjer je bil tud muoj mož) so se imieli odločiti pruoti ali ne tistemu projektu "Dom", ki mi člani Planinske družine Benečije smo bli dali za zazidati novo kočo na 1500 m visoko na Matajуре (1641).

Poznala san vse težave na kamune, tiste ljudi, ki so bli na opoziciji al pa prout našemu društvu. Prou bala san se tistega parvega rezultata.

Tist parvi pozitivni odgovor (31.5.1996) ni bil ku začetek od adne duge an težke poti.

Donas pomislin na pot, ki kupe smo začeli, kadar adna majhana skupina od Planinske družine Benečije je šla na Marsinske planine gledat, če se dobi kazon na pruodi al pa staro zidišče.

Žalostno je bluo videti, kuo kajšni kazoni so bli zapuščeni, so imieli vič ku adnega gaspodarja; naši emigrant, ki živijo po sviete an ki ne morejo se arzpartit po njih družinah.

Pokazala san mojin parjateljjan sviet, ki smo imieli mi Kajanci (družina, kjer san se jest rodila) iz Dolenjega Marsina v savonjskin kamune, tisto sanožet, ki se kliče "Skedinj".

Gaspodarji tistega prestora smo ratali mi štieri brati potle, ki vsa žlahta Kajancova se je arzpartila par nodarju 16.12.1993.

"Skedinj" je sviet pod kapelico na varhu Matajurja an je imeu "demanio sciabile", ta na njin se je moglo zidati.

Niesan poznala konfine tistega sveta, takuo de an dan je paršla za nami tud moja mama. Nas nie mogla zastrašt, kadar nan je začela pravit, de tu tistin prestore, kar garmi, previč trieska.

Moja mama ima puno spominu od tistega sveta, od varha Matajurja, ki ga Marsinci kličejo Kalona.

Že od kar je bla majhana, kar muoj nono je imeu te star kazon an pašo "gor za Babo", mama je hodila krave past not gor blizu "Sked-

nja” an potle, ki se je oženila, je pa hodila grabit, kar tata je posieku. Na “Skednju” smo imieli adno kopo sena.

Donašnji dan prodajajo take reči pruoti streli, de nič nas nie moglo strašt, ustavit: tist prestor je bil prou vseč vsien.

Je biu adan petak, 17.12.1997, po cielih naših dolinah se je medu snieg, ma vseglh smo se ušafali pri nodarju moje dvie sestre, brat an še nekateri planinci za podpisat kontrat prodaje koščica sveta, “Skednja”.

Savonjski kamun je pošju projekt “Dom” na Gorsko skupnost (lieta 1995 nam je bla dala an velik kontribut denarja), na Vidensko pokrajino, na deželo.

Naš projekt je bil pregledan od več komišjonu, društev. Je zgibu velike interese od več kraju (CAI – Forestale – Ambientalisti – Associazione gestori di rifugi alpini), italijanski časopisi so dost pisali. Pot je bla težka an komplikana, glih ku tu moji sanji. Ki krat stvari so se nan parkazovale kritične, čarne, ku de ne bo nič dobrega.

Dan za dnen smo čakali odgovor al pa dovoljene, ki nan je biu pošju naprej projekt. Bali smo se, de vse tu an žlah kiek ga je bluo ustavlo an de vse naše trošte so ble padle.

Tista moja sanja me je pomala bit optimistična, gledala san se dat sama sebe an te družin dobro upanje.

V tistih težavah smo zapoznali nove parjateljje, ki so nan pomali podprieti našo iniciativo, tuole nan je dalo veliko kuražo iti naprej. Žau mi je pa za tiste, ki smo zgubili po pot...

Konac italijanske birokracije je paršu 12.3.1999, na pomlad, an samuo tenčas smo se nomalo oddahnili, stvari so ble jasne, šigurne. Pot po uficih, po komišjonu je bla končana, takuo de je začela pa te druga, tista po stazah, po našin briegu.

Tala je bla drugač, ne takuo tamava, huda. Gorkuo sonce je grielo ne samuo našo dušo, ma tud naš leban utrujen, zmaltran diela, fadije, mraza, daža al pa velike hice.

Planinci so začeli kopat fundamenta kočje v nedeljo, 16.5.1999, an le v nedeljo, 14.11.1999, je bla lepuo zaparta. Tist dan so ble die- te oknance skor gor na vse okna. Za adan tiedan potle po dolinah an na Matajure se je medu tajšan snieg z velikim vietran, de kočja jih je začela preca pravat...

V saboto, 26.6.1999, san bla pred mojo hišo par Mašere an zjutra, če h osmi uri, se je čulo gučat elikopter na varh Matajurja: je imeu znest vas material ta s piacala blizu cieste pod "Rifugio Pelizzo" not gor na gradbišče.

Vsi vasnjani so poslušali an gledali, ka se je gajalo tist dan. Takuo so zaviedeli judje našega kamuna, de dielo Planinske družine Benečije je šlo naprej, de smo imieli v rokah veliko muoč an v sar- cu dobro voljo.

Ne bon pravla na tancin vse diela, ki so ble, an dost ljudi je hodi- lo pomat; puno je napisano na dnevniku, ki smo ga daržali na grad- bišču v leseni baraki.

Jest mislin, de vsak planinc bi poviedu po svojin, ku jest, ki pišen po mojin.

Tu nedeljo, kadar san mogla, san šla an jest gor gledat an parpo- mat, pa mislin, de šigurno moje dielo je bluo malenkost pruoti tis- temu, kar so možje bli kopac narest; čez tiedan so bli dieluci, zi- darji od impreze.

Kočja je zazidana tu adnin liepin prestoru; škoda, de kar pogledan gor na Matajur tle z Mašere, se jo na vide, je skrita glih ta zad bulo. Kadar si gor pred kočjo, pogled je takuo liep an poseben, de ga ne znan dopoviedati, tu mojih besiedah bi zgubu vso lepoto...

Pogled nie samuo, kar naše oči videjo, pa je tud, kar človek čuje v sebe tist moment, kar posebnega te da an kar te ostane v mislih, kadar si doma.

Ta pred kočjo je an liep travnik, malo bolj dol je pa majhana rupa, ka- manje, čela, dol zdol se vide Maskovicov kazon, ki bi bil te narbljiž.

Na kamanju pred kočo jest sedin an gledan, kar je pod mano: "Tu dolin", mulatjera, ki pelje v Gorenji Marsin, Kajancu an Bevandov kazon, mlekarinca, kazone "Tu Tlako", bolj daleč cierkuca "Svete-ga Lovranca". Tist pogled je za me sanja: mi se zdi, de tista maj-hana čičica, ki je sama krave pasla na planini "Tu dolin", niesan mogla biti jest.

Donašnji dan mi je žau, kier kazon nie vič nas; kar smo se arzpartili, so ga vzeli naši kužini z Vidna.

Zatuo mi je vseč mislit, de ga niesan zgubila, zaki življenje na planini je, za me, adna prov liepa, samuo moja sanja...

Zadnje lieto, ki san bla celo poliete na planini, je blau lieto 1968, deset liet potle na te drugi stran Matajura muroz me je učiu se smučat.

Pried ku so zaparli impiant, tud moja dva sinuova so se začeli učit smučat na tistin sniegu.

Lietos so dol vargli vse steberje od impianta, vas material proč znesli an vse očedli.

Še ki, še dost mi ma za dat Matajur? Sanje...

Sanjan z odpartimi očmi, sada, ki se čujen v tistih liet, ki lahko se more pogledat življenje, ki je blau nazaj, an pomislit, ka bi moglo biti za naprej...

V mojih sanjah vidin naše sinuove, naše te mlade iz naših dolin.

Jih vidin vse na žembo, kajšan ima že rodovino. Vidin, de stojijo pred našo kočo, na planini, kajšan sedi na travi, so veseli an vsi kupe puojejo naše te stare slovenske piesmi.

Ta na sretu imajo pijačo, vsak an tkaj popivajo. Kadar fini piesan, kajšan vpraša "Na zamierta, ma kduo od vas me zna poviedat, za-ki so zazidali tolo kočo lieta 1999?"

Kajšan bo pravu: "Koča je naš duom, odpart vsien tistin ljuden, ki poznajo an nosijo v sarcu bogatijo od svojih korenin. Tle na varh se vidi vsa Benečija, je prov an mikan koščič sveta v Europi; ampa

Benečani so velici, kjer vierjejo, de vsak človek muora poznat, lju-
biti, ohraniti svoj jizik, svojo zgodovino. Samuo takuo boš močan
an lahnejš pokažeš, de na telin sviete niesmo vsi glih, lahknejš za-
stopiš an sprejmeš tiste ljudi, ki so drugač ku ti.

Vsak narod, vsak človek je pametan, če nikdar ne zapre družin
vrata svojga duoma.

naši

ljudje

trinkov

koledar

PETER PODREKA
BENEŠKA KULTURNA PRELOMNICA
(Špeter Slovenov, 1822 – Ronac, 1889)

PAVEL PETRIČIČ

I

Giulia je bila tedaj stara petnajst let. Dodgodek se ji je tako živo vtisnil v spomin, da je odtlej še mnogokrat pripovedovala o tem, kako je avstrijski oficir potrkal na njihova vrata. Prosil je za sobo, kjer bi se lahko vojaki umestili, za konje pa skedenj in nekaj sena. Oficir je nato še večkrat prišel na obisk in vselej se je ravnal, kot se za gentlemana spodobi. Bilo je to leta 1917, po preboju avstrijske in nemške vojske pri Kobaridu, ko je vse bežalo pred vpadalci.

Giulia ni tedaj še stanovala v lepi vili s prostornim dvoriščem ter z malim parkom s cedrami in magnolijami, ki jo vidimo sedaj. Vilo je družina Podrecca kupila ob koncu minulega stoletja. Bila je to najbolj znamenita hiša v Špetru, zgrajena ob glavni cesti, ki se ji je reklo Strada del Pulfero. Giulia je tedaj živela v zaselku ob Nadiži. Zaselek bi nekdanj lahko imenovali kar "Podreka", saj je več hiš, skednjev, dvorišč in vrtov pripadalo prav različnim vejam te družine. Leta 1841 je v Špetru in okolici živelo vsaj deset družin s priimkom Podreka, dve, ki sta izhajali iz iste veje, pa so pripadniki s svojimi dejanji porinili v ospredje. Giulia je, po smrti brata Lorenza, bila zadnja neposredna potomka veje Pietra Leonarda (druge po znamenitosti).

Giulia in svojci se oktobra 1917. leta niso pridružili beguncem, ostali so v Špetru. Avstrijski oficir je ob obisku opazil prekrasen miniaturni model milanskega Duoma, ki je bil do popolnosti rezbarsko izdelan. Duomo je bil s svojimi loki, fialami, kipi (vključno z Madonino) izredno všeč oficirju. Občudoval je ustvarjalca tako popolne stvaritve in škoda se mu je zdelo, da ni tolikšna umetnina razstavljena v kakem muzeju, na Dunaju recimo. Svojo misel je družini Podreka tudi sporočil. Predlagal jim je, naj mu miniaturni model izročijo, da ga bo on sam odnesel na Dunaj, kjer bo lahko na ogled v tem in tem muzeju.

Miniaturni model so tako res zaupali oficirju, ki jim je obljubil, da ga prenese na Dunaj. Žal je vojna izbrisala vse sledi in ni nam dano vedeti, kaj se je z umetnino zgodilo. Ohranila pa so se pričevanja Giulie Podrecca, časopisni članek in pa ime ustvarjalca: gospod Peter Podreka, hišno ime Peteratov, iz Špetra. Bil je to eden izmed bratov dedka Giulie, ki so jo 1902. leta krstili za Juliano.

Povrnimo se k miniaturnemu modelu milanskega Duoma. V preteklosti mu res ni primanjkovalo občudovalcev, saj so stvaritev nekoč že bili dali na ogled, razstava pa je pritegnila pozornost celo videmskega tiska. V "Patria del Friuli" je namreč 20. oktobra 1886 bilo objavljeno poročilo, katerega naslov se je glasil *Dober duhovnik*.

Že nekaj dni je v vasi na voljo razstava rezbarskih izdelkov. Izkupiček razstave bo namenjen v dobrodelne namene, g. Andrea Miani ji je zato hvalevredno odstopil eno svojo sobo. Na ogled je več kot štiri-deset predmetov, katerih kakovost in natančnost izdelave so v užitek obiskovalcu.

Najbolj drzen umetniški podvig je nedvomno miniaturni model milanskega Duoma: po natančnosti proporcij in izdelave je nepre-

kosljiv. Izdelan je bil iz javorjevega lesa. Fiale, kipci, lestvice - vse je do najmanjše malenkosti popolno: le dober poznavalec umetnosti rezbarstva lahko resnično presodi kakovost te stvaritve.

Nedvomno se bo marsikateri obiskovalec Špetra pomudil na razstavi in si ogledal vse te lepe predmete. Kdo jih je pa ustvaril?

Gospod Peter Podreka, častitljivi kaplan v Roncu, ki se je v prostem času izuril v omenjeni umetnosti. Njegovih stvaritev je več kot sto. Vendar pa segajo njegova zanimanja še dlje.

Svoje vernike je naučil marsikatero novost na področju kmetijstva, še zlasti se ukvarja s sadjarstvom. Danes lahko upravičeno trdimo, da so njegova prizadevanja obrodila svoje sadove...

O rezbarski umetnosti Petra Podreke, njegovem konjičku, pa nam zgodovinski viri ne povedo nič novega. Življenjepisni podatki nam prav tako le potrjujejo že znano.

II.

Članek v "Patria del Friuli" omenja, da se je Peter Podreka ukvarjal s kmetijstvom, še posebno s sadjarstvom in vinogradništvom. V devetnajstem stoletju, še ob času avstrijske nadvlade, so oblasti vlagale veliko truda v poskuse pospeševanja kmetijstva. S tem so tudi želele izboljšati zdravstveno stanje v kmečkih predelih, saj je slaba prehrana nemalo pripomogla k širjenju bolezni in epidemij. V časopisih je bila marsikatera stran namenjena razširjanju modernejših metod pridelovanja raznih kultur. Napredek je namreč zajemal tudi ta področja, ni se omejeval le na tovarne, železnice in izume znanosti. Podreka je prišel do spoznanja, da so nazadnjaštvo, revščina, slabi higijenski in zdravstveni pogoji materialno zlo, ki se rado družijo s sprijenostjo in moralnim razkrojem. Že od nek-

daj je bil vsemu temu priča. Eksperimentiranje z načini pridelovanja kmečkih pridelkov mu ni bilo v osebno korist, svoje rezultate je želel pokazati sovaščanom. Ti so namreč še trmoglavo vztrajali pri že preživetih metodah gospodarjenja.

Peter Podreka je postal kaplan v Špetru 1857. leta, ko je bil tu župnik Mihael Mučič. Leta 1873 je prosil za premestitev v Ronac, kjer je nameraval razširiti sadjarstvo. Ronac je bil zaradi svojega položaja za to izredno ugoden, še posebno za pridelovanje breskev. Kaplan je kaj kmalu vsem razkazoval svoj sadovnjak ter nudil nasvete pri izbiri pridelovalnih metod. Menil je, da bi sadje lahko za vas postalo pomemben vir dohodka.

Njegovo delovanje je v javnosti naletelo na precejšen odmev. Sadje iz Ronca je prodrlo na tržišče. Bilo je izredne kakovosti, gospod Peter Podreka in sovaščani pa so ga pridelovali v čedalje večjih količinah. Kaplan je tudi priredil predavanja, katerih cilj je bila razširitev modernih metod kmetovanja. Furlansko društvo za poljedelstvo (Società Friulana di Agricoltura) mu je zato dodelilo izredne diplome in kolajne. Prvič je bil tega deležen v Vidmu 1872. leta, torej še ob času, ko je bil kaplan v Špetru. Ponovno je bil nagrajen leta 1886 v Trevisu.

III.

Zazrimo se dlje v preteklost. Petra Podreko so za duhovnika posvetili revolucionarnega 1848. leta. Prvič je maševal avgusta meseca, ko se se politični viharji nekoliko umirili. Marca, pred posvetitvijo, se je opredelil za protiavstrijsko vstajo, ki se je z italijanskih ter evropskih mest razširila tudi v Beneško Slovenijo. Tu di tu so uporniki v vsaki vasi razobesili italijansko trobojnico ter

organizirali oborožene skupine, 'civilno stražo'. Beneški Slovenci so se navduševali za prerojeno Beneško Republiko in so manifestirali v prepričanju, da bo Italija na novo uvedla samoupravo, ki jo je bila Avstrija ukinila. Eden izmed glavnih povodov vstaje je bil blagoslov, ki ga je novoposvečeni papež Pij IX izrecno namenil Italiji. Omenjeno dejstvo je po vsej Evropi dvignilo mnogo prahu. Ko je poleg tega Pij IX priskočil na pomoč milanskim in severnoitalijanskim upornikom tako, da jim je poslal v oporo oboroženo bojno enoto, je val splošnega navdušenja zajel tudi duhovnike. Mnogi so se tedaj pridružili osvobodilnemu gibanju, nekateri pa so se celo postavili na čelo le tega. Tudi v Beneški Sloveniji so številni duhovniki sodelovali v državljanskih odborih. Mednje je spadal tudi špeterski župnik gospod Mihael Mučič. Še neposvečenemu Petru Podreki pa je idealističnega zanosa prekipevajoč zgodovinski trenutek navdihnili znamenite verze *Predrage Italije*.

*Predraga Italija
preljubi moj dom,
do zadnje moje ure
jest ljubu te bom.*

Predraga Italija je nato postala himna vseh Slovencev, ki so se borili proti avstrijski nadvladi.

IV.

Podreka je že v semenišču začutil potrebo naučiti se slovenskega jezika, ki ga je dotlej poznal le v domači narečni obliki. Ta jezikovna stopnja mu ni več zadostovala, zato se je spoprijel še s knjižno obliko. Ni nam znano, kolikšen je bil pri tem vpliv brata. Gospod

Mihael, kanonik v čedadjskem kapitulju, se je rodil 1801. leta in je torej bil enaindvajset let starejši.

Kar pa zadeva onega drugega Mihaela Podreko, ki je leta 1743 napisal prvi beneškoslovenski rokopisni katekizem v slovenskem jeziku, ni neizpodbitnih dokazov, da sta si bila duhovnika v sorodu. Mihael je bilo v družini Podreka zelo običajno ime, duhovništvo pa pri njih razširjen poklic. Zaradi tega lahko le domnevamo, da je med njima obstajalo kako sorodstvo. Poleg osebnega zanimanja je Podreko gnalo tudi prepričanje, da bi nepopolno poznavanje jezika hudo omejevalo njegovo poslanstvo med beneškoslovenskimi verniki. Menil je, da bi občasno brušenje narečnih izrazov ne zadostovalo za poglobljeno razlago krščanskih resnic in sestavljanje pridig. Njegovo poslanstvo se je pričelo z maševanjem v Sarženti, nedaleč od Špetra. Že s samega začetka je pričel razmišljati o možnosti natisa slovenskega katekizma. Tedaj so bili namreč še v rabi rokopisni katekizmi, ki so bili včasih le prepisi že obstoječih besedil. Podreka je tako v sodelovanju z Mučičem predložil nadškofu katekizem, vendar je bilo njegovo besedilo odbito, ker je bilo napisano v knjižnem jeziku. S pomočjo Mučiča je nato jezik priredil nadiškemu narečju in končno je 1853. leta nadškof Michele Casati dovolil natis. Beneškoslovenski duhovniki so slednjič le dobili uporaben tiskan katekizem. Medtem je, 1852. leta, Peter Podreka v Benetkah dal tiskati knjižico *Abbece Slovienski*, prvi beneškoslovenski priročnik za pisanje in branje. Napisan je bil v narečju in je povzemal tradicijo slovenskih avtorjev od Trubarja dalje. Katekizem je bil na novo izdan leta 1869, v obliki, ki jo je odobril nadškof Andrea Casasola. Besedilo je bilo napisano v knjižni slovenščini, ki jo je pozneje prevzel Ivan Trinko.

Petra Podreke se torej spominjamo ne le zaradi umetniškega, praktičnega in človekoljubnega delovanja, marveč zlasti kot pesnika in

pisatelja. Njegovo izbiro slovenskega jezika za izražanje čustev je treba razumeti v povezavi z družinskim okoljem in vzgojnimi vzgibi. Vendar je na njegovo odločitev močno vplival duhovniški poklic, potreba po domači besedi, ki bi bila vernikom razumljiva, obenem pa uporabna za razlago verskih resnic. Že v semenišču je zato pričel študirati slovenščino ter vneto bral knjige in časopise iz avstrijske Slovenije. Njegovo ime je prisotno v seznamih "Kmečkih in rokodelskih novic" že 1847. leta (Merkù, 1972), torej ob času pred posvetitvijo. Sledilo je pesnikovanje. Najbolj znana njegova poezija je bila *Predraga Italija*, ki so jo žal pozneje strumentalizirali v nacionalističnem smislu.

V.

Leta 1857 je bil imenovan za kaplana na Tarčmunu ob Sovodnjah, torej v kaplaniji, ki je mejila z Avstrijo ter bila dve uri hoda oddaljena od Špetra. Nahajala se je na hribovitem področju in ni bilo cest, ki bi iz Sovodenj vodile na Tarčmun ali nasploh povezoval domove vernikov.

Poleg tega je v takih krajih duhovnik, pač edina izobrazena osebnost, opravljal tudi funkcijo učitelja, zdravnika, pisarja, prevajalca občinskih dokumentov, poštarja in posrednika z oblastmi. Podreka, duhovnik in učitelj, ni želel zanemariti materialnih potreb svojih vernikov. Življenjepisci potrjujejo, da je zato obenem skrbel za zdravje duš in teles. Ko sta se v vasi razširila tifus in kolera, se je Podreka popolnoma posvetil lajšanju muk svojih ljudi. V fotografski povečavi, ki jo Stefano Domenis, sin Giulie Podrecca, skrbno hrani, je upodobljen krepak moški odločnega izraza. Kot kaplan je na Tarčmunu deloval celih osem let. Tedaj je tudi spoznal kurata z Livka, vasice onkraj meje, ki je bila eno uro hoda od-

daljena od Tarčmuna. Podreka je še dalje gojil prijateljstvo z Janezom Hrastom, bodočim kanonikom in rektorjem osrednjega goriškega semenišča. Ta mu je posojal slovenske knjige in revije ter ga predstavil raznim pesnikom in pisateljem, ki so omogočili objavo nekaterih njegovih poezij. Te se morda niso mogle kosati s sodobnimi stvaritvami ljubljanskih, celovških, goriških avtorjev. V Sloveniji so jih kljub temu z veseljem sprejeli, saj so bile ustvarjene na področju, ki je bilo tako dolgo izključeno iz slovenskega literarnega dogajanja.

Podreka je gojil še mnoga prijateljstva onstran meje, v Soški dolini. Vzpostavil je stike s pesniki in pisatelji, krogu katerih se je želel pridružiti, ter objavljal svoje poezije v revijah "Zgodnja Danica", "Zora" in "Soča". Dopisoval si je z mons. Luko Jeranom iz Ljubljane, urednikom "Zgodnje Danice". Postala sta prijatelja in to kljub dejstvu, da se nista nikoli osebno srečala. Nekoč sta se sicer domnila, da se bosta iz Postojne skupaj odpeljala v Ljubljano. Jerana naj bi nadiški duhovnik spoznal po fotografskem aparatu, vendar je bila na železniški postaji gneča tolikšna, da se nista uspela niti zagledati. Podreka ni zato nikoli došel do Ljubljane, ki jo je tako želel obiskati. Ostal je vselej vezan na domači kraj, kjer je odrasel, se šolal ter deloval. Kulturno življenje Furlanije mu je prav tako bilo dobro znano. Družil se je s sodelavci revije "Pagine Friulane" in tam objavljal, tudi v furlanščini, članke o tradicijah Nadiških dolin. Po njegovi smrti, pred stodesetimi leti, 4. novembra 1889, so v reviji objavili sledeči nekrolog in se tako spomnili kulturnega prispevka Petra Podreke.

Bil je dober duhovnik. Vaščani Ronca, kjer je veliko let deloval kot kaplan, so ga ljubili kot očeta. Z vzorom in nasveti je v omenjeni občini pospešil sadjarstvo. Furlansko društvo za poljedelstvo mu je

zato dodelilo priznanje. Učenju in delu se je posvečal tudi v prostem času. Baje je zbral mnoge dokumente (nekateri naj bi bili zelo pomembni) o zgodovini slovanskih ljudstev v Furlaniji. Hvalevredno bi bilo, če bi kdo te govornice preveril ter dokumente spravil na varno. (Peter Podreka je dejansko odkril pomembne dokumente, med temi je bil tudi znameniti Černjejski rokopis. Tega je, domnevno z mnogimi drugimi papirji, dobil njegov čedajski sorodnik zgodovinar Carlo Podrecca. O drugih dokumentih ni sledu.)

Skromni in dobri duhovnik je naši reviji posredoval dve slovenski pravljici, "Sù, sù comari, che us jùdi" ter "Il merlott scandalòs", in pa prispevek "I slas e la Republiche di Vignèsie". Njegovega sodelovanja se s hvaležnostjo spominjamo.

Ljudsko slovstvo Slovencev iz okolice Špetra je z mnogih vidikov zanimivo. Veselilo nas bo torej, če bo kdo nadaljeval delo Petra Podreke, zbral pravljice in legende, jih prevedel v furlanščino ali italijanščino ter jih v taki obliki predstavil širšemu krogu bralcev.

VI

Podreka je svoje poezije ocenjeval izredno samokritično. Primerjal je svoje stvaritve z elegantnimi verzifikacijami slovenskih revij in trdil, da je njegov izraz okoren, ton pa neuglašen. Sodobna slovenska poezija se je ponašala z ubranimi stavki in literarnimi citati ter uglajenim jezikom, ki ga ni obremenjeval vpliv kmečkega narečja. Pesnitev, ki jo je gospod Peter priložnostno sestavil ob prvi maši Jožefa Jušiča iz Azle in hvalnica Mihaelu Casatiju (nadškof je pač dovolil objavo njegovega prvega tiskanega katekizma), ki je leta 1881 obenem proslavljal petdesetletnico posvetitve in petindvajsetletnico škofovskega delovanja, sta bili napisani brez kakršnihkoli ideoloških ali stilističnih zahtev.

*Zares si častita,
Nediška dolina,
In vredna spomina,
Si slavnega ti.*

Citirane verze lahko obravnavamo kot zgled povelečevalne poezije, ki so jo nato povzele naslednje generacije nadiških verzifikatorjev. V pesnitvi, ki jo je spisal leta 1877 ob prvi maši novoposvečenega duhovnika Janeza Plate, Podreka žalostno ugotavlja lastno izrazno omejenost (Trinkov koledar 1981).

Tu ne gre za lažno skromnost ali pesniški manierizem, občutek ustvarjalne manjvrednosti je podan nezlagano. Avtor je primerjavi lastnih sredstev s pesniškim bogastvom poetov Save in Drave namenil kar sedem izmed petnajstih kitic. V opreki z njimi, ki se na krilatemu Pegazu dvigajo v višave ob sladkem zvoku flavte, lahko nadiški pesnik le priganja svojega trmastega oslička in pri tem nespretno piha v piščal iz kostanjevega lubja!

*In če Vila me le malo
Več obraja za naprej,
Na kostanjevo piskalo
Po gorjansko pel bom zdej.*

Pri sestavljanju verzov mu je priskočila na pomoč samoironija in s to je polno izkoristil jezikovna sredstva, s katerimi je razpolagal.

Podrekovo pesništvo je bilo morda res preenostavno, kar zadeva metrum, rime in kitice. Svoj izraz je poskušal približati slovenskemu knjižnemu jeziku ter se tako sam utesnjeval, pri opisovanju in izbiri tem je bil mnogokrat prekonvencionalen.

Njegova ustvarjalnost pa je svobodneje zadihala v pridigah. Omembe vreden je tu esej Pavla Merkuja *Štiri narečne pridige Petra Podreka*, kjer obravnava dotlej neznane rokopise, ki jih je odkril v Landarju. V svoji razpravi vrača Podreki pesniško in pisateljsko dostojanstvo, ki mu povsem upravičeno pripada zaradi verzifikacij v slovenščini (in to na področju, ki je oddaljeno od kulturnih centrov in učenega jezika) in, še posebno, pridig v nadiškem narečju. Pri tem poudarja pomembnost njegovih poznanstev, saj se je Podreka družil z Baudouinom de Courtenayem (ki je bil pri njemu v gosteh v Roncu) ter Ivanom Trinkom. Slednjemu je ponosno razkazoval knjige, ki so jih imeli na voljo Slovenci. Začrtal je smernice njegovemu pastoralnemu poslanstvu in kulturnemu življenju. V kulturnem in jezikovnem obratu, ki ga je Beneška Slovenija doživela v devetnajstem stoletju, je bil Podreka nedvomno osrednja figura (Breda Pogorelec, 1978). V svojih pridigah se je želel izražati v jeziku, ki bi bil vernikom razumljiv, ter tako ustvaril nekakšno privzdignjeno narečje.

Najdeni rokopisi so bili pridižni osnutki, na osnovi katerih je potem v cerkvi improviziral svoj govor. Ta besedila so bila napisana za zasebno rabo in niso bila namenjena tisku, kar je treba upoštevati pri obravnavi pravopisnih neskladnosti in prilaganjih knjižnemu jeziku. Podreka je dosegal ekspresivnost z retoričnimi vprašanji, ponavljanjem in latinskimi citati, njegov stil prištevamo zato baročnemu govorništvu.

VII.

Povrnimo se k Podrekovemu političnemu pesništvu. Njegov prvi poskus je v tem smislu bila poezija *Predraga Italija*, omeniti pa je treba tudi verzifikaciji *Slavjanka* in *Slovenija in njena hčerka na*

Beneškem. Objavil ju je v "Soči" 1871. leta, pet let po priključitvi Beneške Slovenije Italiji. Prva ki jo je uglasbil Srečko Carli, je izpoved mladega dekleta, ki je ponosno na svojo slovensko pripadnost. V pesnitvi Podreka zanika lastne izjave iz *Predrage Italije*. Nalašč spet uporabi besede "preljubi moj dom", vendar tokrat zadobijo te nov pomen. Sklicuje se tudi na zastavo, in sicer v verzih "slovenske zastave / pustila ne bom". Druga poezija je razmišljanje o nesrečnem položaju Beneške Slovenije, ki je v primerjavi z Slovenijo le tujčeva dekla. V Benečiji je slovenski jezik zaničevan in odklonjen, mala domovina pa se bo vendarle znala upreti uničenju. V obeh poezijah je kompozicija sproščena, verzi so ritmični, misli jasno izražene. Prva sledi izročilu slavospevov, je pa neposredna in sveža. Njena pesniška podoba je vedra in pozitivna.

*Le tebi bom zvesta
preljubi moj dom
in tujcu nevesta
nikoli ne bom.*

Druga poezija je prav tako sproščena in prijetna, njen metrum pa je zahtevnejši. Podobe se mi tu zdijo formalne in solzave ter delujejo nekam manieristično.

*In mamka, na mojo gomilo,
te prosim, položi na njo
cipresovo tužno vezilo,
in kani iz očesa solzo!*

V obeh poezijah so razvidni pesniški navdih, globoka narodna zavest in pesniška zrelost. V pesnitvi *Kobaridškim pevkam*, ki je bila objavljena leta 1975, opeva Podreka svojo radost ob pogostih

obiskih v Kobaridu, kjer je imel mnoge znance. To poezijo je pozneje uglasbil skladatelj Hraboslav Volarič. Pesem je bila zelo priljubljena in pogostoma so jo peli na prazničnih srečanjih ali narodnih shodih v Soški dolini. Pridobila mu je nasprotovanje prav v tistih krogih, ki so navdušeno sprejeli *Predrago Italijo*. V Kobaridu ga je na nekem prazniku sprejel ženski pevski zbor s petjem njegove pesmi.

Pojasniti moramo še navidezni preobrat Petra Podreke in drugih slovenskih duhovnikov v odnosu do Italije. Kaj se je zgodilo v obdobju po letu 1848, ko je Italija prevzela srca duhovnikov, trgovcev, učiteljev, mladih in beneškega ljudstva nasploh?

Italija je po priključitvi pokazala svoj pravi obraz in ta se je zelo razlikoval od tistega, ki ga je opeval Podreka. Človek, katerega cilj je bila moralna, materialna in kulturna rast Beneških Slovencev, je 22. novembra 1866, takoj po priključitvi, v časopisu "Giornale di Udine" zagledal članek z jasno in nedvoumno izraženim raznarodovalnim programom. V hipu so bili uničeni nekdanji upi o "bandieri treh farbah lepi" (P. Petričič, 1993). Kaj kmalu so oblasti od besed prešle k dejanjem. Leta 1867 je starodavno ime S. Pietro degli Slavi (Špeter Slovenov) postalo S. Pietro al Natisone, kar je imelo močan psihološki učinek. Zadržanje Vatikana do italijanske države je globoko vplivalo na katoliške vernike. Spor, ki se je po združitvi Italije odvijal med Cerkvijo in Državo, je tudi v Furlaniji povzročal velike nevšečnosti. Spomnimo se le napada na nadškofijo v Vidmu s strani italijanskih nacionalistov in prepovedi pokrajinskih oblasti nadaljnih romanj na Staro Goro. Papež je po zavzetju Rima iz Cerkve izobčil italijansko vlado. Vse to je ustvarjalo vzdušje napete zamerljivosti, kar je verjetno vplivalo tudi na slovensko vprašanje.

Oblastvenemu sloju Preporoda je bila jezikovna in kulturna specifičnost Slovencev sumljiva in jo je odklanjal. Njegovo geslo je bilo: "Naredili smo Italijo, sedaj je treba narediti še Italijane!"

Vsakršno drugačnost je bilo zato potrebno izničiti. Peter Podreka je nemudoma doumel, da je "preobrat" v Benečiji dejansko zagrešila združena Italija. Pa je napisal *Slavjanko*.

Na grobu Petra Podreke so postavili nagrobni kamen s slovenskim napisom, ki pa so ga v času fašizma razbili in odnesli. Na ta dogodek se nanašajo verzi Valentina Birtiča:

*Krive roké
so h njemu paršlè,
ga kruto razbile
in proč odstranile.
Duh Petra Podreke
pa vedno živi,
on bije, on klije
po naši karvì.
Ne bode razbit
kdor ljudstvu pravice
je hotel braniti.*

Bibliografija

Simon Rutar, Beneška Slovenija, Gorica, 1899.

Francesco Musoni, Il 1848 tra il Natisone e il Judrio, Pagine friulane XI, 1, 1898.

Pietro Podrecca, Baba ima zluodivo Hlavò / La donna stizzosa ha la testa del diavolo, (v: G. Manzini, La pellagra e i forni rurali per prevenirla, Udine, 1886).

Pietro Podrecca, La veçhe Republiche di Vignesie e i Slas del Distrett di S.Pieri, v: Pagine Friulane II, 7, 1889.

Carlo Podrecca, Slavia Italiana, Cividale, Fulvio, 1884.

Peter Podreka, prvi pesnik Beneške Slovenije, Matajur, 1952, št. 55.

Naši možje, Peter Podreka, v: Trinkov koledar 1955, Gorica, 1954.

Pavle Merku, Narečne pridige Petra Podreka, v: Letopis za leto 1971, Narodna in študijska knjižnica, Trst, 1972.

Peter Podreka, Ob 150. obletnici rojstva, v: Trinkov koledar 1973, Gorica, 1972.

B. Pogorelec, Slovenski knjižni jezik v Beneški Sloveniji, v: Jezik, govor in besedno ustvarjanje, ZTT / Nediža, Trst / Špeter, 1978.

Iz zapuščine beneškega pesnika Petra Podreke, v: Trinkov koledar 1981, Gorica, 1980.

Pavel Petričič, Benečija: primer načrtnega potujčevanja, v: Trinkov koledar 1993, Čedad, 1992.

Tarpljenje Jezusa Kristusa, iz pridige Petra Podreke, v: Dom, 1996, št. 6.

LUCIANO CHIABUDINI - PONEDIŠČAK

GIORGIO BANCHIG

Lieto dni od tega, 4. ženarja 1999, je po kratki boliezni umaru v vi-denskem špitale Luciano Chiabudini-Ponediščak.

Za njim je pustu veliko praznino, parvo sevide v njega družini, med bratri an sestrami, v rojstni vasi Ščigla, v fari Laze - ki je postala njega druga družina, v Nediški dolini, ki jo je poznu an ljubu, kakor de bi biu narbuj liep kraj na svietu an jo je prehodu, bi jali: jo je "prepihu" naprej an nazaj po vsieh kotih an pičih, kakor vietar Ponediščak, ime katerega si je Luciano zbrau za svo-gega drugega.

Tele marzu vietar, ki se ga čuje posebno v vaseh na dnu Nediške doline, v nekaterih cajtih lieta piha an rieže brez usmiljenja; četudi ne da meru an darži zbujene potnike an kmete, ki se odpravjajo na dielo, nie strupen, ohladi, pa na prezebè; odpiha nočne magle, ki se mudijo po uozki dolini med Mijo an Matajurjan, prinaša no-vo luč, čist zrak, novo voljo do življenja, diela, ljubezni.

Tajšan je vietar Ponediščak, tajšan je biu tudi Luciano Chiabudini. Po adnin liete od njega smarti je njega veseli obraz šele pred naši-mi očmi, čujemo njega piesmi an njega pozdrav "Zdravo an vese-lo!", šele daržimo na pamet zgodbe an spomine, ki jih je pisu po naših časopisih, šelè ga videmo letat po naših vaseh z njega veliko

ljubeznijo do življenja, z njega voljo pisat, publikat, jo zapiet, pravit vsiem njega spomine, kakor de bi se zaviedu, de cajt hitro tečè naprej an ga na bo imeu zadost za nardit vse, kar je imeu v pameti.

Luciano Chiabudini se je rodio za sveto Lucijo (13. dičember) lieta 1931 v Očinacovi družini v Ščiglah.

Parve šuole je nardiu v bližnjim Podbuniescu, an kàr je imeu 12 liet, so partizani na Volniku pri Drežnici ubili njega očeta Petarja. Tele dogodek ga je globoko ranu an potle močnuo vplivu na njega osebno an kulturno rast, an do zadnjega je želeu zviedet, kakuo se je tuo zgodilo, kaduo an zakì je tuo nardiu njega tat an drugim nedužnim možem.

Drug dogodek, ki je užalostiu njega mlade lieta, je bla smart bra-tra Aurelija v niemškim koncentramente. Se nie mogù dat meru, de je smart, zauojo hudobije ljudi, pobrala takega lepega an inteligentnega puoba.

Na njega kulturno an viersko rast je puno vplivu bruman an modar lažanski kaplan pre Anton Cuffolo an nanj je Luciano nimar ohra-nu hvaležen spomin, kakor na vse druge duhovnike, s katerimi se je sreču an sodelovau.

Po elementarni šuoli je Luciano študjù naprej an je dosegu diplo-mo kot tehnik metalmehanik. Nieki cajta je dielu v fabriki, potlè je udobiu konkurš na feroviji. Lieta 1960 je oženu Anno Clignon, Vančonove družine iz Tarčeta, an se je preseliu v Vidan. Imeu je dva sinuova, Gabriello an Petra.

Družina, dielo, rojstna vas, stari prijatelji iz Nediške doline: telo je bluo njega življenje, dokjer nie odkriu piesniško žilico an začeu pisat poezije po laško an po italijansko.

Nieka skrivna muoč pa ga je potiskala buj globoko, v korenine nje-ga kulture, ki, je sam spoznu, je bila bogata, liepa an vriedna kakor vse druge na svietu.

Lieta 1978 je v Domu začeu pisat njega spomine, novele, smiešne zgodnice v rubriki pod naslovam "Piha Ponediščak".

Parhajale so mu iz nieke skrinje, ki nie miela ne konca ne kraja: iz adne besiede, iz adnega tankega spomina, iz obraza, ki ga je vidu v otroških lietah, iz dogodka, ki za navadnega človeika nie imeu nobedneda pomiena, iz nedužnega občutka, iz zgodnice, pravce, piesmi, pregovora, molitve, ki jih je ču od te starih v vasi, je napisu strani an strani; četudi je kaj svojega dodau, vse je bluod dosledno an je odgovarjalo pričakovanju bralca.

Za poviedat njega resnico al miseu je vičkrat nucu nasmieh, ironijo; pod "barzuleto" je nimar skriu nieki riesnega, globokega.

Zanj pisat je bluod kopat v globino svojih spominu v parvi varsti, pottle družine, vaščanu, faranu an ciele naše skupnosti.

Puno je Luciano napisu: komedije za Beneško gledališče (Same pravce, Liepa naša domovina, Na zdravje; on sam je biu dobar ator), besedila an muzike za Senjam beneške piesmi, ki jih je on sam pieu (naj omenimo samuo "Vsakdanji kruh", "Okuole ognjišča"...); puno liet je sodelovau z Radiam Trst A an parpravju oddaje "Okuole ognjišča", "Beneški kabaret" an "Nediški zvon"; pisu je besedila za konkurš špietarskega komuna "Naš domači jezik".

Objavu je bukva "Canzonando sui binari", "La chiesa e la parrocchia di Lasiz", "Canti sacri nel comune di Pulfero" (telo je bluod zadnje njega dielo).

Puno članku an raziskav o domači kulturi an navadah je objavu v raznih publikacijah in tudi v Trinkovem koledarju.

Njegovi teksti in pesmi so zbrani tudi v knjižicah "Luciano Chiabudini, Una voce per tre lingue - En glas za tri jezike - Une vôt par tre lenghis" (Kd. Ivan Trinko, Čedad, 1997) in "V nebu luna plava" (Kd. Rečan, Lese, 1998).

Za njega literarno dielo je dobiu nagrado "Laštra Landarske

banke" lieta 1989, častno omembo pri nagradi "Penna d'oro ferroviaria" v Anconi lieta 1986 in parvo nagrado na natečaju "Naš domači jezik" lieta 1996.

Luciano Chiabudini pa nie gledu samuo nazaj: v preteklosti je dobiu upanje an muoč za prihodnost; v otroke an mlade je želeu ulit, kar je imeu an čù v sebè, še posebno pa ljubezen do našega maternega, slovenskega jezika, ki - je napisu v bukvah o lažanski fari - "san se ga navadu v naruočju muoje mame an none, med nami otroci an vaščani, posebno pa v cierkvi, tuk san biu karščèn, tuk san se učiu molitve, pobožne piesmi an tuk san poslušu Božjo besiedo.

Tel jizik je paršu do nas čez vič ku tavžint liet an se je ohranu čez vse napade, skrivne an odkrite, ki jih je pretarpeu, samuo hvala veliki jubezni, ki jo imamo do njega.

Smo ostali adna majhana skupina ljudi pod Matajurjam an na robu Nediže; smo ljudje mirni an potarpežljivi, zatuo smo vriedni, de tek more, naj nam pride na pomuoč, za de ostanemo živi, dok bo Buog teu".

Telo je upanje, ki nam ga je Luciano pustiu.

Na pragu tretjega tavžintlietja ga izročimo vsiem našim ljudem an še posebno te mladim.

VSAKDANJI KRUIH

LUCIANO CHIABUDINI

SIEČ

Narbuj težak cajt lieta našega kumetuškega diela je biu cajt sieč. Težak za prestore, včasih starne an deleč od vasi, tuk se je sieklo travo, ki muore bit posiečena v tistin kratkin cajte, kar je pru zdriela, ne previč mlada, ne de gre v slak. Težak zauojo sile, ki pogostu je dielala slava ura; težak za puno ur diela, od parve luči gnat koso, trosit an obračat travo, senuo zbierat, pried ga tu lonce skladat, potlè tu kope al ga nosit damu. Težak zatuo, ki vsak je dielu buj hitro, ki je mu, za končat pred te družmi v vasi. Težkuo dielo, težke, pa žive lieta.

Vsaka družina se je parpravla za sieč ku sudadi na manovre. Tata, strici an sinuovi te velici so parpravli sklepane kose. Tuole delikano dielo je nardiu navadno stric, ki je živeu par vsaki hiš, al pa tata al nono. Je vpiču tu tla nákuno (želiezo) an začeu tuč z májancan, jikleno kladvo z dvieman glavmi an kratkin nasodan. Nákuno an majac so jih parpravjal stari muojstarji, kovači, ki so znal temperat jiklo, de ostane tarduo, tuk se tuče, an mehnuo zdol. Koso so ukupoval du Špietre za senjan al pa du Čedade. Kosišča so jih sami runal uon z jisena al jauarja al pa so jih stuurli narest od domačih artigjanu. Vsake kosišče je mielo poseban nasod, veriezan uon s kajšnega varha al kornine drenove al jisenovu, veličen v koncu ku an kozji ruog.

Kosa muore bit sklepana na šarokin, kar je an pru, štier milimetre. Se jo na smie tuč malo, zatuso ki se na bo brusila z oslo; se na smie tuč previč, de se na zvarže. Tuk kosa je kiek okrepljena, se par-ravne s parkjan od pälaca an se počaso partuče. Koso takuo sklepano, de na bo nevarna za prenašat, se jo nasadi po dugič gor na kosišče, se parlože h nji osunjak, naret uon s kravjega roga al veličen uon z nagnoja, se partisne notar adno pest trave, de oslã na bo klumpala an de na uon pade, an se čaka dan.

Možje vstanejo, kar je še tama. Obujejo tiste žekè zaparte tan na varhu, za se branit rose an pliev, jopo čez rame, slamnast klabuk na glavi, vsak s sojo posodo gredo muče na sanožet, deleč od malo minutu do ure hoje. Tan na prestore se nasadi koso, se jo ustabe tu jamco kvadrasto napuošto verieženo, se pardarža železni obročac, se zatuče klin, se prova z roko, al je kosa sald, an se začne, vsak sojo leho, te za tin, od zdole gor, sieč travo.

Nie še dan. Parvi tič spolietajo od garma do garma, umarni zrak hladí žuot, rosa umehneje travo. Vse je tiho. Sanosek ritma koso v dnin s sojo sapo. Naberè pluča, kar potegne nazaj posodo, an suoj močan odsop hrešči ku trava, ki pada pod ostrin jiklenan, kar jo zažene z vso močjo, dokjer nie sonce vesoko; tele so prave ure sanoseka.

Otroc doma vstanejo no malo buj pozno. Parnesejo kulcjon tu partiče. Pinco al kruh, salam, ser, domače vino, ohranjeno za tele cajt. Grede ki možje snejo an se no malo opočijejo, otrok začne trosit travo z grabji, de se lahko suši. Grede vebiera trave strupene za žvino, trave, ki že lepua pozna, ku čemerika, prapot, glavobuolca. Puobič spozna preca vse staze an narbližje studence, tuk gre točit s pledenen fiaškan, z lempo al z bučonan hladno uodo. Nese za sabo palco za se branit lipere, modrasa al podlieska. Bi se rad ustabu lovit uon z jame kajšnega murniča, letat za kobilcan al za tičic, se pliezit gu kajšno dujo čarješnja, ubierat dišeče rože, pa vie, de na smie zamujat.

Kar se uarne, možje, ki ga že čakajo, se oddahnejo, vpičejo tu tla kosišče, obrišejo koso s snopičan trave an frišno jo nabrusesejo z oslo, ki hitro leti pa če pa san, od šarokega kraja do konca naobarno ostrega jikla. Potle, dan za dnin, vzdignejo bučon pruoet soncu an hladna uoda teče po suhen garlu. Nobedna pijača nie buojš ku uoda, kar se je žejno! Tudi za otroka je kaj dobrega na travnike. Miež trave ušafa kajšno gnezdo tistih debelih mušancu, ki muorejo uteč. Puobič pocmuka med an potle večje tu ustih med an uosak, domači chewing gum.

Žene, potle ki komadajo domačo žvino, skuhamo an parnesejo kosi-
lo. Tečno kuhajo (mineštron) z debelo pašto, grahan, kompierjan, s bierjo kuhanega salama al debelo kožo špehovo; tu partiče zavito gorko pulento, ki se jo zdrobi tu kuhajo. Par kosile se popije no malo domačega vina, ki navadno vlieče že na kis. Sonce je vesoko an močnuo suši. Možje, jopo pod glavo, pospiejo v sienci garma, žene pa potrosejo vso travo an obarnejo, kar je bluo pried potroseno an že na pu suhuo. Za te male sinuove kajšan se smisle parvezat varco za varh kostanja, de se poplengajo.

Tala je ura žgancu, glodajo njih male peruota v luhtu, ki diši po cvietju an po siene, je ura liepih misli.

Po opočitku se oglašja vas brieg. Možje siečejo še kajšan cajt, potle, buj kasno, pomagajo zbierat senuo an ga skladat. "Lonce, lonce" se odmieva od briega do briega.

"Kope, kope", odguarjajo ti frišni, ki so an dan naprej z dielan.

Po končanin diele vas brieg je drugač, gladak an čedan, ku obrit. Če an san po sanožetih so zrastle kope ku gobe. Po končanin diele je že pozno polietje, cajt sejmu.

(Emigrant, 5/98)

OKUOLE OGNJIŠČA

Kar uoda lepuo vevreje,
varžeš notar no pest soli,
potaknì samuo dvie veje,
de pulenta se na smodi.
Tan na ocvierku ser se taje,
frika ocvarta lepuo diši.
Glej, te mal, ki diela z mačko
le pusti ga, naj se toli.

Kar ognjišče gori,
smo doma prez skarbi,
vsa družina se veseli.

Natočimo vso posodo,
čakaj' žvine za napojit,
ku uoda naprej gre ura,
tle se moremo poguorit.
Je vse bistro na Kraguojnci.
Jutre kaže, de jasno bo.
Pried ku snieg stazo zapade,
bomo z brieman nosil kopo.
Uoda marzla teče,
pred studencan zbere
mlade puobe, lepe čeče.

Kar ognjišče gori,
smo doma prez skarbi,
vsa družina se veseli.
Pred studencan je življenje,
par ognjišču je veseje.

VSAKDANJI KRUH

Mlad san biu an hišo san zapru,
ku te druž po sviete san hodu:
gor po ronke zrastla je garbida,
tečej' korca, če se na previda.

Prazna j' vas, de me sarce boli,
samuo an busk jo včasih razsvetli.
Dol par Muoste je Nediža, ki zbere,
adno po dni, naše uode,
je Nediža, ki j' pejala nimar še
vso našo puot, naše suze.

Kuo lepuo naco pa san sanju,
naš ljudje so se uarnil damu.
Gor an dol po poti smo jo pieli,
gor po briegu smo vriskal veseli.
Naše hiše smo vse postrojil,
stare ognjišča še ankrat zanetil.
San zastopu, kaj j' to prave veseje,
vsakdanji kruh služit doma.
San sanju, de pride an dan, de bomo vsi
vsakdanji kruh služil doma.

KAKO JE NEPOZNANI RAZISKOVALKI USPELO,
S POMOČJO MILKA MATIČETOVEGA,
STOPITI V ARHIV RUSKE AKADEMIJE ZNANOSTI

Poklon Milku, ob njegovem 80. letu

LILIANA SPINOZZI MONAI

To, da sem zaznamovala začetek in konec zadnjega leta v tem tisočletju s poklonom prijatelju Milku, ni slučaj. Prvič sem se odzvala povabilu (in se pridružila krogu njegovih občudovalcev in življenjskih sopotnikov) s prispevkom za znamenito ljubljansko revijo *Traditiones*. V teh dneh pa sem mu želela posvetiti nekaj strani tudi v 'koledarju', namenjenem beneškim družinam, ki v domačem tonu vodi bralca v osebno in intimno razmišljanje in govori bolj njegovemu srcu kot racionalnosti.

Čutila sem potrebo, da se pogovorim z domačo osebo, pa sem se obrnila na Lucio, ki je moja najbolj neposredna vez s 'Koledarjem'.

Torej, Lucia, v kratkem uvodu, ki je spremljal moj spis za revijo *Traditiones* (v njem sem pisala, kako sta med seboj povezani folklor in jezikoslovje - kot je to trdil Jan Baudouin de Courtenay), sem se čutila dolžno priznati, da gre zahvala za moje znanje na tem področju in tudi za to, da sodelujem z mnogimi uglednimi učenjaki, v prvi vrsti prav Milku. Najino srečanje je bilo zame res življenjska prelomnica.

Milko ve za pravi smisel in težo tega priznanja, ki bi mu lahko že samo izkazalo mojo večno hvaležnost pred javnostjo.

Ti, Lucia, pa mi daješ možnost, da se Milku oddolžim v bolj neuradni obliki anekdote oz. pričevanja, v katerem se srečata znanost, ki se opira na trdne zakone, in razpok in nasprotij poln svet, ki se vdaja naključju in je zato negotov ter poln vprašajev.

Moja študijska pot je podobna gorskemu studentu, ki se ob taljenju snega spremeni v tisoče curkov. Ti se sprva porazgubijo, potem pa se zlijejo v enega, ki ga bodo ukrotili le od človeka v nižini vsiljeni nasipi.

Taka je tudi razlika med življenjskim in kulturnim dogodkom, med potencialom in izvedbo načrta. Folklorista, kakršna sta Milko in najin skupni prijatelj Gri, vesta, da je tudi dejanje, ki se na prvi pogled zdi nepomembno, v resniči važno že zato, ker dokazuje svoj pomen prav v nasprotju z drugimi dejanji, ki so pa očitno važnejša - v dobrem ali slabem smislu. V Človekovi dejavni sferi ni pomenske praznine. Pojma življenja in smrti nista orientacijska pojma, nesubstancialna, kot sta v veselju relativna Jug in njegovo nasprotje.

Folklorist in jezikoslovec Baudouin de Courtenay je umrl že leta 1929. Milko se je srečal z njegovimi "rezijanskimi" spisi iz *Materialov* (1895) že v vojnih jarkih, ko jih je prebiral, da bi preslišal nasprotnikovo streljanje. Jaz pa sem prišla do njih po mističnem in skoraj pustolovskem romanju v mesto, ki smo mu takrat rekli Leningrad in ki je danes dobilo spet svoje staro ime. Tam sem pred petnajstimi leti prišla do rokopisov, ki jih je sam Baudouin napisal leta 1873 v Nadiških dolinah in jih je zaupal arhivu Ruske akademije znanosti z upanjem, da bi komu drugemu uspelo nadaljevati to, kar je njemu neizprosni iztek časa preprečil.

Dostop do leningrajskih arhivov bi lahko bil nemogoč, če pomislimo na zaprtost takratne ZSSR do Zahoda. Predvsem za tujko, ki je lokalnim oblastem v zameno lahko dala le obljubo, da bo po-

datke in zaključke iz tako važnih dokumentov predstavila celotni skupnosti raziskovalcev na tem področju.

Moje raziskovanje je segalo v folkloristiko in jezikoslovje, čigar začetnik je bil prav Baudouin (kot sem to skušala razložiti tudi v svojem članku za *Traditiones*), ki je že svoj čas označil kot najbolj primerno področje za take vrste študija prav tisto, kjer se srečata slovanski in romanski svet.

Lucia, vem, da bi se morala spustiti v daljši opis in razlago tako pomembnega in občutljivega teoretskega vprašanja. Vendar bi moja pripoved tako zadobila popolnoma drugačen smisel od tistega, ki si mi ga ti svetovala. Obrnimo torej stran in začnimo s pripovedjo. Leta 1984 mi je Pavle Merkù povedal, da so v leningrajskih arhivih ohranjeni Baudouinovi originali o nadiškem narečju, ki sem si ga izbrala za temo diplomske naloge. Začela sem se torej spraševati, kako bi prišla do teh pomembnih dokumentov.

Še prej bi rada razložila, kako sem dobila sploh to prvo informacijo od Merkuja.

V seznamu publikacij, ki mi jih je priporočil diplomski mentor, sem dobila obsežen članek o terskem narečju, kjer je ravno Merkù omenjal obstoj Baudouinovih rokopisov v arhivih Sovjetske akademije znanosti v Leningradu.

“Kaj če bi v teh rokopisih bile tudi informacije o nadiškem narečju? Vprašajmo Merkuja...”

Poklicala sem ga po telefonu in med pogovorom odkrila, da je o tem nabolj informiran profesor Milko Matičetov, ki živi in dela v Ljubljani in ki je imel dostop do arhivov (kar pomeni, da je na lastne oči videl to dragoceno gradivo).

Profesorja Matičetovega sem že prej spoznala (in ostala preseščena nad njegovo Einsteinu podobno frizuro) na neki okrogli mizi, menda v “Zanonu” v Vidmu, kjer naj bi prišlo do dokončne opredelitve rezijanskega narečja.

Moderator tega srečanja je bil moj univerzitetni profesor Ivanov (redni profesor ruskega jezika in literature na Videmski univerzi), ki je z Matičetovim vodil debato.

Tako sem torej Matičetovega "spoznala"..., on pa še zdaleč ni vedel zame.

Kako torej priti do njega in ga prositi za tako delikatne in osebne informacije? Kar tako, ex abrupto? Vrh vsega še po telefonu? (Zakaj nisem prosila za sestanek v Ljubljani, se sprašuješ? Zato, ker sem takrat poučevala na učiteljskišću v Špetru Slovenov - kakšno naključje! - in sem bila zato v veliki časovni stiski.)

Kot lahko sklepaš, mi je vendarle uspelo. Matičetov je potrdil, da rokopisi obstajajo in da je nekatere izmed njih že objavil v Trinkovem koledarju iz leta 1980. Kar pa me je pri tem najbolj razveselilo, sta bili njegova iskrena prijaznost in pripravljenost k sodelovanju.

Izrabila sem priliko in ga vprašala, če bi mi morda svetoval način, da bi prišla v Arhiv. Na žalost, je rekel, je imel on sam velike težave pri tem, čeprav je bil priznan član ljubljanske Akademije in dobro vključen v krog ruskih (takrat sovjetskih) znanstvenikov zaradi prijateljstva, ki ga je vezalo na Ilijo Nikito Tolstoja, eno najbolj pomembnih osebnosti tistih let.

Kaj pa zdaj?

Malo pred tem sem spoznala Viktorja Zalsavskega, intelektualca judovskih korenin, ki se je iz Leningrada preselil v Rim in je ravno v tistem času sodeloval s Craxi-jevo revijo "Mondoperaio", katere glavni urednik je bil moj napol bratranec.

Na večerji sem mu razkrila svoj načrt.

"Nemogoče. Dokler bo Andropov na vladi, nimaš najmanjšega upanja, da bi te spustili skozi železno zaveso."

Medtem sem opravila še četrti in zadnji izpit s prof. Ivanovom in se

zatem nameravala vpisati na tečaj ruskega jezika, ki ga je organiziral Nacionalni center za ruski jezik in literaturo v Rimu in ki naj bi se odvijal v Leningradu julija istega leta (1984).

Takoj, ko sem stopila v stik s Centrom, sem se pozanimala o možnosti, da bi mi načrt uspel; ta je bil glavni cilj celotnega potovanja.

Prikazala sem svoj problem vodji Centra, profesorju Albertu Capritelli, ki mi je svetoval, naj se obrnem na doktorja Serenkovega, odgovornega za kulturo na sovjetski ambasadi. Poiskala sem ga v mrzlem marcu, ko sem se sprehajala po rimskih cestah v pomladanskih oblačilih, ker sem upala na toplejše sonce...

V teku naslednjih treh mesecev sva se s profesorjem Matičetovim spet slišala in takrat sem se mu ponudila, da bi v njegovem imenu nesla ruskim kolegom nekaj strokovnega materiala. Oba sva namreč dobro vedela, da je osebno srečanje najboljša možnost izmenjave česarkoli.

28. junija me je Milko klical na telefon in mi navdušeno sporočil, da je le našel način, ki mi bo dovolil, da pridem do arhiva.

Predlagal je, da bi nesla prof. Cistovu, leningrajskemu akademiku in specialistu iz demoloških ved, nekaj ljubljanskih revij in strokovnih zapisov. On bi mi potem svetoval, kako nadaljevati.

Morala bi kontaktirati Akademijo in Arhiv in odgovornim sporočiti prihod gradiva. Ko bi mi končno uspelo vstopiti v arhivske prostore, bi se začela najbolj nerodna faza celotnega načrta: neke vrste vstopni izpit ali bolje ovira, ki bi mi jo najverjetneje nastavili tamkajšnji uslužbenci. Od tega je najbolj odvisen uspeh.

Vrnimo se spet na dan 28. junija, zvečer. Gradivo je bilo še zmeraj v Ljubljani, zato mi ga je naslednjega dne prinesel profesor Gian Paolo Gri (Matičetov sodelavec je bil proti mojim pričakovanjem zelo mlad), pristen in vljuden. Ko mi je izročil paket, ni mogel

vedeti, kako sem se oddahnila. Ves čas sem trepetala, kajti če bi ne dobila te pošiljke, bi naslednjega dne odpotovala najprej v Rim in potem v Leningrad brez dragocenega materiala.

V Leningradu so našo skupino namestili v "Sputnik", hotel tretje kategorije, ki je gledal na dolg drevored (Prospekt Thoreza). Na vseh hodnikih so stražile prijazne in ustrezljive "dežurne" ali pazniki. Eno izmed njih sem vprašala, kje imajo telefon.

Eh, Lucia, v tem petmilijonskem mestu je bilo vse prej kot enostavno: brez enega bara, javnega telefona in sploh brez telefonskega imenika. Tudi v hotelskih sobah nismo imeli telefonov, čeprav je bil naš hotel pogodbeno na razpolago Centra za ruske študije iz Rima.

Morda bi koga zanimalo, kakšen pogled se mi je vsak dan ponujal na poti iz hotela do stacije, ki je posvečena "mužestvu", moškemu pogumu Leningrajčanov, ki so bili obkoljeni v tragični zasedbi zadnje vojne.

Cilj tega poročanja pa je le drugačen. Zato se bom skušala držati ubrane poti.

To pomeni, da ne bom pisala o tečaju ruskega jezika in niti o nas, ki smo ga obiskovali, čeprav so mi nekateri izmed teh pomagali razumeti, odkod nezaupanje, ki ga domačini čutijo do tujcev. Zanimarila bom tudi opis umetniških in kulturnih skupinskih izletov in tudi tistih, ki sva jih sami opravili s prijateljico Fiorenzo Brazza, novopečeno absolventko na fakulteti za jezike v Padovi. Naj povem pa, da sem z njo delila skorajda vse izkušnje, kar sem jih doživela v tistem mesecu.

Povrnimo se k telefonskemu klicu.

Se ti je kdaj zgodilo, Lucia, da si se po telefonu trudila, da bi neznanu osebi skušala narediti dober vtis v jeziku, ki si se ga naučila

le na teoretičnih lekcijah, poznaš najnujnejše stavke in ga znaš brati, a ga le s težavo govoriš?

Če sem imela težave jaz, brez dvoma, jih je imel tudi moj sogovornik.

A ni bil ves trud zaman. Domenila sem se za srečanje na tako zaželjenem naslovu, Universitetskaja nabereznaja šte. 3 (Univerzitetno nabrežje). Poslopje se vleče ob reki Nevi, potem ko se odcepi od Dvorcovyjega mosta, t.j. Grajski (Cesarski) most, ki zaključí skoraj 5 km dolg Nevskij prospekt.

Ker nisem pričakovala, da bom še kdaj uporabila podatke o tem obisku, nisem ohranila (ne v spominu in niti v zapiskih) drugih podrobnosti glede tega. Mislim pa, da je bilo zjutraj, med deveto in deseto uro.

Spomnim se le ženskega glasu, ki je takoj izračunal, da bi mi z javnimi prevoznimi sredstvi uspelo v eni uri priti do cilja (O taksi-ju ni bilo govora. Verjetno zato, ker je po mestu krožilo le malo zasebnih avtomobilov, taksijev pa pravzaprav nisem opazila). Najprej moram stopiti na enega izmed tistih avtobusov, ki ustavijo pred hotelom. Samo za to bo poteklo 15 minut. Potem moram do metroja. V pritličje se spustim s premičnimi stopnicami. Ko pridem v podzemskie prostore, moram vzeti tisti podzemski vlak, ki pelje skozi Nevskij prospekt, izstopiti približno na polovici prospekta. Tam me čaka drugi avtobus, ki se ustavi pred Akademijo. Od avtobusa do vhoda je potem le še nekaj korakov.

Glede na to pa, da moraš avtobuse vedno čakati, ugani, kako sem se odrezala?...

Komaj pozneje sem opazila, da ima mestna karta (na katero sem se naslanjala) označene samo glavne, široke ulice, in da njeno merilo ne upošteva manjših ulic, ki so bile zame bistvenega pomena. Kako pa naj bi vse to že vnaprej vedela?

Končno sem dospela do cilja, a s precejšnjo zamudo in izredno slabe volje.

Ne spomnim se, če sem pozvonila na velika vrata ali ne, spomnim se le vtisa, ki sta mi ga pustila gosta poltema ob vhodu in veliko, težko pohištvo, v popolnem nasprotju z zunanjim videzom znane Kunstkamere, baročnega bisera v treh nadstropjih, zelene in bele barve, ki se pnejo k šilastemu stolpu. Spomnim se tudi ženske postave, ki se je lepo ujemala z okoljem in me je z radovednim in ne inkvizitorskim izrazom pospremila v gornje nadstropje. Verjetno zato, ker ni bilo moje zadržanje dovolj uradno, kot je to zahtevala moja vloga.

V vseh javnih prostorih sem imela isti občutek: nikjer jasno zaznamovanih smeri, vrata brez napisa, nobenih prostorskih omejitev. Ravno obratno: vogali, hodniki, sobe in sobice, ki se prepletajo drug v drugega. Ogromne stavbe iz časov Petra Velikega so v notranjosti podobne panjem, ki so preprejeni s celicami, namenjenimi kapilarno in togo organizirani birokraciji.

Strogost pa je le navidezna. Povsod sem namreč bila priča izredni prožnosti pri odpravljanju težav, ki sem jih kot tujka in kot nepričakovani gost večkrat imela, in zaupanju, ki je slonel le na moji besedi in na kupu revij ter dokumentov, ki bi jih lahko kdorkoli spravil skupaj v katerekoli namene.

Zares, Lucia, zaupanje, ki ga je ruska duša izkazala do bližnjega, me je prav prijetno presenetilo. (V tem trenutku sem se zavedala, da je prejšnji stavek nehote dvoumen. Verjetno je tako tudi prav, kajti ruski jezik dovoljuje vse - prijateljstvo, njegove stvari, njegovo pomoč - tistemu, ki ga čuti blizu, na človeški in ne ideološki ravni.)

Po tem uvodu bo razplet dogodkov bolj razumljiv.

Na žalost sem kaj kmalu izvedela, da se je akademik Kirill Cislov

nahajal v svoji dači. Mogoče se bo konec meseca oglasil na Akademiji.

Tako sem na lastni koži spoznala lepo navado ruske inteligencije: v mesecu juliju se vsi intelektualci preselijo v lastne dače (to so neke vrste počitniška naselja izven mesta, kjer si pa vse prej kot odpočijejo), v katerih se sestajajo s kolegi; se pravi akademiki z akademiki, pisatelji s pisatelji, umetniki z umetniki in tako dalje. Vse to sem že brala v ruski literaturi, ki jo kar dobro poznam. V vsakdanjem življenju, torej, ne v romanu, pa me je presenetilo kot pekoče odkritje. Čutila sem se izgubljeno. Prevzel me je občutek frustracije.

Zbegana sem prisotnim le razkrila pravi vzrok, ki me je gnal k Cistovemu, po nasvetu Matičetovega. Kljub temu, da ni nihče poznal Baudovinovih zapisov, so mi vseeno skušali pomagati. Pred tem (takoj se bom vrnila k pripovedovanju, Lucia) so me vsekakor prigovorili, naj se domenim za srečanje s Cistovim, enkrat konec meseca. To se je tudi zgodilo, ampak šele potem, ko se je vse izteklo tudi brez njegove pomoči, v katero ne bi smela sploh podvomiti. Kako so mi pomagali?

Svoje pisanje bom zaključila v sedanjiku, ker se mi zdi, kot bi spet doživljala celotno sceno oz. posamezne dogodke, iztrgane iz notranjega filma, ki so kot nekakšni prebliski. V pravem življenju so sicer zaobjeli tudi po več ur, a jih je intenzivnost zgostila v kopico občutkov.

Kako naj nadaljujem svoje pripovedovanje? Kot se spominjam dogodkov sedaj, z zavestjo o tem, kar se je že zgodilo, ali pa naj pasivno ponovim prehojeno pot, kot sem jo doživljala takrat, ne da bi poznala prave smeri?

Gospa (verjetno neporočena), ki me je sprejela ob vhodu, je dobila ukaz, da me nekam pospremi.

S spremljevalko se napotiva po pločniku, ki se nahaja ob reki Nevi,

in se vije obratno sorazmerno glede na most, se pravi v zahodni smeri. Potem ko sva prehodili razmeroma dolg kos poti, sva se povzpeli po stopnišču mogočne palače. Pročelje je zgrajeno v klasičnem slogu, njeno preddverje in zatrep pa je izoblikoval naš Quarenghi. Veličasten vhod je izredno svetel. V prvem nadstropju prehodiva vrsto večjih dvoran in manjših dvoranic. V eni od teh me povabijo, naj se usedem; še nekaj časa bom morala namreč počakati, predno me bo spremljevalka pospremila; ne vem še točno kam in niti ne h komu.

Iz stranskih vrat vstopi mlada punca, ki mi z izredno prijaznostjo ponudi skodelico čaja.

Nato me po dolgem času pospremijo v bližnjo dvorano, ki gleda na reko Nevo (na nasprotni strani brega se blešči pozlačena kupola katedrale sv. Izaka); tukaj me posedejo k mizi, pri kateri sedi lepa in elegantna gospa. Le-ta me predstavi nekemu svojemu sodelavcu, ki sedi nedaleč od nje.

Oprema te dvorane je verjetno še iz časa Petra Velikega. Izdelana je bila nalašč zato, da bi z njo opremili prvotni sedež Ruske kulturne ustanove, katero so kasneje premestili v Moskvo. Če pazljivo pogledamo, uspemo v teh prostorih videti nekdanji blišč, ki še danes odseva v zlatu in v dragocenih rdečih žametih; sicer že precej zastarani, se še vedno lesketajo v žarkih današnjega sonca, ki je že visoko na nebu.

A preidimo k sodelavcu.

Tudi to je ključnega pomena pri "ekonomiji" te pripovedi. Joj, kako je grda ta beseda, "ekonomija". Dilema se mi pravzaprav ne poraja zato, ker bi ne vedela, ali je prav, da se zaustavim pri opisu te osebnosti. Problem se pojavlja, ker postavljam tako v dvom svoj ugled. Dejstvo je, da bi se morala pri svojih letih obnašati kot zrela oseba.

Kakorkoli že sem ob spoznanju tega človeka doživela neke vrste

magijo. In to ne v trenutku, ko sem ga pogledala, ali pa takrat, ko je prisedel v mojo bližino zato, da bi me ne spravljal v zadrego. Ampak takrat, ko sem se z njim pogovarjala, ko me je on poslušal. Zdi se mi, da ni med pogovorom počel nič drugega, izrekel je le nekaj stavkov, in to zato, da se je moj monolog zdel dialog.

Le kaj da je imel ta človek tako posebnega...

Skušala bom opisati nekaj abstraktnih misli, tako, da se bom držala etimološke teorije, ki pravi, da abstrakcija izvira iz konkretnega in na tak način tudi predpostavlja obstoj le-tega.

Bil je sorazmerno visok. In sodeč po čvrsti in mladostni postavi sem sklepala, da je bil star okrog trideset let. Na sebi je nosil svetlo sivo obleko, ki je bila krojena iz take vrste blaga, ki se ga pri nas ne da najti.

Predstavljal je tipično rusko podobo. Imel je namreč nekoliko zaokroženo glavo, tanke, svetle in ravne lase s stransko prečo in povsem vsakdanjo pričesko.

Oblika njegovega obraza je bila res vsakdanja in na svoj način anonimna; njegove poteze niso bile posebno izrazite, usta in nos pa sta se usklajevala z majhnim in rožnatim obrazom.

Kaj pa oči? No, teh bi res ne znala opisati. Zagotovo so bile svetle in na neki način iskrive. Odsevale so izraz duše.

No, seveda, mislim, da imamo dušo vsi. A vsem ne uspe, da bi se z njo tudi pogovarjali. To lahko storimo le, če se poslužujemo tudi besed. In prav skozi besede lahko razodenemo našo naravo, naše namene in naša čustva.

Mladi funkcionar si je želel, da bi mu razložila, za katere dokumente pravzaprav gre in zakaj so bili zame ti dokumenti tako važni. Že dejstvo, da so se dokumenti nanašali na Baudouina De Courtenaya, ni bilo postransko. Med izobraženci je bilo namreč obče znano, da gre njihov pomen pripisati prav temu tako važnemu avtorju.

Tako, Lucia, sem jaz začela govoriti v ruščini, ki pa je bila povsem

neprimerna, a vseeno vsebinsko razumljiva. Saj sem sama trdno verjela v to, kar sem govorila.

V glavnih obrisih sem mu povedala o Beneških Slovencih, posebej o tistih, ki živijo v Nadiških dolinah. Pripomnila sem, kako lahko tako važni dokumenti bodisi z znanstvenega kot tudi s kulturno-zgodovinskega vidika bogatijo študij slavistike na novo nastali videmski fakulteti, ki je prav z Baudouinovim imenom poimenovala ustanovo, ki se bavi z jeziki in literaturo vzhodne Evrope. Širjenje in preučevanje takih dokumentov pa bi bilo poleg vsega v ponos vsem tistim ljudem, pri katerih so bili svoj čas zbrani. Kar se pa mene tiče, lahko povem, da bi, potem ko bi jih bila uporabila za svojo tezo, poskrbela, zato da bi bili čimprej objavljeni prav zato, da bi tako počastila osebo kot tudi cilj, ki sem si ga zastavila.

Si lahko predstavljaš, Lucia, kaj si je lahko mislil on, ko me je poslušal govoriti o maloštevilni skupini ljudi, ki živi na skrajnem obrobju Slovanskega sveta. On, ki je bil navajen na neverjetna števila ZSSR.

Vsekakor mi je sledil z veliko pazljivostjo. Zdelo se mi je, kot da me ves čas opazuje, zato da bi razumel, do kakšne mere sem res iskrena.

Po pravici povedano, ne vem, če bi tudi s kakim drugim sogovornikom uspela imeti tak pogum in če bi mi uspelo tudi s kom drugim tako prepričano zagovarjati svoja stališča.

Ko sem kasneje pripovedovala o tem srečanju Fiorenzi, in ob povratku v Italijo še dvema ali trem drugim zanesljivim osebam, si nisem mogla kaj, da bi ne uporabila izraza "Angel". To predvsem radi miline, dobrohotnosti, potrpljenja in ravnodušnosti, ki ni bila ošabna, saj jo je vseskozi spremljal njegov nasmeh, ki me je vedno pazljivo poslušal. Bil je torej pravi angel v dvovrstnem suknjiču, katerega žarki so osvetljevali celotno dvorano. Zgodnji popoldan se je namreč že pomikal proti poznemu popoldnevu.

Končno sem spet zunaj, v realnem svetu. Na cesti je vse živo. Mimoidoči se radi ustavljajo ob nabrežni ograji. Le to pa segreva toplo sonce, ki z rahlim pihajočim vetričem vzbuja občutek melanholije.

Kje so in kakšne so postale danes tiste osebe, ki sem jih takrat srečevala in ki so mi tolikokrat dajale vtis, kot da so dosegle estetsko in moralno popolnost?

Potem ko sem odšla in potem ko sem prebrala vizitke, ki so mi jih dali ob odhodu, sem razumela, da so me sprejeli na uradu za kulturne odnose s tujino. Četudi nisem imela nobenega akademskega naslova in niti nobenega predstavitvenega pisma, so me sprejeli z vsemi častmi.

Nekaj let kasneje, ko sem še vedno govorila z začudenjem o neverjetnih dogodkih, ki so bili prav gotovo večji od nas, sem pomislila in skušala boljše razumeti takratne okoliščine. Dognala sem, da so tisti funkcionarji že sami po sebi morali predstavljati prave izjeme, saj so bili izbrani prav zato, da bi pozitivno presenetili vse tuje delegacije, ki so tja prihajale od vsepovsod. Z mano pa bi se bili lahko obnašali tudi drugače, saj bi se lahko le navidezno pretvarjali in bi takoj po mojem odhodu zanemarili vse moje prošnje. V resnici pa sem se po tistem najinem prvem srečanju še velikokrat slišala s prijazno gospo. Najino sodelovanje je bila povsem pozitivna izkušnja. Uspela sem si celo izboriti sprejem pri sami ravnateljici Arhiva (poimenovali so jo z vzdevkom Heroj, ker se je namreč borila za samostojnost Leningrada), ki mi je dala tudi dovoljenje, da sem lahko raziskovala Baudouinove tekste v nekem oddaljenem arhivu, do katerega se je lahko prišlo le z avtobusom. Odnos, ki so ga imeli vsi ti ljudje do mene, je bil res enkraten. Predstavljal je pravo gonilno silo za človeško delovanje, obnašali smo se solidarno, kot pravi prijatelji. Samo ob mojem prihodu me

je Irina Tunkina, to je diplomantka, ki je pripravljala svoj doktorat iz arheologije, nekoliko pozorneje pregledala. Kasneje pa so me puščali kar samo z Baudouinovimi dragocenimi zapiski in mi celo dali možnost, da sem v te arhive zahajala praktično vsak dan ob urah, ki so bile namenjene obisku zunanjih strank (se pravi maloštevilnih učenjakov, ki so tja prihajali iz vseh strani sveta). Z delovnim osebjem sem si celo delila kosilo in se tako slastila s čajem, domačimi piškoti, raznovrstnimi marmeladami in drugim. Lahko povem, da sem se glede medčloveških odnosov res veliko naučila. Na znanstvenem področju pa so bili z mano res velikodušni.

Saj so bili teksti, to se zdaj že ve, objavljeni leta 1988 pri ZTT/EST v sodelovanju z študijskim centrom Nediža. Izdajo je pospremil strokovni komentar, ki ga je napisal Milko Matičetov.

Milko predstavlja toraj alfo in omego mojega srečanja z dialektološkimi teksti, ki jih je pred več kot sto leti zbral Baudouin na področju Nadiških dolin.

Kako naj mu ne bi bila za vse to hvaležna...

ROMAN FIRMANI: NJEGOVI SPISI

FRANCO FORNASARO

Roman Firmani je posebno senzibilen avtor; sam sem iz njegovih romanov črpal neverjetne sugestije, ki me tudi kot pisca nekako povezujejo z njegovim življenjskim izkustvom in doživljanjem, čeprav sta najini zgodbi različni. Različen je izvor in zvok teh zgodb, a vendarle lahko rečem, da nama so skupni nekateri trenutki trpljenja in človeških poti.

Z drugimi besedami, skupne so nama podobne mikrozgodbe, katerih junaki so med seboj globoko različni, a kljub temu, da živijo v okoljih in krajih, ki so med seboj geografsko, etnično in tudi zgodovinsko oddaljeni, ponujajo iste moralne napetosti.

Naj omenim rečenico, ki jo *Roman Firmani* nekje zapiše in ki mi je takoj priklicala v spomin živobarvno, pisano sliko: "*gor in dol po sred vasi*". Dogodki znotraj zgodb nam tako v delu *Gli sradicati* kot v *Zadnji dolini* jasno pokažejo na univerzalno metaforo: bolj kot pohajkovanje po vasi nam je pred očmi mnogo bolj kompleksno in razčlenjeno gibanje posameznikov in mas, skorajda bi rekli "*gor in dol po svetu, po Evropi*", okvir se razširi z neverjetnimi in neskončnimi dogajanjmi, ki so skupna tolikim drugim ljudem in ne le sinovom Nadiških dolin.

Krajevna raven postane torej takoj - to je po mojem eden od ključev branja knjige - skupna raven, paradigma za razumevanje dvajsetega stoletja skozi manjše in neznane človeške poti, ki so jih

ubirali zgodovinsko nepomembni ljudje, a so vendarle glavne, zglede poti, vredne, da se jih spominjamo zaradi tistega, kar so te skromne in preproste osebe znale doseči.

In še svet - naše doline -, ki ga vsi poznamo, a ki ga je treba še povsem odkriti v njegovih naravoslovnih značilnostih, v njegovi izvornosti, ki mu jo že desetine stoletij dajeta posebni etnični izvor in zgodovina, svet, ki ga poznamo vsaj iz *pripovedi* dedov, svet stezic, poganjkov, svet *povierkov*, svet lonc in kop, tudi svet korit, z breskvami obraslih prisojnih pobočij, svet dela polnih dni, a tudi svet dišeče polente, sirov, znoja in ljubezni.

Vse to v dolini z reko (čeprav je v resnici več stranskih dolin na istem ozemlju), ki je še vedno zelo sugestivna; svet, ki se nam zdi pravljichen, ki je za tiste, ki tu od vedno živijo, skorajda običajen, vsakdanji, da gledajo nanj včasih celo nejevoljni, površno in tako naprej, a je za tistega, ki se mora sprijazniti z odhodom, še vedno močan klic, gotovo element, ki vzbuja privlačnost.

Roman Firmani v svoji prejšnji knjigi *Zadnja dolina* identificira ta svet prav tako, zelo preprosto; v širšem smislu pa se spusti v zanimive analize in razglabljanja o tem, zakaj in kako je prav tu prišlo do razmer, ki so zasejale celo vrsto posledic za sinove te zemlje. Avtor nam z veliko mero literarne taktnosti nakaže nekatere težave sožitja in situacije ločitve in ločenosti, ko teka za svojimi eksistenčnimi sanjami: zadnja dolina življenja je tudi nezavedno zatočišče pred preštevilnimi bolečinami, ki jih je v teku zemeljske poti pretrpel ves narod v plemenitem poskusu, da redefinira starodavne že izgubljene gotovosti.

Ko nadaljujemo z branjem dela *Gli sradicati*, se zavemo tudi drugega dogajanja tega stoletja: vse do "včeraj zjutraj" so obstajali ljudje, možje, žene, dečki, deklice, da ne govorimo o starejših, ki so doživeli strahotne trenutke, vezane ne le na dogajanja *skupne*

makrogodovine, ki uokvirja dve svetovni vojni, hladno vojno, elemente življenja z uničujočimi aspekti državljanske vojne, nacionalizmov, fašizmov, komunizmov in *izmov* nasploh, temveč tudi na dejstva in dogodke *individualne mikrogodovine*, na običajno in vsakodnevno trpljenje, kot ga zaznamo "znotraj" ognjišča v Roncu, na domačiji v Landarju, po Tarčetu in Erbeški dolini in tako naprej. Značilne zgodbe tolikih družin, tragedije z imenom izseljevanje, kjer se ni bilo mogoče izogniti težkemu, trudapolnemu, živinskemu, nevarnemu delu: rudniki z grizujem in eksplozijami, z dušečimi plini in predvsem s silikozo, prituhnjenim zastrupljanjem, ki te ne napade iznenada, ki ni infekcija, ki jo lahko preprosto pozdraviš z antibiotikom, temveč bolezen, ki ti pusti sled v času in te spremlja do groba, ki te kot s pečatom neizbrisno zaznamuje za vse življenje in ki jo nosiš s seboj vse do dne zamenjave, do smrti; sprašujem se, koliko ljudi iz naših dolin je delilo isto usodo kot *Celso Firmani*, junak teh romanov. Po osemnajstih letih in pol, kar delam v zdravstvu, lahko tudi sam pričam, da sem videl nič koliko bivših rudarjev, ki so stalno potrebovali jeklenko s kisikom, in skoraj vsi so se pisali *Beuzer, Bergnach, Crisetig, Cernoia, Qualizza, Trinco* in tako naprej.

Ljudje, ki so morali izbrati pot izseljenstva ne le ob krizi leta 1929, ampak že prej, ob koncu prve svetovne vojne, in ki so nato sledili isti usodi v tridesetih letih. Napotili so se v Belgijo, Švico, Francijo, Nemčijo, tam pa so naleteli na okolje, kjer je priseljensec večkrat bil težko prebavljiv, kjer je resda bilo delo, pogosteje tisto najtežje in strupeno, a kjer se je bilo težko vključevati, kjer je bilo težko sprejeti nov položaj; le kako naj bi tam še ostajal svež zrak in domišljjski svet *škratov* in *krivapet!*

Življenjski položaj je bil torej res neverjetno težak; tedaj ni bilo kulture drugačnosti, kot so nam jo v zadnjem izseku stoletja ponudili pokojni oče Balducci in drugi misleci, tudi ni bilo kulture

združene Evrope, ki skuša ne glede na pomanjkljivosti in zadržke vsaj zagotoviti nekaj svojim državljanom.

Tudi zato moramo po mojem biti hvaležni avtorju, kot je *Roman Firmani*, ki zna poveličati svoje izkustvo otroka te izkoreninjenosti v pogumno in natančno, svobodno in objektivno fresko, skozi življenje že omenjenega junaka *Celsa*, junaka, ki je po zgodbi dogajanja majhen, a je velik po svoji modrosti, po sposobnosti reagiranja, ki vsekakor ljubi življenje (kar v tem epohalnem trenutku manjka premnogim mladim), ki nima nič drugega kot svoje notranje bogastvo, ki preizkuša vse dopustne poti, da premaga vse pasti in vso zlobo.

Junak, ki doživi pekel pri Piavi, ki doživi krvave boje okrog Gorice, ki je ranjen tako težko, da ne more več opravljati poklica finančnega stražnika, in ga sramotno proglasijo za nesposobnega in odsloviijo, brez pokojnine!

Rudar, ki pride v Belgijo v 30. letih, potem ko je ilegalno prestopil mejo med Italijo in Francijo, in ki nato ostane vkleščen v rudniku zaradi eksplozije plina; človek, ki kot toliko drugih nedolžnih okusi deportacijo, bedo in izničenje človeka v nacističnem taborišču, in ki mora po vseh teh dogodivščinah kot človek 19. stoletja, saj se je rodil pred njegovim koncem, leta 1946 še enkrat izbrati pot vrnitve v Belgijo za ceno preživetja; ne bo več rudar v ožjem pomenu, bo pa še enkrat emigrant in torej *izkoreninjen*, saj njegov svet, svet pripadnosti, svet stalnega hrepenenja ostajajo Nadiške doline, ostaja Benečija, tudi zaradi prijateljskih čustev in sorodstvenih vezi.

Romani *Romana Firmanija* so torej male dragocenosti tudi etičnih imanenc. Znotraj literarne odeje z linearnim zapisom brez nepotrebnih okraskov se od časa do časa pojavi beneška beseda kot znak starodavnih, pravih pomenov, kot poudarek stoletne, pomembne pripadnosti, ki je več kot tisočletje vezala ljudstvo na rodno zemljo.

V knjigi *Gli sradicati* najde avtor tudi srečne trenutke, vsaj zelo resnične trenutke, trenutke upanja, kot tudi trenutke obupa, dostojanstvene tožbe nad stanjem, ki obtožuje vrsto krajevnih in vsedržavnih uprav, ki niso znale ali niso hotele zaustaviti eksodusa; predvsem ob koncu druge svetovne vojne, ko so na izseljevanje gledali kot na izpušni ventil, da se zapre s preteklostjo in onemogoči nove pretrese.

Če pa govorimo o eksodusih, naj mi bo dovoljeno, da čeprav v drugem pomenu besede ne morem pozabiti na *moje izkoreninjenje*, predvsem pa na očetovo, ki zapira ali je zaprlo skorajda 700-letno zgodovino na nekem drugem delu sveta; toda vemo, da *izkoreninjenja nimajo ekonomske vrednosti*, ne vzbujajo velikega zanimanja, in na *izkoreninjenje* gledajo še vedno nezaupljivo po eni strani, po drugi pa nejevoljno, nevšečno.

Sedanja dogajanja, tista, ki so nam vsak dan pred očmi, nas učijo, da nam zgodovina kaže vedno iste junake, ista kolesja, iste krivde, ista dogajanja.

Mislim, da je *Roman* človek upanja, ker zna gledati naprej, brez retorike, ker zna jasno pogledati v preteklost, ob tem pa odločno pričati o svoji identiteti in etnični pripadnosti.

Končno nam tudi daje pomemben, hvalevreden izziv.

V *izkoreninjenju* je vsekakor *humus*, kjer čustva, prijateljstva, vezi in etnični izvor še nekaj pomenijo, tudi tistim, ki ostajajo, in njim navkljub; saj so včasih tisti, ki ostajajo, nepozorni, ne cenijo tistega, kar imajo, medtem ko je za *izkoreninjenca* podoba lastne zemlje kljub mitizaciji in enfatizaciji še vedno element skrajne privlačnosti.

Nadiške doline so za razkropljene sinove še vedno privlačni pol, še vedno zemlja sanj, hkrati pa prvobitna mati, h kateri se zatekamo, da premostimo celo vrsto težav, s katerimi je prepojeno življenje daleč, zunaj, v utopističnem upanju, da se je ljubljena zemlja ustavila v svojem običajnem nekdanjem vsakdanu.

Avtor izraža tudi skrito voščilo, naj bi ta ljubezen naletela na odziv tako pri tistih, ki ostajajo na svoji zemlji, kot pri tistih, ki priznavajo, da *izkoreninjenost* ni le stvar delovnega mesta, eksodusa, begunstva, temveč tudi bogastvo, ki ga kdo nudi zato, da skupnost lahko skupaj živi in postaja vse boljša; v *Firmanijevih* romanih je nekaj likov Belgijcev, ki kljub vrsti nezaupanj junaka zgodbe le razumejo in se poglobijo v njegovo dušo.

Naj sklenem: v času, ko se nam zdi globalizacija najbolj posrečen pojav, tisti, ki zagotavlja vse uspehe, ko govorimo o globalizaciji gospodarstva, globalizaciji politike, globalizaciji zgodovine, menim, da je vendarle potrebno vsekakor ohraniti vsaj eno nišo, ki bi jo lahko imenovali "neglobalizacija čustev".

Z avtorji, kot je *Roman Firmani*, bodo take niše ostale za vedno, ostale bodo kot majhni otoki, na katere se bo vsakdo od nas lahko vedno zatekal; nekako kot popek, ki je spomin na popkovino, ali kot filogenetski listič, ki ga vsekakor ima vsakdo od nas.

V naši možganski zgodovini ostane vedno štrcelj celic tistega izvora in prej ali slej se vsaj nezavedno pojavi ta navezanost na lastno zemljo, na lasten etnični in kulturni izvor tudi pri *izkoreninjencih*, pa naj bodo ti *beneški* ali drugi, kot je na primer podpisani, *istrovenetski*.

naš

svet

trinkov

koledar

REZIJANŠČINA NA KONCU 20. STOLETJA

MATEJ ŠEKLI

Pričujoči prispevek skuša prikazati poseben družbenojezikovni položaj Rezije v okviru slovenskega jezikovnega in kulturnega prostora ter dogajanje, povezano z novo vlogo rezijanskega narečja kot posledico tovrstne situacije. Za razumevanje tega neobičajnega položaja in dogajanja je ključnega pomena razumevanje jezika kot stvarnosti, pojavljajoče se v različnih jezikovnih zvrsteh, med katerimi sta za obravnavani primer najpomembnejši narečje in knjižni jezik oz. knjižni standard. Prikaz razlik med narečjem na eni in knjižnim jezikom na drugi strani, shematičen očrt zgodovine slovenskega knjižnega standarda in zavedanje pomena njegove narodnozdrževalne vloge na vsem slovenskem narodnostnem ozemlju nam tako pojasnijo, zakaj se Rezijani v drugi polovici 19. stoletja niso pridružili kulturnemu toku, ki je izoblikoval enotno slovensko narodno zavest na osnovi enotnega slovenskega knjižnega jezika.

Ob odsotnosti narodnozdrževalne vloge slovenskega knjižnega standarda v Reziji ter pomembnosti rezijanskega narečja kot jezikovnega in kulturnega identifikacijskega dejavnika njegovih govorcev lahko razumemo potrebo Rezijanov, da svojemu narečju določijo novo vlogo in izoblikujejo lasten rezijanski pokrajinski knjižni jezik, pokrajinski knjižni standard. Pri nastajanju slednjega je ključno delo opravil nizozemski jezikoslovec dr. Han Steen-

wijk, izpod čigar peresa so v 90. letih izšla vsa najpomembnejša narečjeslovna ter normativna in kodifikacijska rezijanistična dela. Med zadnjimi izstopata predvsem rezijanki pravopis in praktična rezijanska slovnica. Predvsem druga prinaša dragocene podatke o slovničnem sestavu rezijanščine starejše generacije. Prav od te pa se govorica mlajših Rezijanov precej razlikuje, saj je slednja v svojem jezikovnem sestavu že precej predrugačena in "slovnično oporečna". Da bi opozarjali na "slovnično pravilno" podobo jezika in hkrati v širšo rabo pritegnili že izdane normativne priročnike, je v zadnjem šolskem letu prišlo do uresničitve tedenske radijske in hkratne časopisne rubrike o slovnični zgradbi rezijanskega narečja.

Razlike med narečjem in knjižnim jezikom

Narečna in knjižna oz. standardna zvrst nekega jezika se med seboj bistveno razlikujeta po načinu nastajanja in govornih položajih, v katerih se uporabljata za sporazumevanje. Poleg tega igra knjižni jezik za pripadnike določene jezikovne skupnosti, ki ga uporabljajo, zelo pomembno narodnozdrževalno vlogo.

Narečje je prvotna jezikovna pojavnost, neposreden potomec starejšega stanja jezika. Na določenem območju nastaja od časa naselitve prednikov določene jezikovne skupnosti na dano ozemlje. 46 slovenskih narečij se je oblikovalo v dolgem časovnem obdobju s postopnim spreminjanjem prvotnega skupnega praslovenskega jezika, ki so ga predniki današnjih Slovencev Alpski Slovani govorili ob naselitvi na današnje slovensko narodnostno ozemlje v 6. stoletju.

Naravni govorec slovenskega jezika se svojega narečja ali natančneje povedano govora svojega kraja uči od rojstva naprej v vsakdanjem sporazumevanju s člani svoje družine, sorodniki, prijatelji, znanci in drugimi govorcji istega narečja oz. njegovih go-

vorov. Uporablja ga torej predvsem v zasebnih govornih položajih. To je "njegov jezik", zato je nanj močno čustveno navezan. Narečje, ki se govori na prostorsko zelo omejenem področju, saj "ima vsaka vas svoj glas", daje svojemu govorcju močno zavest o pripadnosti neki ožji krajevni skupnosti.

V nasprotju z narečjem se knjižni jezik oz. knjižni standard uporablja v javnih govornih položajih, npr. v množičnih občilih, v javnih uradih, v vrtcih in šolah, v cerkvi, ... Nihče te vrsti jezika ne govori od rojstva, naučiti se ga mora v okviru formalnega šolskega izobraževanja. Knjižni jezik je za razliko od številnih narečij enoten na celotnem narodnostnem ozemlju, zato opravlja pomembno narodnozdrževalno vlogo. To pomeni, da pripadnikom nekega naroda, govorcem med seboj zelo različnih narečij in govorov, omogoča, da se z njegovo pomočjo med seboj sporazumejo. Za razliko od narečja, ki je prostorsko zelo omejeno, jim tako daje zavest o pripadnosti širši, nadlokalni, vsenarodni jezikovni skupnosti.

Za razliko od narečja, ki je prvotno, je knjižni jezik drugotna jezikovna tvorba, kasnejšega nastanka od narečja. Nastaja z načrtnim kulturnim prizadevanjem in je največkrat neke vrste kompromis med različnimi narečji. Slovenski knjižni jezik je z upoštevanjem srednjeveške pisne tradicije nastal v drugi polovici 16. stoletja v okviru kulturnega delovanja slovenskih protestantov. V tem času je bilo natisnjenih okoli 50 besedil, med njimi prevod celotne Biblije, slovnica in slovar. Z nastopom protireformacije ter posledičnim umikom slovenske pisane besede iz javne rabe in večinoma ustnim ohranjanjem protestantskega izročila pride v naslednjih dveh stoletjih do razpada enotnega knjižnega izročila in nastanka pokrajinskih knjižnojezikovnih različic. V 2. polovici 18. stoletja se na Slovenskem srečujemo s kranjskim knjižnim jezikom, koroško in kranjsko različico ter prekmurskim knjižnim jezikom. Šele v 2. polovici 19. stoletja pride na podlagi kranjskega knjižne-

ga jezika do nastanka skupnega slovenskega knjižnega standarda. Ta se uveljavi na večini slovenskega narodnostnega ozemlja, ki je od leta 1500 s pridobitvijo grofije Goriške v večini spadalo v okvir Habsburške monarhije (vojvodine Kranjska, Koroška, Štajerska, grofija Goriška in mesto Trst).

Zunaj osrednjeslovenskega knjižnega izročila so v 2. polovici 19. stoletja ostali obrobni deli narodnostnega ozemlja, ki so bili skozi zgodovino od večine slovenskega jezikovnega in kulturnega prostora ločeni z državno mejo: Prekmurje s Porabjem (v okviru madžarske države) ter Beneška Slovenija in Rezija (do 1797 pod Beneško republiko, nato razen kratke Napoleonove dobe v Avstriji, od 1866 pod Italijo). Prekmurje se je osrednjeslovenskemu izročilu pridružilo po 1. svetovni vojni z opustitvijo prekmurskega knjižnega jezika. Beneška Slovenija, v kateri je za razliko od Rezije mogoče skozi stoletja v nastajanju različnih rokopisov in delovanju nekaterih kulturnih delavcev zaslediti stike z osrednjeslovenskim prostorom, je še vedno v fazi priključevanja.

Rezijanski pokrajinski knjižni jezik

Kot je razvidno iz zgornjega zelo shematičnega zgodovinskega prereza, je torej predvsem večstoletna ločenost Rezije od ostalega slovenskega kulturnega prostora z državno mejo nedvomno glavni razlog, da se Rezijani niso pridružili kulturnemu toku, ki je od leta 1848 naprej izoblikoval enotno slovensko narodno zavest na osnovi enotnega slovenskega knjižnega jezika. K temu je najbrž pripomogla tudi zemljepisna zaprtost doline. Zaradi odsotnosti slovenskega knjižnega standarda in posledično tudi njegove narodnozdrževalne vloge, ki jo opravlja na ostalem slovenskem narodnostnem ozemlju, Rezijani niso mogli izoblikovati zavesti o pripadnosti neki nadlokalni, ne samo rezijanski, vseslovenski narodni skupnosti. Z obvladovanjem samo svojega narečja ostajajo zato

na stopnji zavesti ozke pokrajinske pripadnosti in sebe zato dojemajo preprosto kot samo "te Rozajanske".

Zaradi neprisotnosti slovenskega knjižnega standarda in pomembnosti narečja za Rezijane kot nosilca njihove jezikovne in kulturne identitete pa le-to opravlja nekatere vloge, ki so za narečje v enojezični ali demokratični dvojezični družbi netipične, opravlja jih namreč knjižni jezik. Rezijansko narečje se namreč pojavlja v umetnostnih besedilih, pri bogoslužju v cerkvi, v publicističnih besedilih v časopisu in na radiu. Zasedimo ga celo v poljudnoznanstvenih člankih ter na dvojezičnih krajevnih napisih, javnih plakatih, vabilih na posamezne prireditve... Zaradi teh specifičnih okoliščin je pri Rezijanih zrasla potreba po oblikovanju lastnega, pokrajinsko omejenega knjižnega standarda.

V ta namen sta bili organizirani dve znanstveni konferenci, na katerih naj bi poznavalci različnih področij skušali priti do zaključka, na kakšen način normirati in kodificirati rezijanski pokrajinski knjižni jezik. Prvo srečanje je potekalo od 21. do 23. avgusta 1980, drugo pa od 11. do 13. decembra 1991, obe na Ravanci v Reziji. Rezultat razprav zadnjega je zbornik prispevkov *Fondamenti per una grammatica pratica resiana*, ki ga je uredil Han Steenwijk in je izšel leta 1993.

Han Steenwijk je na področju rezijanistike v 90. letih opravil in še opravlja zelo pomembno delo, tako na znanstvenoraziskovalnem narečjeslovnem področju kot pri normiranju in kodifikaciji rezijanskega standarda. Leta 1992 je izšlo njegovo delo *The Slovene Dialect of Resia: San Giorgio*, narečjeslovna monografija govora Bile. Druga obsežnejša strokovna publikacija je izšla leta 1998 z naslovom *Tre studi resiani: Grammatica e storia sociale*. Študije v knjigi so posvečene novi razdelitvi rezijanskih govorov, moškimi samostalnikom z mešanim naglasnim tipom (*zob*, *čärw*) in etimologiji rezijanskega leksema *jëru* 'duhovnik'. Ostale Steen-

wijkove narečjeslovne študije so objavljane v jezikovslovnih periodičnih publikacijah in zbornikih. Najpomembnejši normativni in kodifikacijski deli standardne rezijanščine pa sta gotovo rezijanski pravopis in praktična rezijanska slovnica.

Rezijanski pravopis

Rezijanski pravopis z naslovom *Ortografia resiana – Tö jošt rozajanskë pisanjë*, je izšel leta 1994 pri založbi CLEUP v Padovi. V prvem poglavju sta najprej predstavljena dva izhodiščna problema, izbira črkovnih znamenj in njihovih glasovnih vrednosti ter rešitev problema razlik med posameznimi rezijanskimi govori. Sledi predstavitev oblikovanja rezijanskega standarda. V le-tega so bile sprejete značilnosti, lastne večini glavnih štirih rezijanskih govorov vasi Bila, Njiva, Osojane in Solbica. V Bili, na Njivi in v Osojanah se na primer pojavlja oblika *misu*, samo na Solbici *miso*, standardna oblika bo tako *misu*. Če pojav ni prisoten vsaj v treh govorih, se v presojo pritegne govor vasi Lipovec. V Bili se na primer reče *mast*, na Njivi *mest*, v Osojanah *mast*, na Solbici *most*. Standardna oblika bo *mast*, ker se tudi v Lipovcu pojavlja *mast*. V nadaljevanju so predstavljeni glavna načela normiranja: princip fonološkosti, gospodarnosti, morfonološkosti in zelo redko uporabljeno etimološko načelo. Avtor nato na kratko predstavi vsebino knjige.

V drugem poglavju je predstavljena standardna rezijanščina. Predstavitev se začne z izgovorom črkovnih znamenj za soglasnike in samoglasnike. Sledi obravnava sistemskih odnosov med le-temi in primerov, v katerih se izgovor oddaljuje od zapisa. Dodana je še beseda o naglasu ter pomišljaju. Za osnovo pravopisa je bil vzet "slovenski" način zapisovanja soglasnikov, tudi za italijanskega načina pisanja vajenega Rezijana problematičnih sičnikov (*cipit*, *naco*, *öwca*; *zīma*, *mīza*, *jzdë*; *sīn*, *kōsa*, *stöl*) in šumevcev (*Čëk*,

punčak, rič; žvít, žwöt, köža; šklop, kušet, kökuš). Poseben razdelek je zato namenjen "italijanskemu" načinu pisanja sičnikov, ki se dopušča kot možnost (*zipit, nazo, öwza; sîma, mîsa, jsdë; sîn, kössa, stöl*).

V tretjem poglavju so obravnavani pravopisi štirih glavnih rezijanskih govorov v primerjavi z rezijanskim standardom. Izpostavljene so predvsem razlike v pisavi in izgovorjavi.

Četrto poglavje vsebuje seznam predvidljivih razlik med standardom in posameznimi govori z opisom glasovnega okolja, v katerem se pojavljajo. Poznavanje le-teh in njihova analiza omogoča vzpostavitev enotne standardne oblike, ki je argumetirana ob vsakem posameznem zgledu. Tako se v poglavju zvrsti 7 samoglasniških in 28 soglasniških vzporednic med posameznimi rezijanskimi govori in standardno tvorbo.

Peto poglavje ponuja lažjo pot do standardne rezijanščine. Ta temelji na poznavanju govora vasi Lipovec, ki se od standarda loči le v petih potezah.

Sledi abecedni seznam v knjigi uporabljenih besed. Najprej je naveden "slovenski" zapis standardne oblike; če je potrebno, mu sledi še "italijanski". Sledi podatek o natančnem izgovoru v oglatem oklepaju. Po prevodu v italijanščino so navedene odstopajoče oblike posameznih govorov.

Dodan je še prispevek o t. i. "slovenskem" in "italijanskem" načinu zapisovanja glasov. V njem sta analizirana oba načina pisanja na osnovi besedil posameznih avtorjev. Tem je skupno zapisovanje šumevcev na "slovenski" način, kar je bilo sprejeto za osnovo pravopisa. Največje odstopanje med načinoma zapisovanja se pojavlja pri zapisovanju sičnikov, kjer se pojavlja razlika med "slovenskim" in "italijanskim" načinom. Tu je bil način pisave izbran na podlagi jezikoslovnih argumentov, pri čemer je dopuščena tudi druga možnost.

Po izidu rezijanskega pravopisa sta bili izdani dve knjigi v rezijanščini, ki v prakso vpeljujeta pravopisni načrt. Leta 1997 je izšla zbirka pravljic o rezijanski lisici v govoru Osojan z naslovom *Ta prawä pravica od lisica od Rezija – La vera storia della volpe di Resia*. Leto kasneje je bilo izdano prvo rezijansko berilo v standardni rezijanščini *Po näs: Primo libro di lettura in resiano*.

Praktična rezijanska slovnica

Prvi zvezek praktične rezijanske slovnice z naslovom *Grammatica pratica resiana: Il sostantivo* je izšel leta 1999 v Padovi pri založbi CLEUP. Gre za nadaljevanje dela, predstavljenega v rezijanskem pravopisu. Kot že samo ime pove, so v njem predstavljene sklanjatve samostalnikov.

Prvo poglavje je uvod. Namen dela je predstaviti dinamiko samostalniških sklanjatev standardne rezijanščine, dobljene po principu, predstavljenem v rezijanskem pravopisu. Najprej je bilo na terenu zbrano narečno gradivo štirih glavnih rezijanskih govorov, na osnovi katerega je prišlo do vzpostavitve standardnih oblik, ki privzemajo značilnosti, lastne več govorom in izpuščajo posebnosti. Sledi predstavitev pomembnih slovničnih pojmov, ki se tičejo oblikoslovja samostalnika. Definiciji samostalnika sledi predstavitev njegovih kategorij, treh števil, šestih sklonov, treh spolov in naglasnega tipa. Sledi delitev besede na osnovo in končnico ter analiza glasovnih premen, ki nastajajo ob njenem stiku. Poglavje zaključuje kratka predstavitev vsebine knjige.

Drugo poglavje je posvečeno glasovnim premenam, ki se na splošno pojavljajo pri pregibanju rezijanskih besednih vrst. Med samoglasniške glasovne premene spadajo dvig (*kolënu ~ kulina, kölu ~ kula*), regresiva asimilacija, to je priličenje nenaglaščenega samoglasnika v osnovi naglaščenemu samoglasniku končnice, znana tudi kot vokalna harmonija po Baudouinu de Courtenay

(*bläk* ~ *dwa blakü* ~ *pet blikuw*, *könj* ~ *dwa konjä* ~ *pet kunjuw*, ...), spust samoglasnika v zadnjem besednem zlogu (*dwa pitilina* ~ *pitilen*, *dwa minüta* ~ *minot*, ...), vrivanje neobstoynih samoglasnikov (*na naslä* ~ *an nēsäl*, ...) in druge premene (*na skrīvila* ~ *ja skrīvīn*, *na küpila* ~ *ja kupīn*, ...). Med soglasniške glasovne premene prišteva varianto *v* fonema *w* pred nezaokroženimi samoglasniki (*na nöwa hiša* ~ *ne növe hiše*), mehčanje (*na bükala* ~ *ja büčēn*, ...) in sičniško premeno (*jarmark* ~ *na jarmarcē*, ...).

Naslednja poglavja so namenjena posameznim sklanjatvam. Po krajšem uvodu so predstavljeni sklanjatveni vzorci, glasovne premene in komentarji posameznih sklonov treh različnih naglasnih tipov (nepremičnega (a), končniškega (b) in mešanega (c)) standardne rezijanščine in štirih glavnih govorov. Tretje poglavje tako predstavlja sklanjatev samostalnikov moškega spola (*kjüč*, *dēd* – *bläk*, *könj* – *zob*, *čärw*), četrto samostalnikov srednjega spola (*jabulku* – *rašatō* – *oknō*), peto in šesto pa samostalnikov ženskega spola (*lipa* – *kozä* – *göra*, *rič* in *racjun* – *meš*). Sedmo poglavje je posvečeno množinskim samostalnikom (*očalinavi*; *jasla*; *bragese*). Publikacijo zaključuje abecedni seznam navajanih besed po principu, vzpostavljenem že v rezijanskem pravopisu.

Tedenska rubrika o slovnični zgradbi rezijanščine

Han Steenwijk v uvodu v prvi del praktične rezijanske slovnice piše, da je pri zbiranju narečnega gradiva upošteval govor najstarejše ženske generacije. Ta družbena plast je v primerjavi z ostalimi govorcami najboljše ohranila jezikovni sestav jezika. Prav mlajše govorce avtor izrecno opozarja, da jim bo lahko jezik, prikazan v pričujoči izdaji, vzbujal vtis arhaičnosti.

Spremljanje rezijanščine na tedenski radijski oddaji *Te rozajanski glas*, ki jo oblikujejo kulturno aktivni mladi Rezijani, redki mlajši aktivni govorce svojega narečja, s prispevki starejših vaščanov, v

resnici pokaže omenjeno dvojnost med generacijami. Razlike ni opaziti le v prodirajočih mlajših oblikah (npr. mlajše *konjöwi* za starejše *konjövi* na Solbici), kot opozarja Steenwijk. Na trenutke ima poslušalec celo občutek, da jezikovni sestav rezijanskih govorov pri najmlajši generaciji popolnoma izgublja prvoten značaj, da dobesedno razpada, tudi pod vplivom romanskih jezikov z izginjanjem kategorij, ki jih ti ne poznajo. Proces je najbolj viden v izginjanju srednjega spola in dvojine ter izgubljanju občutka za sklonsko pregibanje.

Tako je pri mlajši generaciji skoraj običajno slišati tvorbe kot *oknö jë oğan, jsi dëlu jë bil težak, suncë jë wstäl za oknö jë oğanu, jsö dëlu jë bilu težku, suncë jë wstalu*. Najmlajši govorniki nadomeščajo dvojino z množino tudi v doslej najbolj trdnem položaju, v prvi osebi pri glagolu. Namesto *tï nu jä sowa šlä* se sliši *tï nu jä somö šle*. Izmed odvisnih sklonov izginjajo celo tisti, ki sledijo predlogom, nadomeščajo se ponavadi s tožilnikom ali celo z imenovalnikom. Slišati je na primer: *somö paršle wžë na pul od jsi misac za somö paršle wžë na pul od jsogü misca*. Podobne zglede je najti celo v ljudski pesmi, ki pravi: *dan mali muž ... an rüdi težë uz ziz dan viliki nus za dan mali muž ... an rüdi težë uz ziz nin vilikin nöson*.

Pojavlja se tudi mešanje različnih sklonskih vezav ob istem predlogu. Briše se na primer zavest o uporabi predlogov *w* in *na* s tožilnikom ob glagolih premikanja in z mestnikom ob glagolih stanja: *an jë paršäl gorë w Reziji za an jë paršäl gorë w Rezijo ali jsö sucëdinalu tu-w jto väs za jsö sucëdinalu tu-w jtëj vase*. Izvorno različna predloga *z/s* in *iz* sta se glasovno zlila v *ziz* in med seboj pomešala prvotni vezavi. Tako se pojavljajo oblike kot *ja si römünil ziz Čivana* pod vplivom *ja parhajan ziz Vidna* za *ja si römünil ziz Čivanon*. Dogaja se tudi obratno. Vzorec *ja rumünin ziz Silvano* vpliva na konstrukcije kot *ja parhajan ziz Bilo* za *ja parhajan ziz Bile*.

Nekateri mlajši Rezijani se načetosti slovnice sestava svojega jezika dobro zavedajo. Sami namreč pogosto opozarjajo, da marsikdaj sploh ne vedo, katero obliko naj uporabijo. "Kaku to se rač: 'Dělu jě bil težak,' alibj: 'Dělu jě bilu težku?'" Da bi se o podobnih dilemah začelo poglobljeneje razmišljati in jih razreševati, je v šolskem letu 1999/2000 prišlo do uresničitve nekakšne tedenske radijske in hkratne časopisne rubrike, poimenovane *Kotić za dan liwčĩ jazek*. Kot rečeno, je namen rubrike predvsem mlajšo generacijo opozoriti na najočitnejše "slovnice napake", ki se pri drugih starostnih skupinah ne pojavljajo. Hkrati skuša vsebine strokovno pisanih in velikokrat težko razumljivih jezikoslovnih publikacij na zelo poljuden in poenostavljen način približati čim širšemu krogu uporabnikov, seveda še vedno z upoštevanjem strokovnih dejstev.

Obravnava slovnice vprašanja se navadno začne s konkretnim problemom, podobnim zgoraj navedenemu, s katerim se mlajši Rezijani srečujejo dnevno. Ta služi za izhodišče zelo poenostavljene slovnice razlage, ki pripelje do posplošitve in oblikovanja pravila, ki velja za vse primere iste vrste. Za zgornji zgled bi torej najprej rekli, da se samostalnik *dělu* konča na *-u* in ne na soglasnik kot na primer samostalnik *stöl*. S samostalnikom se morata ujemati tudi ob njem stoječa deležnik na *-l* in pridevnik, ob samostalniku *dělu* se morata končati na *-u* in ob samostalniku *stöl* na soglasnik, torej *dělu je bilu težku* in *stöl jě bil težak*, zato je "narobe" reči *dělu je bil težak*. Isto pravilo velja načeloma za vse samostalnike na *-u*. Za zaključek se pove še, da je samostalnik *dělu* srednjega, samostalnik *stöl* pa moškega spola. V naslednjem nadaljevanju rubrike sledijo vaje s podobnimi zgledi.

Kotić za dan liwčĩ jazek izhaja ob četrtkih v *Novem Matajurju* in je pisan v standardni rezijanščini. Njegov avtor je pisec tega prispevka. Isto besedilo je nato v govorni obliki predstavljeno v sobotni

tedenski radijski oddaji *Te rozajanski glas* v okviru slovenskega radijskega programa deželnega sedeža RAI za Furlanijo – Julijsko krajino, na Radiu Trst A. Predstavitev tovrstnih vsebin v radijski oddaji naj bi izzvala zanimanje poslušalcev, ki naj bi si povedano prebrali tudi v časopisu in se tako seznanili tudi s pisno podobo jezika. Od začetka oktobra 1999 do konca junija 2000 naj bi bil na takšnih zgledih prikazan očrt slovnične zgradbe rezijanščine. Predstavljeni naj bi bili osnovni pojmi pregibanja samostalnikov, kot so trije spoli, tri števila in šest sklonov s posebnim poudarkom na problematičnih mestih. Poletne oddaje naj bi nato služile ponavljanju in utrjevanju povedanega med letom.

Kot je lahko razbrati iz prispevka, se rezijanščina na koncu 20. stoletja nahaja na razpotju. Na eni strani je v 90. letih prišlo do pomembnega pozitivnega ovrednotenja krajevne jezikovne in kulturne dediščine, do oblikovanja rezijanskega pokrajinskega knjižnega jezika. Na drugi strani pa lahko predvsem pri mlajši generaciji govorcev opazimo močno preoblikovanje rezijanskega jezikovnega sestava in izgubljanje njegovega izvornega značaja ter silno romanizacijo. Upati je, da bo v prihodnosti prišlo do vzpostavitve vsaj zasilnega ravnovesja med normo, kodificirano v izdanih priročnikih, in dejanskim stanjem. K temu bi seveda lahko veliko pripomoglo strokovno ustrezno poučevanje rezijanščine v vrtcu in šoli. Usoda rezijanščine pa je nenazadnje odvisna predvsem od volje oz. nevolje po preživetju Rezijanov samih.

Literatura:

Tomo Korošec, Janez Dular: Družboslovno jezikoslovje. *Slovenski jezik 4*. Maribor: Založba obzorja, 1996. 42-79.

Povzetek v rezijanščini

Jsi artīkol rumunī od dīferencej ta-mi rumuninjon (“dialetto”) anu standardon (“lingua standard”, “lingua letteraria”) od noga jazika anu od te najbojē wridne funcjuni, ka jo ma standard za jte, ka ga znajo. Ziz jsin arguminton se mōrē kapet pa, da koj za no požicjun an ma tō rozajanskē rumuninjē ta-mi timi 46 slavinskimi rumuninji anu da zakoj tu-w Reziji mamō trēbē toga rozajanskaga standarda. Dopo se pražantawajo pa ti dwa najbojē wridna librina za njagū kodifikacjun, tō jošt rozajanske pisanjē anu te pārvi kos te rozajanske gramatike, wsē od profasōrja Hana Steenwijka. Ta-na kunce se rumunī šcē od Kotića za dan liwči jazek, od noga progēta, narit za wse jte Rozajane, ka ni ējo zbujšat njeh jazek anu se naičēt to rozajansko gramatiko. An vilaža wsaki čatārtak tu-w gornalu Novi Matajur anu jē pa pražantān wsako sabōto ta-na tražmišjuni Te rozajanski glas.

“PA TE DUŠICE SO LAČNE IN ŽEJNE”

Hrana in voda v prazničnem obredu za Vse svete v Reziji

ROBERTO DAPIT

Zelo razširjeno je po Evropi verovanje, da se na Vseh svetih dan ob večernem zvonjenju vračajo duše iz vic na svoje domove. To je izpričano pri vseh slovenskih skupnostih v Furlaniji pa tudi drugod po celi deželi. Pogansko verovanje v vrnitev duš rajnikov je prekrito po navadi s krščanskim smislom, ampak v ljudski kulturi Rezijanov lahko zasledimo zanimive prvine, ki so zagotovo neodvisne od krščanskega vpliva. Pričevanja o tem verovanju kažejo na primer, da so s tem povezani določeni običaji, v katerih sta temeljna elementa hrana in voda. Po navadi se navezuje obred na dve področji, socialno in domače. Poleg izvršitve kanoničnih ritualov v cerkvi ali na pokopališču, se obred razvija tudi na drugi ravni, in sicer kot darovanje hrane in kot pogostitev v lastnih hišah. Kljub raznolikosti teh šeg ugotavljamo, da je kruh najpogosteje simbolična hrana za duše umrlih, ki jo člani skupnosti drug drugemu podarijo, za lon pa molijo za rajnike.

Pobudo za ta prispevek mi je dal obred, ki ga je po dolgem času (po 50 letih) spet izvedla Cirila Madotto Preščina (CM) s Korita, rezijanskega zaselka pod Kaninom. Cirila se je že dolgo nazaj preselila v Gumin in si tam ustvarila novo življenje, a s sabo je prinesla vse znanje in močno zakoreninjeno verovanje, ki ga je v Reziji podedovala. Kot v starih časih na Koritu je letos za Vse svete kuhala

mineštro, ki se imenuje *šjjošt*. Tedaj je bila navada taka, da so na Vseh svetih dan zjutraj nekatere ženske skupaj kuhale v velikem kotlu bučo, krompir, fižol, smetano in pašto, da bi pripravile za obed mineštro, ki so jo otroci prišli iskat. Isti otroci so zgodaj zjutraj že šli z vrečo po hišah po 'koledo', deklice po zaselku, fantje po okolici. Dobili so orehe, krompir, kak kos kruha, skratka to, kar so ljudje imeli doma. Ko so se vrnil, so si koledo razdelili in jedli. Malo kasneje so šli s posodico po mineštro in ko so *šjjošt* dobili, so se z takšno formulo zahvalili: "Sveti križ božji, naj to Bog prinese pred vse vaše duše!" Splošna navada je, ko se kaj dobi za darilo, bodisi hrano, oblačilo ali drugo, da se nad tem z roko križ naredi in to formulo izreče. Na ta način naj bi bile vse dušice darovalca site in zadovoljne, a ne samo ena. Saj jim je dovolj zrnica, da se najedo, pravi Cirila, ki trdi, da je zahvalni obrazec nepogrešljiv, če želimo, da dušice dejansko dobijo naše darove. Otroci so potem šli vsak na svoj dom in tam skupaj z družino mineštro pojedli. Tako mi je Cirila pripovedovala o tem običaju na Koritu (povedala 3.11.1999):

Za Sasvaté ta-na Korítě sāmō čakale koj da kadä an mä prüt jti din. Alòra tadèj wse otročiče, z wrécacän tu-w péste, jin paračála njih máte, anu ni so počale ta-na Píćini Ráwne anu rivále tu-wně za Slátino, hīšo w hīšo, wse so jin dáale: krämpír, líšnika, gorěha, káki kos krühä. Tö ka ni mēli, jtö ni so jin dáale, wsě nú w wrécacē. Ko ni so rivále, tadèj pršlě ta-h hīše, si prabírale anu tadfj počali èst gorěha, jtö t'ě bílo riváno. Alòre dópo jse ta žaná, ke ni so skühala jsi šijòst, tadfj öku na na dēsät, dēsät nu puw jtáko, jštēs jsi otročiče, wse z bándice prháale dōngä punj, gö, ni so jin dáale no bándico anu tadfj ni so šlè ta-h hīše, ni so mēli za èst obět. Alòre jsi t'ě bi šijòšt, t'ě bílo te din na Sasvaté. Alòra tadèj ni so gále da: "Böga lúnitě kárě kárě čas, Buh pranasíta ta-prad wsa wáša düša!"

těj bíla naučila máte, ko ni so šlè od hiša anu ni so rahlè da mata račèt jtáko, da sa ma račè' jtáko, da sa nima tèt ún po dúrih čènče račèt níkar, da sa ma račèt jtáko. Jtáko t'è bílo.

Anu káko bi' nárèt jsi šijòšt?

Eh, beh, jsi šijòšt, ti si skúhow bobíca, ti si gaw kogóčo, ti si gaw zmatáno, suw, eh, anu dópo ti si mēw skúhät na tři štíri ora, dárdó ka t'è bílo kühano, tadj dópo ni so zmuškále s kékico, da to přidě böj gósto, so zmuškále s kékico anu taděj t'è bílo kühano.

Ma du ě narédew jsi šijòšt?

Be jse ta žaná: bíla ta nūna Würšinä, bíla náša tatä Nándawä, ta nūna Palácawä, ta nūna Woglicawa: wse so dáale, jse žana so ti dáala krämpír, so ti dáala bobíca, wsě wsak kěj, ně da si skúhala da t'è bílo kój mö, so dáala wse jse žaná za skúhät, za dópo dät ti otrucěn da ni mějtě za ěst.

So ědle koj otrocè?

Be, wse so ědle, be gö, koj otrocè! Wse, pa ti walíke so ědle, t'è bílá tej na minjěšträ, kój ka n'è bíla nárèt s kogóčo, t'è bílo fēs za jite díj jtáko, t'è bíla užánča jta, kój jte díj se skúhalo jtáko.

Anu to přidě račèt alora ke ta minjěštra...

Ta minjěšträ sa dálo ka to mělo prajtèt ta-prad wsa ta mřtva, ti si narédiw kriš, tej te učín, da "Svéti kriš boží, Buh pranasíta ta-prad wsa dūša!" anu taděj, pur ti díj, bášta da ni mějtě no zřnico, ni so síta wsa, bášta nu májo ni so síta wsa ta dušica, to nají wsa.

V Rezi ji so lahko običaji za Vse svete v zvezi s hrano in vodo različni od kraja do kraja. Na Koritu se je čez noč pustilo v izbi vedro vode in prižgano svečo, ker dušice, ki se vračajo, so žejne in jim je tudi treba luči, da vidijo, kam pridejo. V Učji so si ljudje izmenjavali kruh, 'roko kruha', so rekli, ki je bila sestavljena iz desetih hlebcev, pečenih s pšenično moko. Danes pa si pač izmenjajo to, kar imajo v hiši, tudi druge izdelke kot npr. piškote ali druge

sladice. Silvana Paletti Bertulawa (SP) je povedala, da so v Bili pekli hlebce, 'ta mrtvi kruh', v peči, ki je bila samo temu namenjena. Potem ko so po vasi pobirali dosti moke, so kruh spekli in ga dali za *mözino*, vbogajme, bolj revnim ljudem (povedala 4.11.99):

Ja vin köj, mo máti mi právila, ti stári prit ni so naréjali, ni so udili w éréčo za múko anu tu-w Bíki vasý, tu ki so bíli Vitörjavi, ni so méli dän fòrn ke ni so kühali hlébe nu tadí jse hlébe tadí ni so dájali za mözino, so dájali ti judín ke ni níso méli, bíla mizérja, alðre ni so dájali jsi kruh, *però* to mélu jímě da te mřtvi kruh, hlébe ně, böhuwjíměiče, si dal na böhuw jímě, ma tě bíla mözina.

Še vedno v Bili, bolj natančno v Warkoti pri Silvani doma, so po roženkrancu in procesiji okoli pokopališča prišli domov, skuhali belo kavo in dali na mizo kruh in skodelice, pustili luč prižgano in vrata priprta, da bi lahko dušice notri v hišo vstopile. Pogostitev je bila namenjena hišnim rajnikom, ki naj bi se to noč vrnili na svoj dom. Podobno je bilo v Ovčji vasi v Kanalski dolini, kjer so praznično pripravili mizo z najlepšim prtom, enako kot za velike praznike. Silvana opisuje obred na svojem domu v Warkoti na ta način:

Jä se spomänjan ščilě, líta na názě', ko to bílu za Sasvaté, to nuć na Sasvaté ka se hodílu w rožár za te mřtve, ko se bíla rivána rožár ka se parájalo zis sitmićériha dōlo, *dato che* mř samö na te Ravanški krěj, taga Rávanškaga sitmićériha, ta-na Krížace dōlu, se parájalo dō jíši, se w námjalu wogínj, mélu bit lépo hörko tu-w jšpi anu sa lépu spomänjan ke mo máte na paraćáwala te bíli kafě anu na paraćáwala šòle te vlike, na díwala ta-na táulo kruh anu na paraćáwala za bábo nu za děda ki so méli přit, zawo' ki na gála, da

to nuć pa ti mřtvi so tä-par ti žiwin anu ko se hudřlu spat na puščüwala lüć tu-w jřši anu so býle rüdi párpate dúri, nřsmö zadřwale dur, zawòjo ki na ġála ki ni parhájajo pa te duřice nu sa mä jin parećät ka da to nuć, to te ba ni býle žive. Tö já se spomänjan.

Verovanje o hrani za duřice se v Reziji ne odraža le na dan Vseh svetih, ampak so predstave o stikih z onstranstvom še vedno zelo žive. Iskušnje z onim svetom so pogostne in komunikacija je velikokrat vzpostavljena prek sanjskih vezi. O tem govorijo naslednja pričevanja. Za Rezijane ima duša iste potrebe in navade kot človek na zemlji, rajniki morajo jesti in piti, pa morajo biti tudi lepo oblečeni in obuti. Včasih si duřice želijo prav nekaj posebnega, kot rajni oće neke ženske, ki se je prikazal in rekel, da ima rad sirotko, ampak da je nikoli ne dobi. Hči je takoj dala neki učjarski ženski vbogajme to, kar je oće želel. Isto noć sanja o njem in vidi, da pije mleko iz njenega lonca.

Pur ti din jsa ta-gorë na Koritë, ka n'ë vřdala wřsnë oćò, ë rëkow tu-w nju, da: "Ti mi dáěš köj zwáro, dej mi pa to zmatënë mlřko, ka to mi plažá!". Drügi din n'ë parřlä ta-h mlë, da ko mä dělät, na nřma rat za zmist, ma onä ćë ġat već mlřkä nukój zmatána nu na mä zmist. N'ë dála P. ti učjarskëj, ka jta n'ë naréala stuw kriřow në dän, na nř mwëj rivála narédit kriřow - učjárje ġö, ni so pjëjs núku mř. N'ë raklä, žvēčara n'ë köj šlä spat, n'ë pa vřdala ka oćä ë mëw jti lonäc anu pëw to zmatënë mlřko: t'ë býlo wžë mu dořlò! (CM)

V odnosu medsebojne pomoči med živimi in mřtvimi je nastalo verovanje, da će so duře lačne, ne morejo pomagati onim na tem svetu. Duře so vedno žive in so tudi v svoji hiři pri svojih sorodnikih. Tako so v družini neke mlade žeske, ki je umrla med

porodom, sanjali, da ji rajna babica ni mogla pomagati zato, ker je bila lačna, in če bi vsaj dobila črno polentino skorjo, bi lahko prosila in s tem rešila vnukinjo:

Ta dušica ée ni so láčna ni na móraö pa prosèt zánas në, perké onè ni mëö bizönj tej mi, perké dusica na ni mwaj mwřla n'è rüdi žiwa, žwöt è tu-w sitmičëriho, *però* dušica na è, n'è rüdi ta-par hřiši, na è pa jzdë, ni so pa jzdë. Alòra sa mä jin dät, ka ni prošao za wsa, hödita po světo, hödita posót, éi sa na da bögakjímë nikár, ni na móraö pa prosèt në, alòra gö, sa ma jin dät za pèt nu sa ma jin dät za èst. Anu wsë ni doparáö wsë pa za sa oblic, pa za sa obòt, ni doparáö wsë.

Nipòte è čakalä n'è mëla mët to májè, nipòte, anu jsa t'è bíla bábä, ka na è raklä da baj ni bëšëö bíli ji dále bögakjímë ta črna škórča, na tëšë bi möglä o šalvät, ma na ni möglä vèc prošèt, ka n'è bíla láčnä. Alòra ti viš da t'è jòšt. Dópo ta mládä è wmřlä anu ni so vídale wüsne bábo, tadfj na è jin raklä, da ta črna škórča ba ni bëšëö dáli, ni tëšëö bi o šalvále, invëci n'è bíla láčnä, na ni möglä, n'è mwřlä (CM).

Vbogajme za duše je bila splošna navada, ki jo je večina ljudi v ruralnem svetu upoštevala. Prizadevali so si tudi zaradi svojega življenja v onstranstvu, da jim ne bi takrat kaj manjkalo. Zato je stara babica na Koritu občasno kuhala belo kavo in povabila druge ženske iz vasi, da bi skupaj jedle. Vedela je, da njeni sorodniki ne bodo nič dali vbogajme za njeno dušo in tako je sama zase skrbela:

Jsa ta nünä n'è čakala köj da kadä nji navësta na mä të' damúw, *però* onä naréala pa wsë lëto, pa ta-lëtë n'è naréalä, n'è čakalä koj ka na pidë, ka na raklä da ko onä mřjè nišcí na bo daw bögakjímë zánjo, alòra onä, koj jsa navësta è šla damúw dëlat, n'è kühala ta

bíli kafá anu n'ë paraćáwalä kròh anu n'ë klícala dònğa te ka n'ë tēlä onä, èko, anu n'ë paraćáwala anu n'ë dáalä böğajímē (CM).

Če na tem svetu nič ne daš, se boš pokoril na drugem svetu. To verovanje je razvidno v naslednjih dveh pričevanjih: v prvem vidi-
jo žensko, ki hodi okoli prosit z vrečo, ker na tem svetu ni dala vbo-
gajme niti mrzle vode, v drugem so sanjali, da je zaradi istega raz-
loga bogata gospodinja hodila jest k prascem.

Na nī mwēj dáala böğajímē, anu ni so o vīdale ko n'ë wmfłä ka na ni mēla nikár ko n'ë šlā na tā, ni so o vīdale ka n'ë hodila prosēt z wríćacān, ka na nī dála mwēj böğajímē nēnce wodá, nikár, jtī jüdi nīso mwēj dáale, na račēn da du, ma nīso mwēj dáale (CM).

Alòre ko ě mr du, ke se hudílu wárwat, ke se hudílu wárwat to prwo nuć anu pa to segònt nuć ko ni so ha mēli tu-w jíše, ni so dajáli tadí òpulnòci, ni so dajáli za pēt liböj ni so kěj kruh anu pa pojütrēh ni so ti dajáli kruh, so skühali nu so ti dajáli kruh. So hudíle wárwat zakój? Zawòjo ka bíla pa, bíla mezěrja, vić núku jtalíko ni bílu nu tū ki ni so mēli, pa tī ka ni so mēli, ni so hudíli prusīt da to bódi za (...), zawòjo ke mēla byt mözina, so dajáli za mözino, da jsa dušica ki na mřla, da na mēj ta-prid nju jso mözino, jsi mérit da na mēj, zawòjo ki to se právilu, dá so bíli pa tī ki ko ni so bíli žívi ka ni nīso mēj dajáli nikár anu da dópu, ko da ni so wmfli, da ni so je snūwali. Pa tu-w ni právicí, na pur dí, fòrč to nī pa na právica pa rozajánska nē, to se rüdi právilu da káku na hodila jist ta-h práscan, nu da na bíla o snūwala, na boháta hospodínja ka na ni mēj dajála nikár, da na hudíla jist ta-h práscan. Anu dópo dá díkla mážala dát dān kos krūha za mözino anu jtáku na jē o liberála, ö ni so tēli fòrč nás nawüćit da se mä dát, da se mä be' pobóžan, se mä dát, tēj ni so naućili prít po te stárin (SP).

Ponovno lahko torej ugotovimo, da se da v Reziji lažje opazovati fenomene, ki so drugod že izumrli ali pa so v fazi globokih sprememb. Sicer je vprašanje hrane in vode za rajnike, ki sem ga tukaj na kratko predstavil, le majhen del kompleksnega sklopa verovanj in običajev z zvezi z onstranstvom na rezijanskem prostoru. Zanimivo je opazovati pri Rezijanih verovanje, da človek nadaljuje svojo eksistenzo 'ta krèj na tä', na oni strani, če le lahko je, pije in ima dobre čevlje za hojo. Privošči si lahko celo dodatni užitek kot kakšno cigareto ali tobak. Po eni strani so sorodniki in prijatelji sposobni zadovoljevati potrebe rajnikov, ti pa so po drugi strani pripravljeni priti na pomoč svojim na tem svetu. Takšna ideja življenjske kontinuitete zadovoljuje človeka, ki ohranja stike istočasno s svojo preteklostjo in prihodnostjo, če le upošteva določene navade, poleg tega, da v to globoko verjame.

MOJE SREČANJE S SVETOM KRIVAPET

ALDINA DE STEFANO

“V zvezi z življenjskimi stvarmi, ne smej se, ne joči, ne razburjaj se, ampak skušaj razumeti.” (Spinoza)

Zvok je v meni vzbudil radovednost. “Krivapeta.” Kot listi, ki šelestijo, v tišini Dolin, pod lahkotnimi koraki skrivne živalice ali pa pod težkimi in zamišljenimi koraki osebe, ki išče počitek in zbranost. Doline so v meni, zaradi tistega neotipljivega skrivnostnega sija in subtilne magije, ki jih obdaja in označuje, od vedno vzbujale občutek religiozne svetosti in ponižne bojazni. Preiskala sem jih vsepovsod, v skrivnostnem sosledju letnih časov, in vsakič odkrila nekaj novega, ker sem nanje gledala s pogledom, ki ti stvari prikaže tako, kot da bi jih prvič videl. Tako, kot to počenjajo otroci, popotniki, filozofi in pesniki.

“Kam si namenjena?”

“Nikamor. Samo hodim.”

Kot na romanju, bi rekel Hermann Hesse.

Tako podoživljam jaz domovino Krivapet, ne da bi imela določene-ga cilja, saj je cilj ravno hoja, potovanje, realno in metafizično. In njihova domovina je tudi domovina uma, spomina, srečanja in te vpelje z naravno samodejnostjo v doživljanje tistega sveta s čuti in globljim čutenjem duše. Tišina je v Dolinah zame pravi božji dar, balzam, skratka sanje. Odsotnost hrupa je prisotnost zvoka, šumenja, glasov, ki nas popeljejo v čar preteklosti. V prepletanju ti-

sočerih glasov narave. V svetu, kjer se stvari rojevajo, obrabljajo, umirajo in se prerojevajo. V ljudeh, ki jih slučajno srečujem in me bogatijo z drobci zgodb, kjer kraljujejo Krivapete. Mnogo Glasov, spojenih v eno. "Mitološki glas", ki pozna preteklost, našo atavično vez z naravo in našo starodavno zgodovino, ki jo za nas hrani v zgodbah.

Katera misel, sem se spraševala, katere ideje o svetu, o znanem in neznanem, vidnem in nevidnem, o redu in neredu, o normalnosti in različnosti so hote ali nehote ustvarile in v klišejskih modelih kristalizirane te očarljive ženske figure, ki so se prikazovale s tako raznoliko in zapleteno identiteto. Te misli so se mi rojevale, ko sem stopala po poti, ki jo je vegetacija preplavila, po poti, ki so jo druge križale in prekinjale. Spominjam se nenehnega dežja, ki ga je spremljalo padanje lebdeče megle. Vse se je zdelo začarano.

Srečala sem človeka. Simpatičnega. Povsem živetelega v to naravo. Skoraj v simbiozi. Ni se presenetil, ko me je videl.

"Stari ljudje ne zmorejo več vzdrževati čistih stez. Z malim trudom boste na koncu našla majhno jamo, kjer je živela Krivapeta, sama."

"In kaj je počela?"

"Predla je. Včasih je prihajala v vas."

"Je bila ženska?"

Presenečeno me je pogledal. Kako neumno vprašanje. Jasno, da je bila ženska. Izognila sem se vprašanju, če je imela nazaj obrnjene noge, da ne bi izustila ponovno kake neumnosti.

"V bližini se nahaja izvir. Tudi ko drugod ni bilo vode, smo jo tam vedno našli. Jama pa je vedno popolnoma suha."

"Oprostite, je bila Krivapeta... lepa in dobra ali pa grda in hudobna?"

Ponovno me je začudeno pogledal, brez jeze. Potrpežljivo mi je odgovoril: "Bile so lepe in grde, dobre in hudobne (kot vsi ljudje, sem pomislila). One so znale marsikaj..." O Krivapetah je govoril z domačnostjo, kot da bi bile del skupnosti, čeprav so živele na

obroju družbe. V njem sem začutila sinovsko spoštovanje, prav tisto, s katerim mi je govoril o vodi, drevesih, skalah.

Šla sem proti jami in se skoraj nepričakovano znašla na čisti, kamniti jasi. Vse naokrog je bila tišina in še vedno tihi, a živahni glasovi narave.

Tu je torej izvir. Razposajen. Dvignila sem pogled in zagledala res majhen vhod v jamo. Imela je obliko maternice.

Poskočila sem. Ganjena. Nisem se mogla premakniti. Stala sem na pragu svetega.

Nisem vizionarka. Nič čudežnega nisem videla. Jaso. Izvir. Jamo. Normalno. Vseeno pa je moje "misleče srce" čutilo, da je tam nekaj izrednega. Res, prav svetega.

Pomislila sem na dom boginje Matere iz neolitika, ki je bila vržena s prestola, skozi stoletja demonizirana zaradi ženskam sovražne ideologije, ki je prežemala prevladujočo kulturo.

Vstopila sem in pridržala dih. Prijetno je bilo tam. Suho. Varno. Kot da bi bila v svoji stari hiši iz otroštva, ali celo iz dobe pred njim. Počutila sem se tako dobro, kot se, domnevam, počutiš v materinem telesu.

Ne, tu ni moglo živeti hudobno, z dlakami pokrito bitje, ki je jedlo otroke.

Sedela sem na kamniti izboklini, ki se je zdela majhen prestol, in se spomnila na hvalnico boginji Materi Stvarnici, ki sem jo zasledila v de Tracijevem delu:

Gospa zelenih rastlin

Boginja magije

Boginja ozdravljenja

Boginja križanj

Boginja mati

Velika vražarica, ki ozdravlja

*Velika gospa podzemlja
Posrednica med nebeškim in zemeljskim
Počelo ženskosti v naravi
Gospa prepletanj
Gospa številnih imen
Mnogolična.....*

Krivapeta. Boginja torej.

Ampak tudi ženska. Spoštovana, cenjena, vredna hvale. Sveta. Zakaj pa jih je potem toliko "uradnih" besedil hotelo izgnati in jih tako oropalo njihovega mesta v svetu, odpravilo kot "čarovnice z nazaj obrnjenimi nogami"?

Govoriti moram z ljudmi, ki tu živijo, poslušati njihova pripovedovanja, njihove spomine, ki so jih z ustnim izročilom posredovali iz roda v rod, večkrat matere hčeram. Na neki način so morale prav one ponovno napisati njihovo zgodbo.

"Pomeni žensko, ki se je upirala socialnim pravilom."

Kdo pa so sploh bile te "drugačne", uporniške, nezveste, neubogljive ženske? Vdove, neporočene ženske, dojljice, zdraviteljice. Tiste, ki so po lastni izbiri ali zaradi potrebe iskale samostojnost v tem, da so na primer zdravile ljudi z rastlinami. Danes je zdravljenje z zelišči spoštljiv poklic, ki uživa ugled in žanje velike uspehe, nekoč pa, posebno v obdobju protireformacije, no, je bilo bolje skrivati to znanje. Svobodni mislec Giordano Bruno, ki je verjel v filozofijo narave in v magijo kot poznavanje narave, je bil 17. februarja 1600 živ sežgan na grmadi.

Koliko čarovnic (čarovnikov je bilo sicer manj) je zgorelo na grmadah ali pa je bilo obsojenih? Tokrat res diabolične glave inkvizitorjev, ki so videvali Zlo povesod, so ustvarile divji in brezhibni represivni ideološki mehanizem, ki je obtožil krivoverstva (v najširšem pomenu besede) osem milijonov žensk. Kdor se je pregrešil

zoper družbena pravila, kdor je ogrožal ustaljeno oblast, je vzbujal strah in bil, v najboljšem primeru, emarginiran.

Paradoksalno je "drugačnost" vzbujala strah v ljudeh povsem nasprotujočih si življenjskih naziranj. Se pravi tistega, ki je bil značilen za vodilni razred, kot tudi tistega, značilnega za podrejeno ljudstvo. Rezultat pa je bil pri tem isti. Anomičnost je namreč postala grešni kozel vsega hudega. Se pravi, vseh bolezni, smrti ter naravnih katastrof.

Sama sem res verjela v moč Krivapet, ki so jo izkazovale v prid naravnih elementov, ne pa v njihovo oblast "nad" naravo. Kot Mati, torej, "Ona, ki ve."

Odšla sem iz jame polna energije, kot po prehodnem obredu.

Morala sem se poglobiti v stvar, združiti vse pravljicne in zgodovinske elemente, da bi lahko vrnila, nedotaknjeno, večplastno identiteto Krivapet. Hotela sem tudi razumeti, če jim pripada mesto v Zgodovini. Na primer, kot čarovnice ali krivoverke, saj so njihova dejanja spominjala prav na le-te.

Vzela sem jih v oskrbo. Zaradi "simpatije do predmeta", bi rekel Ginzburg. Moja raziskava, ki sem jo začela pred dvema letoma, očarana od zvoka besede "Krivapeta", je postajala vse bolj etične narave. Vse bolj empatično razumevanje. In prav skupnosti Dolin, dragocenim ustnim virom se moram zahvaliti, da se je moja miselnost o njih samih stalno spreminjala in izoblikovala, čeprav se je zdelo, da je vkleščena v nepremične deske zgodovine.

Vsakič se mi je vrnitev domov zdela kot ločitev od nekega sveta (naravno okolje, ljudje, Krivapete), ki ni bil "genetsko" del mene, pač pa je ljubosumno hranil v sebi ideal celotne človeške skupnosti. Kult narave. Od nekega sveta, v katerem je magija pomenila poznavanje stvari in spoštovanje vsega, kar je okrog njih in z njimi živelo.

Od nekega sveta, v katerem je bil "mitološki glas" zelo oddaljen od

ošabnega glasu znanosti in tehnike, ki ne pozna etičnih omejitev, preko katerih se ne more in se ne sme iti; kajti... "Obstajajo skrivnosti, ki ne smejo biti razkrite."

Krivapete so mi namreč v teh pogostih in navdušujočih srečanjih z njihovim svetom povedale vse in me vsega naučile.

Ampak, tako kot vi veste bolje kot jaz, ne ravno vsega!

*Kaj je torej danes filozofija -
hočem reči filozofsko delo -
če ne kritično presojanje miselnosti
v sami sebi? Morda bi morala,
namesto da legitimira to, kar že
vemo, skušati iskati, kako in do
kod bi lahko razmišljali drugače.*

M.Foucault

KAR ZAZDRELEJE JESEN

GIOVANNI COREN

Bandima

Antà je bla bandima. Te parve grozduje, ki so pobandimal, je biu voštan: zadnje dni vošta je bluo že zdrielo, je bluo čarnò, ki se je bluo moglo pisat, se more reč; so ga napravli, so ga storkljjal an v kratkem cajtu so ga popil an ponucal.

Potadà je bluo zdrielo bakò, ki je bluo tu telih pjargulah okuole hiše, an potà se je pobandimalo vse to druge: klinto, klinton, merikan, šajbl. Se muore zastopit, de družina, ki je bla bob kumetuva, je imiela par nim kraj magar samuo merikan, tu drugim kraj, kjer so ble njive, pa z nim krajam an s te družim je bla dna venjika dol denjena za konfin. Arnjade, se kliče tuole tle, kolí, so daržal vse kupe. Mies arnjade so bli loženi molarji an kajšna beka, včasih ta na konc arnjade je bla tista stara čeriešnja, velika ku an kostanj. Vino tle je bluo miešano, je bluo klinto, klinton, vsake sorte grozdí, tanki, vesoki, riedki, bogat: so ga klical noštran. Tek je imeu an bob vinjala, ku od merikana, je gledu narest vino an bob posebe. Atu je bluo že buj fino, je biu vinjau že paračan, je biu ciepjjen, je biu sam merikan, se ga je čulo dišat an kilometro, kar je biu zdreu. Če je biu ta par pot, so gledal, de ga na bojo kradli, sadalè se na nanča oglednejo, sadá se na gre nanča po grozduje ču vinjau; an bogubar če se ga na operè, tarkaj strupa, ki mu metajo. Tekrat nie-so metal nič, an de ga na vzamejo ta par potieh, so kladli priesako

uoz arkacije, uoz tarnu. Šele sadá se vprašam, al se je spláčalo narest tako dielo ta pred njivo, tuk je biu vinjau, diet vse tele pale arkacijove.

Judje nieso šli ga krast, so ga sniedli, alora so diel tele priesake od arkacije, uoz tarnu, ki je bluo no veliko an garduo dielo. Tist, ki nieso mogli narest tole dielo, zak je korlo iti gu brieg po arkacijo an takuo napri, so pa oflekal, so pa opiturál grozduje. So vzel japno, so vzel kravje dreké tu štal, so zmešal tu nim šeglote tolo rieč tle antà so šli če an z no staro medló so oflekal vso arnjado, ki je bla ta par pot. Je smardielo ku zluodi an nie šu obedan tikat.

Tu ne dva, tri dni se je pošušilo tuole tle antà je odletielo, an kor reč, da potadà, kar zavreje vino, varže vse tele reči uon.

Kar je bluo vse zdrielo, so hodil bandimat. Tekrat so piel, so piel, grede ki so bandimal an kladli grozduje tu kjukarje, tu šeglote, tu tele posode, anta so ga nosil damu tu čebre, gor na uozu. Go na ščelar so diel po an čebar, dva, an notarka so basal tuole grozduje za parpejat damu. Tenčas so pravli za zapuojt, zak če puojejo, ga na jedo! Bandima je bla an za se najest, tuk so ble arnjade, nie bluo samuo venjika, so ble tiste brieskvice te duje, mikane, armené, biele, so ble ku an velik oreh, sladké... se je bandimalo an se je jedlo. Tu dva, tri dni se je pobandimalo, an za bandimo se je nimar pustilo, tek je mou an tek je imeu, no malo te starega vina za die-luce an se je zriezalo te debeu salam, soprešo se jo je načelo; kroh pečen tam doma an tel salam, de te zatakne, de te ustave tel štomet, de bo an hop močnuo notarka, zak če ne vse tele brieskve, vse tole grozduje, ki se je cieu dan jedlo, ki se je nimar ščipalo...

Anta tuole grozduje se je parneslo damu. Tam doma je bla kliet, tam v kliet je bluo vse očejeno, vse paračano, je bla tina denjena gor na dvieh tramieh an ta zad je bla an bob vzdignjena, de bo scalla sam spried, an notarka se je metalo s kjukarmi tele grozduje. Ist se zmislem, de smo imiel tino, ki je daržala 25 toletru. Čebar je buj

mikan. Tina je tista velika, ki darži po 20, 25 toletru, an čebar po nih 4, 5 toletru.

Taz uoza so zbasal grozduje ču kliet an so ga vesul tu tino. Če nie-so komplil tist dan, so finil drug dan an vse so notar zbasal.

Mi otroc smo nimar se pobral gor na kraj od tine an smo gledal notar an smo ukradli an grozdič an se je čulo že duh, kane, duh od dobrega grozduja, je dišalo, ku de bi ble jaguce. Zvičer, po vičerji, se je šlo ču kliet, muoj oča an muoj stric so ovihnil gor bargeške, mat je parnesla čadin, so splaknil noge, morebit de so jih an opral, so diel an žaki dol na tla, zak tam v kliet je bla ilovca ta po tleh, nie bluo ne madonu, ne piaštrel, je bla ilovca zatučena; tista je bla ta prava kliet. So ovihnil bargeške, sa je bluo buojš, če so jih bli diel dol, ma morebit nieso uagal, de na porčejó, de so brez bargešk! Anta so se nabasal gor notarka ol adàn ol dva, an so potisinli an naju notarka. Kar se pešta grozduje tu tin, se hode narobe, se na gre maj naprej, se gre nimar po rit an se muore daržat nogé kupe, adnà gor an adnà dol, adnà gor an adnà dol, ne jih daržat šaroké, se muorejo nimar šujat nogé, antà se začne peštat ta par kraj an počaso se gre okuole an okuole, an okuole an okuole, anta nimar le buj na miken cirkul, mikan, le buj mikan, dokjer na ostane ku tista mikana bulčiča tu sredu, ki se fini peštat. Antà se muore pasat dvakrat, trikrat. To parvo dielo se popešta grozde gor na varhu, pottle se vse zniža an se muore nazaj lepua popeštat. Mi otroc smo se daržal an smo skakal an bob če an an bob sam, anta kar je začelo sarbiet, kar rezík nam so tikal ču noge, tekrat smo pa poklical za veletiet uon, smo gledal telo nogo vso ardečo, smo šli dol se prat, an te star so finil tuole peštat.

Kar so tuole tle popeštal, se je čakalo dva tri dni, de se vzdigne, de začne vriet; kar je začelo tuole vriet, se je šlo ču kliet, kar se je pokuknilo gor na tino, se je že čulo "...žžžž...", pa so se vzdignile gor tiste mašice, ki jih je bluo tarkaj, so se nabasale vse go pod tra-

mi, gor po salamah, gor na ser, gor po policah, gor po špehé. Kar je bluo lepua vzdignjeno, kar je dišalo, je biu močan duh, ki se nie moglo stat gor, te je pijanlo brez pit. Kar je bluo vse tuole tle paračano, so vzel šotšpino, ki so jo diel če pod tino, maštela je bla napušto nareta an je imiela no zariezo ta spried, takuo de je pasala glih ča zdol, tuk tina je stala an bob čeriez čez trami. Antà notarka tu tino se je zatuklo an špineu an vino se je vlilo not tu šotšpino. Je začelo uon sikat tu tolo maštelo, ki na darži dost, antà atu hitro s čandierjam se je jemalo uon tuole vino an se je lilo ču čebar, ki je imeu ne tri, štier toletre, dokod nie vetekluo vse vino. Kar je genjalo teč vino, se je hitro zataknilo lepua, čez šur, so diel no kožo. So zabil telo kožo čeriez za bit šigurni, de na utečé ponoč, de na da uon. Zatak je biu hlodu an je imeu ne tri pera od paluda okuole sebe, de se napne tel palud, de na pusti uon kapje. Je daržalo tarduo. Kar je tuole tle veteklo, tam notarka se je vidlo, de je kalalo dol, zak je zmanjkalo vino an so ostale tropine, ki so jih premuškalo. Nazaj je šu notarka mož an se je vidlo, de je imeu nogé čarné, zak vino se je bluo že naredlo, atu je hitro pomušku lepua lepua, an če kajšne zarne nieso ble partisnjene, atu se je nazaj lepua vse hitro pomuškal. Anta s čebra so nazaj zmetal notar vino. Mi smo imiel ne velike vile za tuole tle pomešat an zluožt okuole. Za an dan, dva je nazaj gor vzdignilo an tekrat so poproval, al je vino nareto. Je bla še na špina, tu teli tin, je bla nareta uon z bek; kar se je vzdignilo nazaj, so jo vzel uon, an že tu čiker so utočil no malo, so tuole podihnil, so proval an so jal: "Sa je nareto vino, sa je dobro." Tekrat se ga je vlilo.

An sodje so bli paračani. Te velik sod je biu ta par zide, blizu so šli na manj tisti buj mikani. Se je začelo taz tega velicega lit notarka. Gor na sod so diel tel lej, telo pledro hlodovo, ki je imiela ta zdol tisto bando vso predarto, da ne puodejo zarne notarka, anta nimar s čendierjam se je jemalo uon z maštele, ki se je dielu če pod tino.

Se je muorlo bit na dva, kajšno volto se je muorlo an zataknit, de na pride masa uon. An tuole tle se je kladlo not, dokjer nie biu pun sod. Kar se je vlilo notar te parvi šeglot, se je potuklo gor na sod, de to slave puojde uon an de to dobre puojde notarka. Parve dielo so naredli tuole an potà so začel lit notarka, dok nieso napunli sodá, potadà so paračal an te druge. Kar je vetekluo vse uon, so začel turklat. Turkli je biu že atu parpravjen, mi smo ga imiel at zdol pod hišo. Tiste vino, ki je paršlo uon s turklanja, se ga je luožlo tu vse sodiče po an bob, de da koluor, se ga je dielo tu te velik sod magari ne dva, tri čiandierje, an manj tu te druge, za de je paršlo zmiešano, sauritno, pa vse kompanjano. So napunli sod, an tuole je vrielo, se je hodilo gledat zvičer, je runalo tele salame, je metalo telo žbrumo an vse tele zarne: pa se je očedlo z roko, pa se je parlilo an bob, za de bo nimar uon metalo an de bo čedno vino. Kar je vse tuole tle finilo, so nucal čebar pa za diet notar tropine, ki so jih zapeštal. So zdrobil tropine, ki kar pridejo uoz turklja so obajeni ku tisti ser velic. Se je vzelo uon tuole "koluo" an težkuo je bluo, pa vse tiste se je muorlo počaso zdrobit, potada diet tu tel čebar an notarka zapeštat; so diel košpe, al ne stare čaruje an peštal, peštal an potà so zamazal s pepelam an z ilovco. Kar so vzel proč tel pokru, tel klabuk, gor na varh naret s pepelam an z ilovco, so skuhal za žganje.

Tiste jih je daržalo, zak nie sme uiti ajar notar, zak tropina na smie ne ratat kisela, ne mufasta. Če rata mufa, kor vse kupe vrieč, če je kiselu, pa na meta nič.

Sode pa se je muorlo paračat an očet, pried ku jih napunt.

Tist tiedan, tiste dni, ki je vino vrielo tam v tin, so vzel dol tiste liesinca od klanicah, od klobatah, so jih diel dol na duor. So skuhal bulido tu rinkone, ki se nuca za kuhat prasetam an kar se ubije prase, je tist kotù velik, ki darži še vič ku an etolitro. So naredli ku an mineštron, notarka se je dielo kuhat jabuke sevke, tiste mikane

al koncè, pera od brieskvah, ki so armene v jeseni, se je pobralo po no pest veliko, se je zriezalo tele jabuke na tri, štier kraje, se je dielo notarka no pest tistih tropin, ki so vriele tam v kliet, an panoglice od kamej, ki se nuca za biero runat. Kar je lepueo zavrielo, uodó so diel tu sode, ki so miel ta na liesancah zložene tam na duore, antà so zataknil lepueo s čukonam, z zatkam; zatak je biu hlodu, ki je bla debela jama, antà so diel pera serkove, za de bo daržalo; so tuole zakatnil vrielo tu sode antà so diel na nogé sod, antà gor na varh, tuk je jama od špinela, so zluzóžli pa tele jabuke, pera, de dižinfeta, de da dobar duh, an so pustil takuo po an dan, dva. Tuole tle so naredli gor na vse sode, naj biu tist sodič mikan, ki je imeu 80 litru, al tist, ki je imeu po sedam al deset toletru. Anta drug dan, kar se je pomečilo vse tuole tle, se je dielo notarka no staro kietno tu te velik sod, le tisto kietno, ki se je nucalo za vlačit hlode uon s host. Tela kietna je bla zavezana s špajam, an špaj so ga zacvekal gor na sod, de na ostane dol not kietna, so zataknil an tresli tel sod gor na liesancah naprej an nazaj. Anta tela kietna not: brim brum brim brum... se je tuole gratalo z nim krajam, de pridejo uon vse tiste drože, vse tiste reči stare od starega vina. Kar se finí sod, kar se popije vse, se na maj opere sodá, mu muore diet zatak an ga obarnit narobe, de pride dol tista gošča, tuk je zatak, an zatakne vse jame, de na pride notar ajar. Če sod ušafa ajar, ga muore vrieč proč. Zavojó tega se je bulido ugrielo an dielo notarka, de se je pomečilo an vse tele skorje so se podarle, takuo de kar se je podihnilo notarka, se je čulo duh od brieskve, se je čulo duh od jabuke. Tekrat sod je čedan an je paračan za diet vino notarka. Je na rieč delikana tista od sodá, zak če sod vzame duh, ki diejo po sodu, po liese, po muř, muora ga zažgat, se ga na more ustrojít. Kar tuole vino je vse spravljeno, pride cajt, de ga kor pokust. Če je bluo dobrò, se ga je tud prodalo. Tekrat je biu dac, se je odparlo magazen tu hiš, je biu an permeš provisorio, je paršu dacjar, ki je

plombù vse sode an je vidu tiste, ki je miela družina za prodat. Se je muorlo miet litrone, po pu litra, tace od otava, an se je prodalo ta doma. Se je daržalo an miesac, petnajst dni odparto, sekond vino, ki se je mielo, pa tud tekrat vse je bluo kontrolano, čelih se je gledalo kiek prodat poskrivš. Je bla gjava od cimenta tle v Petjaze, gor so dieluc opoko jemal uon, so kopal, an ist se zmislem, ki sam biu otročič, kar naša mat je ostala vduova, mizerja je bla gor doma, ist sam nesu gor po no športico vina, ne dvie butilje an an butiljon, ki so kuazuval tel dieluc. Ist sam nesu gor an deu telo boršo gu niekšan garim, an zvičer, kar sam šu po njo, so ble prazne staklen-ce an tu ni kart so bli zaviti tisti dva, tri sudič, ki je bluo za tuole vino. Je bluo takuo zmenano, se nie nesluo maj velikih reči, zavojo de na bo kajšan pijan, de pade gor mez gjava, de bojo še kajšne zmote. Je bla na miera. Smo se vsi pomal, mi smo pomal njim an oni so pomal nam.

Vino tam doma se ga je nucalo v cajtu liete, za dielo, za dieluce, an vičkrat jest se zmislem, de kar je začela trava, ki je bluo te nar-buj veliko dielo od lieta za družino, ga nie bluo vina, al pa je biu tist mal sodič, ki se je videlo, ki dost dura, take mizerje so ble. Tenkrat se ga je načelo za svet Petar, zaki po svetim Petre se je od-parlo za sieč. Alora so ble dne družine, ki ga nieso imiele. Je bla na družina gor na Mečan, ki je bluo šest, sedam puobu, so bli že baladant, mizerja, ki je krikala; te star je paršparu telo vino, ga je imeu skrito gor na klanic ta pod sienam. An dan, okuole telih go-duov, je spravu vse tele njega otroké, ki so bli sniedli še medvie-da, če so ga bli ušafal, an oča jim je jau za parnest tiste velike lie-senca od klobada, anta so dol z varcam spustil tel sod tle. Teli otroc so tuole tle počas počas tačíl, de se na ubije, de na utečè. Počas počas so ga znesli če pod lobjo, tuk so imiel kriet, antà so ga diel ča notarka, anta te star je kuazu iti po kladvo, je kuazu iti po čadin, je paraču za diet gor špineu, je luožu pero serkuovo gor notarka an-

ta je začeu tuč čukon, de puode uon. Kar je bluo vse pront, vsi nje-ga sinuovi so se pobral an so utekli gu host, gu brieg, zak sod je biu prazan. So ga bli onì popil. Te star, kar je oprau sod, je ušafu no-tarka slamce. Pried je bla na slamca, ki je miela dvajst čentimetru, potlè le buj duga, le buj duga, so imiel tiste klasince, ki so bral gor po ščetinah, takuo so ga vecmukal počas an brez se kregat. So vse vince posušil uoz sodiča!

Kar se je bandimalo, se je naredlo an maké. Tuk je biu merikan, se je odriezalo tiste glave, tuk je bluo po tri, štier grozde, an se je zluožlo kupe, se je šlo po dvie beke, se je tuole zvezalo an se je naredlo uoč gor na varh za ga zapiknit. Antà se ga je neslo gor na sa-lar, pera so se posušile naglih, grozduje se je lepuo daržalo. An go-re so bli liešinki, so bli orieh, teli koščič, tele čiešpe, an obiešeni gor teli makì. Tele maké so naredli, zak za božič, za nove lieto, za svete tri kraje, tle par nas se je nimar guorilo, de tiste tri praznike na smie nič manjkat gor na miz, če se more an kar se more. Zaki je korlo grozduje? Zak če adàn snie grozduje vse tiste tri praznike, mu na bojo manjkal sud celuo lieto, so pravli te star. Alora se je sniedlo tel grozdìč za božič, nove lieto an svete trije kraje. Tekrat so daržal za tele reči buj ku donàs.

PAR STARIN POD HUMAN

GIUSEPPE FLOREANCIG - KOKOC

DU ČEDADE

Vsi vemo, de te narbližnje miesto Benečije je Čedad, an dol v Čedad se je nosilo predajat an hodilo kupavat puno reči.

Du Čedade so se mogli Benečani srečat z novuosti, takuo de kar so hodil v miesto, so pošpegal, pogledal, pogruntal... kiek novega vidli.

Za iti v Čedad so se muorli diet na pot že hitro po punoči, de so se lahko varnil le tisti dan damu.

Ankrat adan taz Hostnega je šu v Čedad za njega opravila, an kar se je varnu damu, je parklicu okuole sebe vasnjane an jin je začeu pravt, ka je vidu du Čedade...

Judje so se pogledoval an so se popraševal: "Paš ka je vidu takega, de je deu po luhtu cielo vas!"

An je začeu pravt: "San vidu no rieč za na viervat! San vidu nega gobastega letiet gor an dol na dvieh kolah, an takuo je lietu, de so vsi čudno gledal odzad za njim, kuo more tuole bit, de adan, sede, se lahko premika gor an dol."

Če bi se donášnji dan tisti človek varnu v Čedad, tak perikul bi sreču donas po pot, de bi se šu hitro skrivat du Nadižo.

Bi leteu ku zajac nazaj gu Hostne po hostieh, an kar bi paršu gu Hostne, bi ušafu le tiste hiše, ki so ble tekrat, samuo nomalo buj postrojene.

Bi šu na njega star duom an bi ušafu hišo zaparto. Bi šu cja h
sosiedu an tudi tisto hišo bi ušafu zaparto.

Kar bi končno sreču kajšnega tu vas, bi ga žalostno prašu, kan so
šli vsi Hoščan, ki jih je bluo vič ku stuoanpetdeset an sada jih je
ostalo samuo nih deset tu vas.

FANTUŠKA

Par starin v Benečiji, kar je puob dopunu osanajst liet, so ga te
stari povabil, de plača fantuško. Kar san biu ist natuo, je bluo šest
litru vina, če san biu teu, namest vina san biu lahko dau pa sude.
Narvenč part so fantuške plačeval, kar je bla kajšna štivanka. Te
mlad osanajstarci so se predstavili an so parnesli za sabo njih "da-
rilo" al pa sude, takuo ki so bli štencjal te stari.

Onì so nas lepueo zahvalil an od tekrat smo mogli hodit z njin na se-
jme, na plese, na vse štivanke an pit, kar smo tiel.

Potle je paršu na varsto karst z vinan na glavo, an potle smo muor-
li se napit do rikanja, an zatuo za puno od njih tela je bla te parva
šuola za se navast za pijanca.

ŠTIVANKA

Par starin je bla na taša, ki se je kličala štivanka an ki so jo muor-
li plačat vsi tisti, ki so se tiel ženit, naj so ble žene, naj so bli puo-
bi. Narmanj je vajala pedeset litru vina, an tek jo nie teu plačat, je
biu v fardamanih...

Pa pried so se kregali, glihali..., takuo, de so dobil an kako drugo
rešitu. So plačal kakega godca, so povabil vse te mlade puobe jest
gubanco, vino popivat...; sevieda tu hiš, ne po rištorantah ku sada.
Če je šlo vse po pot an sta se snubiča lepueo skazala, te mlad so se
lepueo obnašal z njin an so jin lepo fešto napravli.

Napravli so jin purton, vas oflokan, strejal so jin an so oflokali z
brušjanan tudi senik, kjer je biu ples noviču.

Narvenč part te mladih so se ženil okuole pusta, takuo de tu moji vasi Hostne se je no lieto za pust oženilo kar sedan paru.

Pomislita lepuo, za vsako poroko štivanka... an vsi novič so jo plačal z vinan.

Takuo so te mlad zbral kar štierstuo litru vina. So se čul bogat...

Ist san biu tekrat majhan, pa se lepuo zmisen, kuo so bli vesel an so vriskal po vasi, kakuo so ga pil vičer za vičerjo...

Pil so an pil, de sod se je spraznu, kar se nieso še čakal, an skor skor, de se nieso parjeli, zak je bla fešta končala...

Kajšankrat se je pa zgodilo, de kajšan nie teu plačat štivanke. Tekrat te mlad so se pa zaries ujezli.

Vzel so bandone, bidone, lonce, vse, kar je lahko rapotalo, an so začel tamburat an uekat po vasi "za marliča, ki se je obiesu".

Ankrat an novič se jo je biu takuo parjeu, de jih je denuncju karabinierjan, an so se muorli vsi iti branit du kasarno du Škrutove, sa jih nie bluo drugod. Nomalo so se bali, nomalo pa so se tudi parpravli...

Brigadier jin je poviedu, ka jih tožjo, an jih vprašu, zaki na pustjo par mieru noviče.

Oni so jin odguoril, de tu vas imajo strupene strašila an za jih odgnat jin na ostane družega ku rapotat, uekat... , če ne jin vederbajo vse kmetuška pardiela.

Brigadier jin je dau vse ražone, jin je jau, de imajo pru branit njih kmetuško pardielo an jin je parporočiu, de naj pustjo par mieru noviča...

PLANŠARSTVO V TERSKI DOLINI TER STAVBNA DEDIŠČINA TERSKIH PLANŠARJEV

ANDREJ FURLAN

Pisati o planšarstvu ter o arhitekturni dediščini Terske doline ni lahka naloga, saj se že pri izbiri metodoloških prijemov porajajo prve težave. Omenjeni tematiki sta bili v preteklosti le delno obdelani v literaturi prejšnjega stoletja.

Nagla socio-ekonomska preobrazba, ki jo je dolina doživela predvsem po potresu leta 1976, pa je v veliki meri zbrisala sledove nakdaj primarne ekonomske panoge terske družbe.

Naravna katastrofa ter zapuščenje planin in združenih mlekarn sta pospešili propad začasnih bivališč v višjih legah. Le redkokateri so v zadnjih letih spet obiskali planine ter adaptirali *kazune* novim potrebam (npr. vikend hišica). Zapolniti vrzel, zaradi katere je raziskovanje tako težavno, je bilo mogoče le s terenskim delom in sicer s srečanji in sprehodi po planinah s starejšimi ljudmi doline Tera.

Že iz prvih intervjujev je bilo razvidno, da je bil razvoj in sam obstoj živinoreje tesno povezan z geomorfološkimi značilnostmi teritorija ter predvsem z njegovo socialno zgodovino. Na Tersko dolino so naštetih faktorji imeli tako vplivno moč, da so prisilili prebivalstvo na čisto svojevrsten način planšarstva in posledično tudi na stavbno tipologijo.

Geografsko področje Terske doline sovпада z administrativnim teritorijem občine Bardo - Lusevera. Specifičnost predstavlja visoka

višinska razlika med dolino (311 m), kjer tečeta reka Ter in potok Mea, in grebenom Mužcev (1866 m). Na geomorfološko sliko bistveno vplivajo izredno strma pobočja sten, ki z vseh strani popolnoma obkoljujejo ozko dolino. Kompozicija terena in nadpovprečno število padavin pospešujeta zemeljske usade ter naglo erozijo. Tektonska nestabilnost takega področja onemogoča vsaj navidezno vsakršen ekonomski razvoj v smeri poljedelstva in živinoreje. Na kvaliteto in kvantiteto mlečnih izdelkov nedvomno negativno vpliva tudi znižanje višinskih meja, tako vegetacijskih kot fizičnih. Nasledka tega procesa sta močna omejitev pašnikov ter nizka rodovitnost obdelanih površin.

Pri analizi živinorejske dejavnosti v Terski dolini je posebno pomembno raziskovanje njenega zgodovinskega razvoja, predvsem pa obdobja prehoda iz dobe fevdalne premoči družin v dobo francoskih oz. napoleonskih ediktov in nove upravne ureditve.

Razglas iz leta 1806, ki je dovoljeval prodajo ali najem komunskih posesti, je pomenil za ljudi ob Teru le delno rešitev iz hude ekonomske stiske. Omenjeni edikt ni sprožil večjih preobratov v sosednjih dolinah, kjer so nove občinske uprave obdržale v svojih rokah ozemlja, predvsem pašnike (npr. Rezija), tja do šestdesetih let tega stoletja.

Vaščani Terske doline so na razglas odgovorili z odkupom vseh pašnikov in travnikov, ki so bili na razpolago, in tako povzročili še kar naglo in temeljito parcelizacijo teritorija. Visokemu številu parcel je odgovarjala manjša razsežnost, kar je bistveno vplivalo na ekonomsko in socialno strukturo doline. Prvi učinek je bilo naglo opuščanje ovčarstva, ki potrebuje razsežne pašnike, in prehod na rejo goveda. Ker geo-morfološke značilnosti doline niso dovoljevale paše po strmih pobočjih, je bilo prebivalstvo prisiljeno izbrati atipično in ekonomsko nerentabilno tipologijo govedoreje in planšarstva.

Parcele so v celoti namenili žetvi, živino pa so skozi celo leto puščali v hlevu in to tako na planini kot v vasi.

Posebnost izbrane tehnike je v marsikaterem takratnem obiskovalcu in raziskovalcu vzbudila zanimanje, pri nekaterih pa celo ostre kritike. Znani geograf Olinto Marinelli je leta 1912 tako opisal terško situacijo: "... infine la stabulazione è permanente ed ha luogo, quasi ovunque, in ambienti malsani e senz'aria: tutto ciò ha portato al decadimento del bestiame bovino, qui dove potrebbe essere massima fonte di ricchezza..." (Živina je na planinah skoro povsod zaprta v nehygienjskih in temnih prostorih: ta situacija izredno negativno vpliva na živinorejo, ki bi lahko postala poglavitni vir zaslužka...). Navedeni sistem je nujno terjal stalno dovažanje krme v jasli ali na *toblat* (senik), ki je moral biti dovolj velik, da so vanj stlačili zadostno količino sena. *Toblatu* je bil namenjen skoro vedno prostor nad hlevom, saj so lahko tako skozi odprtino spuščali seno naravnost v jasli.

V poletnih mesecih so morali poskrbeti tudi za zimsko krmo in so pokošeno seno sušili v kopah. Velik del so nosili v dolino, na dom, in ga tam spravili v senik.

Razdelitev teritorija na površinsko majhne parcele je onemogočala ljudem ob Teru, da bi vsaka družina lahko gnala na planino več glav živine. Po drugi strani pa je skromna molža štirih ali petih krav hromila pripravo sira in skute.

Rešitev iz te stiske so terski planšarij videli v skupnem sirjenju v sklopu *kompanij*. *Kompanijo* sestavlja več družin navadno iz iste vasi. Na njeno sestavo so predvsem vplivale sorodstvene vezi, kot je razvidno od lokacije *kazunov* (pastirskih koč) in redkih pašnikov, ki so postavljeni drug tik drugega. Taka razporeditev parcel je verjetno posledica delitve večje posesti med dediče oz. med družinske člane. Čeprav ženejo (*onijo*) člani kompanije živino skupno na isti dan, se delo na planini odvija individualno. Le pri pripravi sira in skute se

lastniki živine povrnejo k nenapisanim "zakonom" *kompanije*. Zato so pri sirjenju in pri razdeljevanju mlečnih izdelkov prebivalci Terske Slovenije uvedli svojevrstni sistem, ki je močno vplival na namembnost prostorov *kazuna*.

Vsaka družina je imela sobo za sirjenje - *kadarlet* - in vse potrebne pripomočke. Le v zelo redkih primerih je bil *kotou za ser* skupna last *kompanije*.

V zgodnjih jutranjih urah je vsaka družina pripeljala svoje mleko k članu *kompanije*, ki je bil tisti teden zadolžen za pripravo sira.

Mleko so vlili v kotel in nato izmerili količino. Lipovo vejico so postavili navpično v mleko in z nožem izrezali vanjo *tapič* (zarezo). Sirar je tako vedel, koliko mleka je dobil tisti dan *na kredit* - na posodo. Isto količino mleka je moral sirar vrniti tistemu članu *kompanije*, ki je siril naslednji teden.

Turnusni prehod sirjenja iz družine v družino je določalo število glav živine odnosno količina mleka.

Sira in skute niso delili med člani, bila sta last družine, pri kateri se je sirilo. Tak sistem je prisilil vsako družino, da je razpolagala s primernim prostorom za sirjenje in da je bil vsaj en družinski član več v pripravi mlečnih izdelkov.

To breme so v glavnem nosile žene, saj so bili možje in mladi po svetu kot izseljenci.

Denar, ki so ga zaslužili v rudnikih, v plavžih, pa tudi kot zidarji v avstrijskih pokrajinah ali kot kamnoseki in kot delavci v gradnji železnic širom po Evropi, so vložili predvsem za dograditev oz. za nego planšarskih stavb in hiše v dolini. To je razvidno predvsem iz opreme in iz opazovanja uporabljenih materialov.

Že zgodaj so opustili rabo slame za kritje *kazunov*, kar nam priča zgodnja uporaba besede *kuvjart* za streho iz korcev (beseda je furlanskega izvora, saj so strešnike kupovali v bližnjem Guminu) in opuščanje besede *strijeha*, ki je označevala slamnasto streho.

Poletnemu oživiljanju planine je sledila skoro celotna spraznitev vasi, saj so vaške kompanije odhajale skupno istega dne in največkrat v isto smer ali na isto planino.

Prebivalci vasi Ter so odhajali na planino "*Ta za topou*" ali na "*Tačo*", "*Ta za oro*", na "*Pastoučić*".

Slednji toponim nas spominja na preteklost, ko so se po terskih gorah pasle ovce. Kompanije iz Njivice so sledile toku potoka Mea in se naselile na planino Kripica.

Iz Barda so odhajali na planino "*Ta za oro*", na "*Poujak*" ali na "*Zaraunaveco*", čeprav so bila senožetna polja nedaleč od vasi.

Iz bližnje vasi Sedlišča so zahajali na področje Malega vrha in "*Ta za oro*"; pot "*Kravuojneca*" pa je dovoljevala družinam dostop do *kazunov* na vrhu *Presjake*.

Z vidika stavbne tipologije lahko planine v Terski dolini delimo v dve skupini.

Prva je slična tisti v dolini Rezijske, kjer so stavbe oddaljene ena od druge in so postavljene v neposredni bližini senožetnih polj.

Zaradi redkih položnih in tektonsko primernih parcel je omenjenih planin zelo malo.

Bolj številna pa so planšarska naselja na strmih pobočjih terskih hribov.

Hlevi in kazuni v teh primerih tvorijo prava urbanistično urejena "vaška" jedra s stezami, *pači* - napajališči, vodnjaki, s kapelo in skupnim prostorom, podobnim manjšemu trgu.

Prvemu tipu planine pripada stavba, katere tlorisa pritličja in nadstropja kažeta risbi 1 in 2.

Izbrana je bila stavba, ki je še dobro ohranjena in je povsem podobna stavbam na planinah na dokaj položni terasi "*Ta za topolan*".

Planini je ime "*Za rob*" in je last Arriga Molara, vulgo Jakopič.

On je, kot ostali Slovenci ob Teru, moral opustiti rejo živine in

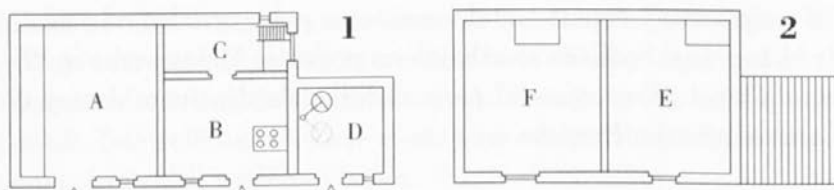
pripravo mlečnih izdelkov po potresu leta 1976.

Edina zabeležena varianta pri ostalih planinah v "Ta za toplan" je namestitev hleva in *kazuna* v dveh samostojnih zgradbah.

Jakopičeva planina obsega stavbo, njivo, *brajdo* (senožet) ter *paskul* (pašnik) v neposredni bližini.

Kazun je sestavljen iz dveh nastropij, povezanih z lestvijo, postavljeno v shrambi.

Pritličje je razdeljeno na štiri prostore.

Hlevu je bil namenjen prvi, večji, na levi strani (A). Iz obstoječega stanja ni opaziti, da bi kaka pregrada ločevala teleta od krav. Na stropu je večja odprtina, ki je dovoljevala spust krme z zgornjega *tohlata* (senika).

Ob hlevu je bil bivanjski prostor s *špolertom* (zidano kuhinjo).

Imenovali so ga *petar* (B). Revna oprema je bila sestavljena iz kamnite police, *skljednika*, *karegona* (visoka stolica družinskega staroste) in *čjandrejce* - otroškega stolčka.

Le redkokatera družina si je lahko privoščila *hramovje* - omaro, zato so često vzdali v kamnit zid nekaj lesenih polic.

Na severni steni *petarja* so vrata dovoljevala vstop v *čjamer* (C), shrambo za hrano, sir, skuto, in topljeno maslo - *mast*.

Del sobe je bil zgrajen tik ob hribu tako, da je bila severna stena popolnoma pod zemljo.

Tak način gradnje je bistveno pripomogel k znižanju temperature v prostorih shrambe.

Ćjamera je imela ob daljši steni več lesenih polic, na katerih je nekoč "počival" sir, ter ob krajši široko zidano mizo.

Tik ob omenjeni polici je skozi okno - *bokon*, podolgovato in ozko odprtino, pihal ostri gorski veter.

Slovenci ob Teru so *remine*, posode z večerno molžo, položili na zidano mizo tako, da je nočni veter hladil mleko in s tem ustvarjal smetano.

Najpomembnejši del *kazuna* je bil *kadarlet*, soba za sirjenje (D). Bil je naslonjen na vzhodno steno kuhinje, a s samostojnim vhodom. V vogalu je bil postavljen *belenč*, premična lesena roka, na katerem sta visela *ćjedenac* - veriga in *kotou za ser*.

Ogenj je gorel na tleh. Ko sem obiskal Jakopičev *kadarlet*, nisem opazil nobenega znaka, ki bi pričal o nekdanjem obstoju dimnika. *Daska za ser* in posoda za zbiranje *sedovja* sta bili postavljeni tik ob vhodu.

Zgornje nadstropje je bilo deljeno na dva prostora; večji je bil namenjen *toblatu* - seniku, manjši, *solar*, pa spalni sobi (E).

Otroci so spali vedno na seniku, najmanjši pa v *zimbjeli* - zibelki, ob materini postelji.

V zgornje prostore si lahko stopil le po strmih *ljesnicah*, lestvah, ki so povezovale *ćjameru* in *solar*.

Velikost senika odraža potrebo po shranjevanju čim večje količine sena, saj je bilo krmljenje v hlevu edina možnost za rejo živine.

Če je v prvem primeru ime planine označevalo celotno posest (stavbe, pašnik, njivo), je ta beseda v terskem narečju predvsem sinonim za planšarsko naselje.

Že na prvi pogled, na primer na planini *Kisalica*, opazimo, kako močno je svojevrsten način živinoreje vplival na arhitekturno podobo stavb.

Nekoč je na planini *Kisalica* živelo v poletnih mesecih kar sedem-

najst družin in vsaka je imela v lasti svoj *kazun* s sobo za pripravo sira in hlev s senikom.

Potres leta 1976 je opustošil tudi to planino, vidni pa so še sledovi prave vasi.

Najbolje ohranjena sta *kazun* in *hlev* (3) Giovannija Culetta, vulgo Pinića.

Če primerjamo uporabljene materiale in gradbeno tehniko stavb na planini *Kisalica* z zgoraj opisanimi iz *Za roba*, opazimo, da so v naselju *Kisalica* hiše in hlevi trdnjši in udobnejši.

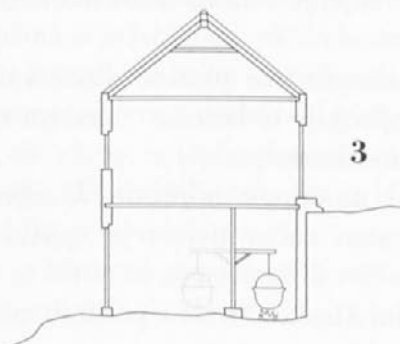
Pinićev hlev in senik sta ločena od bivališča, oba sta zelo prostorna in z vodnjakom v neposredni bližini.

Ker so bile krave in teleta zaprti v hlevih skozi celo poletje, so Slovenci ob Teru nujno potrebovali vodo in krmo.

Prvo so črpali iz številnih vodnjakov, drugo pa so nalagali v prostornih *toflatih*, senikih, nad hlevom.

Tudi bivališče se razvija v dveh etažah. Ker je bila Pinićeva hiša zgrajena ob strmem bregu, ima njegovo poslopje dva vhoda: v zgornje nadstropje vstopimo s ceste, v spodnje prostore pa le, če se spustimo nekaj metrov nižje po strmem klancu.

Zgornja prostora sta bila namenjena kuhinji in ležiščem, spodnja prostora pa sobi za sirjenje ter shrambi za shranjevanje mlečnih izdelkov.

Piničeva *čjamera*, shramba, ima celo *pač* - vodnjak, ki je nudil vodo za pranje cunj in drugih predmetov za sirjenje.

Čeprav je bila hiša pred kratkim sanirana, so še vidni nekateri sledovi prisiljeno prekinjene sirarske aktivnosti kot npr.: *belenč* - lesena premična roka, *čjedene* - verige, *kamene stope* - kamnite posode za shranjevanje skute in topljenega masla itd.

Kot etnolog sem se pred leti podal na planine Terske doline z namenom, da zabeležim pričevanja o načinu življenja v *kazunih* in o enkratni tipologiji reje živine v hlevu.

Na žalost pa ni še nihče opravil temeljite študije o stavbenem izročilu terskih *kompanij*.

Koristno bi bilo, če bi skupina italijanskih in slovenskih arhitektov in etnologov skupno sodelovala pri projektu, ki bi zapolnil vrzel, pa čeprav bo kdo strašil, da kraljujejo sedaj na planinah zlobne *dušice*, *povodice* in *škarifiči*.

Literatura

Bosa R., Mirmina E. (et alii), *Gente e territorio delle Valli del Torre*, a cura del Centro Friulano di Studi Ippolito Nievo, Tarcento, 1985.

Cevc Tone, *Arhitekturno izročilo pastirjev, drvarjev in oglarjev na Slovenskem*, DZS, Ljubljana, 1984

Faleschini Giuseppe, *L'alpeggio in Carnia*, Regione autonoma Friuli-Venezia Giulia, Trieste, 1970

Furlan Andrej, *Strumenti di lavoro e cultura dell'Alta Val del Torre*, Contributo per un museo, Diplomska naloga, fakulteta za ohranjevanje kulturne dediščine, Udine-Videm, 1992/93

Jacuzzi R. - Vaja F., *Studio geomorfologico dell'Alto Bacino del Torre*, Grillo, Udine, 1977

BO ŠE ŽIVIELA SLOVIENSKA SMRIEKCA BENEČIJE

RICCARDO RUTTAR

Pruot koncu polietja je paršlo na izlet, na gito, de se ogledajo Nediške doline, v dvieh autobusih, nih 80 Sloviencu "tih pravih", tistih taz Slovenije: adan autobus taz Ljubljane an te drug taz okuolince Kranja.

Brez viedet dni za te druge so se srečal vsi pred Landarsko jamo an kupe so šli gledat tel liep prestor naše Benečije. Ist san biu s skupino, ki je paršla taz Ljubljane; organizator me je vprašu dobruoto, de jin povien kiek go mez Benečijo, od naše štorje, o našin življenju an o donasnjih problemih telih kraju. San zamerku, de Slovienci te drugega kraja konfina so zlo interešani za naš prestor, za našo štorjo, an gledajo zvestuo, kar slovienskega se je ohranilo tle par nas. Ki dost cierkuc v naših dolinah so imiele arhitekte taz Slovenje!

De smo posebni Slovienci, mi Nediških dolin, nie velika skrivnuost, sa so nas oni, te drugi Slovienci, okarstil ku "Benečane", Slovienje, ki so bli v Beneški republiku, ki so štierstuo liet bli varuhi nje konfinu. Če pomislemo, tist konfin, tekrat, je biu, ja, med Beneško republiko an to drugo daržavo, ma nie biu med Italijani an Slovienci. Mi smo bli Slovienci ku oni ta po tin kraj, ma smo ostal odriezani ku rep od čarva. Se niesmo zgubil, niesmo umarli, smo samuo ratal an čarvič, ki je preživeu po sojin. Zastopimo se, mi tekrat niesmo zgubil nič, ne; smo zaslužil kiek vič

ku ti druž an smo tolo posebnost lepuo branil, smo s parkmi an z zobmi daržal našo independenco, naše posebne pravice, ki Beneška republika nan je bla pustila. Smo branil našo autonomijo an le grede tudi konfin Beneške republike; tele dvie reči so povezane med sabo.

Pa niesmo bli takuo zaparti do slovienskih bratru, kuk nan se zdi donas. Vsa naša buj velika bogatija: cierkuce, zlati utarji... kultura an jizik... se je ohranila an je zrasla, zak je imiela debele žile, ki so jo povezovale z ostalin slovienskin narodan.

Potle ki Napoleon je zaciefu Beneško republiko, so korle uojske med Italijo an Avstrijo v teku prejšnjega stuolietja an parva svetovna, potle fašizem, druga svetovna uojska an pedeset liet hladne vojne, de smo se znajdli odtargani od njih. Takuo smo ostal ku zamarnjeni s slovienskin jizikan, s sloviensko kulturo, grede ki ostali Slovenci so šli napri za svietan, ku živ narod. Mi smo ostal ku drier, presajen tu juški vart. Nov gaspodar, zak nie rivu cielega drevesa vesieč, mu je teu ucepit sojo kulturo an suoj jizik. Že stuoantriantrideset liet se trudi za ucepit na vsako sloviensko viejco, ki zrasede v Benečiji, italijanski ciepič. Zatuole mu na manjka orodja: nuca vso muoč soje politike za nas ustrašit, za nas vešuat ku Italijane brez nan pokazat naših kornin, za nan dat zastopit, de naša kultura, naš jizik, naše navade so samuo vriedne sramu an špota v daržavi, ki jo je zgradiu Julius Cezar, ki se je razdrobila v stolietjih an s težavo se je nazaj nastavlva "dalla Vetta d'Italia a Pantelleria", brez pozabit "Trento e Trieste". De bo laže dielu, tel naš gaspodar nas je parsilu se sami presadit drugan, po Furlaniji, po Evropi an po sviete, s trebuhom za kruhan, tan, kier je biu manjkul mier, kjer nas človek nie muoru vsak moment tardit sojo "Italianità", vsakemu pokazat, de je imeu "predrago Italijo" v glavi an v sarcu buj močnuo an globoko zakoreninjeno ku sojo mater an nje učilo.

Ben... vič ku stuo liet take prepotence nad nan, kako škodo so nardili! Posebno v zadnjih pedesetih lietih sigurno nan nie parpomalo imiet ta za konfinan komunistično Jugoslavijo. Na zadnjo, odtargani smo, je kaka se jokat. Ma deštin, usoda kaže, de se bližajo cajti, kar tist konfin, ki včasih je biu močan ku želiezna ograja, ki sada se ga šele čuje an vide, na bo imeu vič ki pregrajat. Tekrat meje, konfini bojo, če bojo ostal, samuo... po jiziku. Sa se niesmo še parvadli Evropi brez konfinu. Pogostu je kajšan, ki kar gre v Avstrijo an se zamerka, de na Tarviže nie vič policiotu, ki ustavjajo an prašajo dokumente, se šele čudva. Konfin ostaja tu naši glavi, pa samuo, zak se na znamo zastopit, na znamo francuoskega, niemškega jizika, pa še manj te ostale. Vsak jizik, ki se ga bomo navadli v duhu nove Evrope, v duhu spoštovanja, rišpieta, med narodi, bo podaru no ograjo, an kos konfina, tistega zidu v nas, ki je buj tard an močan ku berlinski. Tisti, ki se bojo interešal za jizik an kulturo bližnjih, bojo imiel manj ograji v glavi an še manj na tleh. Bojo lahko skakal san an ča, takuo k' otroc okuole cierkvice na Matajure lietajo an skačejo brez gledat, kje je tist bieu kaman, na katerin je na adni strani napisano Italija an na harbatu Slovenija. San pisu od Sloviencu, ki parhajajo v naše kraje taz Slovenije... Ben, kar smo šli po naših vaseh an smo videl, kuo so prazne, po naših ciestah... an smo gledal, kuo so senožeta zaraščene, kuo so njive pokrite od garbide an zapuščeni varti, kuo se plieze lazina po jabukah an čariešnjah... smo ostal slavo an smo se vprašal... "A na bo vse prepozno? A na bo prepozan zakon - leč za tutelo - zaščito? A na pridejo zastonj, kar na bojo vič h nucu, leč za parpomat juden, ki živijo v teli puščavi, de jin olajšajo življenje, takuo de ostanejo v sojih vaseh?"

Tu korier san vprašu ljubljanske parjatelje, no malo za hec: "A vesta, kere so reči, ki buj rasejo v Benečiji (pustimo garbido an hosti)?" Trošt? Obup? Indiferenca? Zavednost? Socialni proble-

mi? Naumnost? Pijača? Staruost? Fatalizem? "Me ne infischio"? Evtanazija naroda?

"Nič vsega tuolega nan na manjka! - san jau - Ist van povien samuo dvie reči, ki zaries posebno rasejo: Britofi, an... slovienska šuola v Špietre! Sta smart an življenje naše skupnosti. Adna pred te drugin, ki se magata, dan za dnevan. Vsak grob skrije v se za nimar an kos našega slovienskega kulturnega, jezikovnega izročila, premoženja, naše zgodovinske bogatije, našega spomina. Je adna kornina slovienskega drevesa, ki usahne.

Na drugi strani pa vsak, ki gre v sloviensko šuolo v Špietar, vsak otrok, ki prestopo tist prag, vzbujaju novo viejco našega slovienskega drevesa, ki bo imiela popič, pera... an upamo, de bo razvalila rožco an dozorila sad. Je souramoura, ki kaže sonce po dažu, je žila tople karve, ki oživi marzlo teluo, je medežina, zdravilo, ki varje pred obupan, je an fidan kaman, ki znuovič gradi duom naše slovienske skupnosti."

Koriera je šla v Čedad... dol smo guoril o Rimljanih, o Langobardih, barbarih z dugo brado, ki so zasedli Čedad an so se potle razširil po cieli Italiji. Oni, tavžint an štierstuo liet od tega, so ustavlvi Slovane, ki so bli za njin, na gorah Nediških dolin. Od tistih Slovanu pridemo mi.

Od Langobardu je ostala cierkuca Tempietto, je ostu Ratkisu utar, drugi ostanki, ki so paršli na luč uoz tli... arjave sable, fibule, fibje an druge posebne reči. Od judi... samuo kaka kuost. Nič živega. Mi, ki niesmo imiel kraju, krajie an grofu, ki niesmo zidal gradov, kaštelu an velikih palacu... ma hiše, ziduove za gor njive daržat v starmin, staze an uoznice, cierkve, ki so dajale pomien življenju, mi smo šele.

Naš drieu ima globoke kornine, pa bi na teu, de bi tel slovienski benečanski drieu usahnu glih v telih cajtih, kar po sviete vsak narod porahlja zemjo okuole sojih kornin, ga pognoji, de v velikin

vartu, ki je sviet, se na zgubi nič, od kar je Buog stvaru an od kar je človek znu doluožt.

Adna smriekca na samin, na robu hosti, težkuo preživi, zak ji vza-
mejo sonce an jo zaciefajo dobje, jeseni, akačje, ki rasejo buj hitro.
Če pa ima blizu sebe celo smriekovo host, ostane na šigurnin an
zrase velika an močna ku vse te druge. Če pa sile ča v akačjovo
host, zak misle, de je ku one, ku akačje.. ostane brez luči an ajar-
ja an na zadnjo usahne. Cieu slovienski narod je že on sam majhan
an šibak, pa slovanski narodi vsi kupe so pu Evrope. V velikin
varte sveta je prestor za vse. An za našo smriekco.

Martino Melissa

Martino Melissas

MARTINO MELISSA

(1958-1983)

MORENO MIORELLI

Človeška in umetniška pot Martina Melisse se je iztekla v kratkem času petindvajsetih let: kot blisk, kot aglomerat energije in ustvarjalnosti, ki sta naš čas presekali s tako nadzvočno hitrostjo, da ju pravzaprav nihče niti ni opazil. Martino je delal na svojem domu v Lazah v popolni samoti. Ni obiskoval sicer ozkih umetniških krogov v Vidnu in Trstu in med njegovimi stvarmi ni sledu o kakršnikoli umetnostni reviji. In vendarle je pred dvajsetimi leti v Lazah pri Podbonescu živel fant, ki je prehodil skoraj celotno umetnostno pot našega stoletja od figurativnih smeri do abstrakcije, pop-arta in revne umetnosti, se preizkušal v različnih tehnikah: cut-up, grafitizem, optical, action painting vse do konceptualne umetnosti.

Sestra Antonietta, ki je skupaj z možem Renatom omogočila nam vsem, da spoznamo Martinove ustvarjalne prigode, ob njih uživamo, čustvujemo in razmišljamo, skrbno hrani na stenah svoje hiše in v večjih zabojih pričevanja bratovega intelektualnega popotovanja. Krpe blaga v funkciji slikarskega platna, kosi lepenke in vezanih plošč, ki predstavljajo osnovo del, so največkrat uporabljeni na obeh straneh. Barve so često kar industrijski laki, ostanki s podstrešja ali iz kleti. Vse, kar je ostajalo v družinski trgovini z jest-

vinami, je postalo osnova za slikarske poskuse: karton, ki je ščitil banane, papir za kruh, vrvice, celo pravcati odpadki kot krpe, razbita okna, papirni ostanki od kdove kod, linolejna ploščica... in tako naprej kot v galeriji odvečnega in zanemarjenega, ki kot v pravljicah, ki so le pravljice, postaja čudovito in nas še enkrat opominja, da so prav naše sheme umetnost – neumetnost, lepo – grdo, pravilno – zgrešeno, plemenito – nevredno v resnici odpadni papir za reciklažo v odprtem prostoru, kjer so besede brez koristi.

Martino je to vedel in čutil, da sta tista energija in tista radovednost pravilni in sveti, toda v kateri predalček naj bi se dal, kateri smeri naj bi se pripisal v svetu, kjer si nič, če si vse?

Postaja Topolove je prvič pokazala javnosti del Martinove poti; videli smo umetnostne kritike, ki so presenečeni obstali ob toliki pestrosti in tehničnem znanju, videli smo preproste ljudi, ki so bili ganjeni in so zajokali, ne da bi vedeli, zakaj.

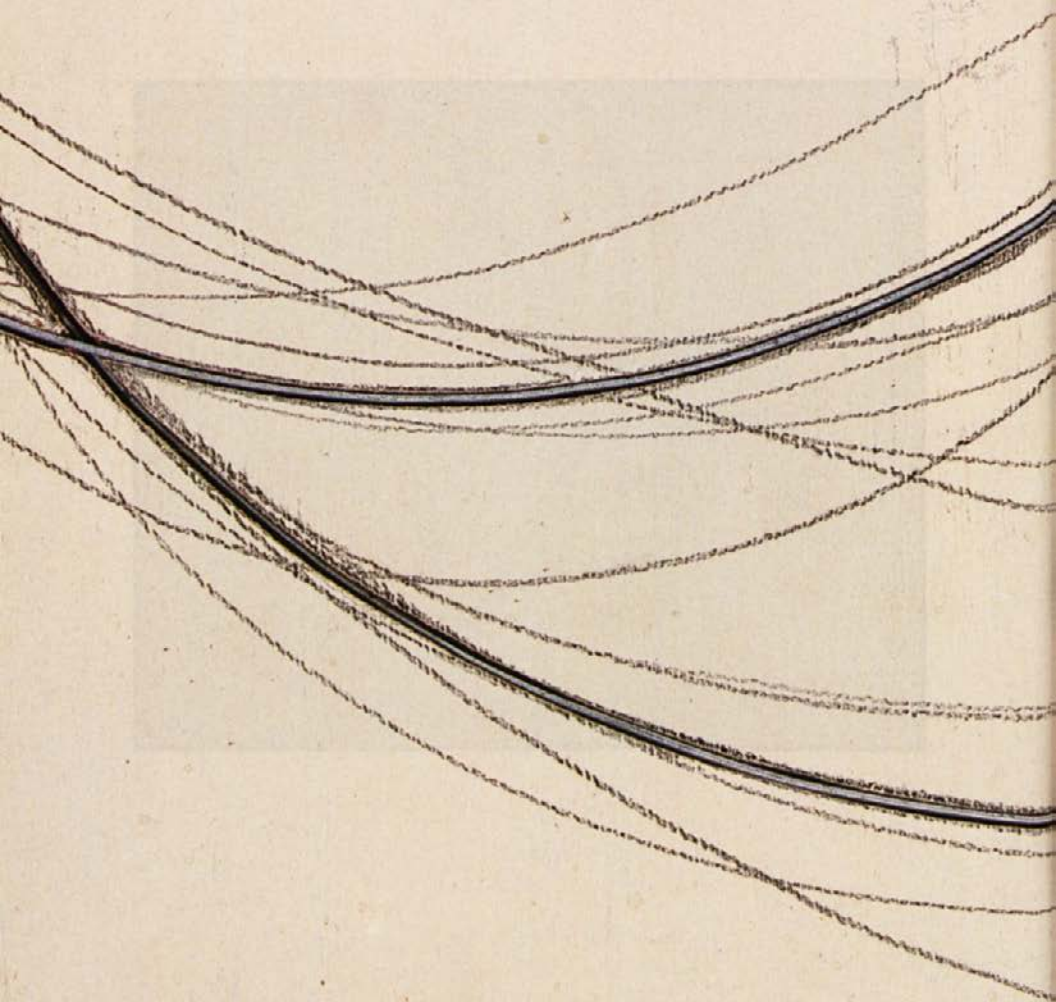
Bilo je leta 1995 in marsikdo se je začel spraševati, "kam vse bi prišel?", kot da bi bil cilj, če bi sploh bil, odvisen od let. Kot če bi kdo na ramenih moral nositi težo odrešitve nešteti prebitih eksistenc, ne da bi kadarkoli pogledal čez ograjo.

Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page.

MW52

N 45

NADREALISTIČNO POTOVANJE V SLOVENSKO PREDSTOLNICO

MARCO VERTOVEC

“Zdi se, da je avstrijsko mesto!” je splošno mnenje, ki ga pogostoma preglasi tehtna beseda prefinjenega poznavalca, ki kar groteskno izreče globoko sklepno misel: “Resnično zelo lepo mesto, škoda le, da leži na Hrvaškem, v deželi tisočletnih sovraštev.”

Potem pride na vrsto tenkočuten in izostren strokovnjak, ki hoče Ljubljano na vsak način primerjati z renesančno Prago, z baročnim Gyorjem ali z Dunajem, predstolnico Wiener Secession-a.

V takšnem duhu površnosti in površinskosti, ki je tako značilen za italško miselnost in ki žal dostikrat kar neverjetno lahko prodre v javnost, se Ljubljana prikaže pred očmi redkih osupljenih turistov ali boljše rečeno popotnikov, ki so si upali prekoračiti vzhodno mejo italške domovine in ki so s tako tveganim dejanjem nevarno pustili za seboj toplo varnost in gotovost demokracije in kapitalizma.

Sodobna avtocesta Trst-Ljubljana že počteno zmede naše popotnike, ki so se že na tiho pripravljali na to, kako se bodo med odmorom v službi ali v domačem baru na vogalu na dolgo in široko razgovorili o epičnem potovanju po prašnih makadamskih cestah, ki se kar naenkrat navpično vzpenjajo, da bi se kmalu zatem vrtoglavo spuščale v nižino, po cestah, kjer lahko srečaš le star traktor ali uboge vozove z volovsko vprego.

In prav vozovi, toda žargonsko povedano, so prva reč, ki pade v oči tudi najbolj raztresenemu in površnemu opazovalcu, ko leta pridrvi v ljubljansko predmestje: povsod čisto novi vozovi, izdelani v Münchnu ali Frankfurtu, ki te spominjajo bolj na promet v kakem švicarskem finančnem središču kot pa na vsakdan mesta, ki se je še pred nekaj leti proglašalo za socialistično in proletarsko.

Naši junaki, ki so skrbno pripravili v kovčku kotiček za poceni kemične svinčnike in svilene rute, začnejo zdaj razmišljati o tem, da bi komu doma, ob prvem obhajilu, podarili kupljeno blago, ali o tem, da bi podaljšali potovanje za nekaj tisoč kilometrov, do neke bivše sovjetske republike v centralni Aziji. Po nepričakovanem šoku s težavo začenjajo spet obvladovati situacijo in se kar opogumijo, ko vidijo prve obrise ljubljanskega predmestja. Neka nova vedrina začne lebdeti nad nostalgiki socialističnega režima, ki si ne morejo privoščiti dragega potovanja na Karaibe: končno lahko zagledajo značilne sive zgradbe v sivih delavskih četrtih, morda tudi starodobno trgovinico, in če imajo res veliko sreče, lahko občudujejo tudi star moskvič na neurejenem parkirišču.

Nostalgična euforia, ki je prevzela naše junake ob prvem stiku z realnostjo glavnega mesta, se kar kmalu sprevrže v ponovno zmedo, ko zagledajo mogočni grad, ki bdi nad mestom, ali ko opazijo baročne zvonike, ki bi morda, v zadnjih petdesetih letih, morali diskretnije označevati svojo prisotnost v mestu.

In končno se prikaže mesto z Ljubljano, ki mirno in tiho teče in meri življenje skrbno urejene, pisane tržnice. Prikaže se tudi stari grad, ki bi zviška rad malce indiskretno nadzoroval vse, kar se dogaja na Prešernovem trgu, mestnem zbirališču mladih, kjer so že mnogi izgubili srce. In kot na tekočem traku se vrstijo najrazličnejši lokali, kavarne, pivnice, ki se z magično sinhronijo začnejo polniti v trenutku, ko zadnji branjevec zapusti tržnico.

Predstavi se tudi burek iz mesa ali sira, ki spominja na orientalne

okuse in ki ga lahko popolnoma uživaš samo, ko drugi Evropejci zajtrkujejo brezokusne jedi.

In prav nad vsem lebdi cela paleta prijetnih vonjav: od vonja po začimbah na tržnici do vonja po čebuli iz Vojvodine, od vonja po olivnem olju iz Dalmacije do vonja po sveže pranem perilu. In vse te vonjave skupaj plešejo svoj opojni ples po ozkih ulicah, ki se stekajo na nabrežje.

Vsakdo dojame Ljubljano drugače: tako se bo na koncu nekajurnega izleta, skoraj docela preživetega v modni restavraciji, prav gotovo našel psevdorevolucionar, ki se bo pritoževal, da si ni mogel ogledati težko pričakovane mozaike z mišičastimi udarniki s kladivom v roki in v družbi cvetočih žena, kot tudi večni nezadovoljnež, ki bo v restavraciji glasno pokazal s prstom na testenine, češ da so popolnoma skregane z italijansko kuhinjo. Čisto gotovo se bo tudi našel nekdo, ki se ne more sprijazniti z dejstvom, da Ljubljana ni albanska Vlore, nekdo, ki ga bo lepota nekaterih detajlov na nabrežju Ljubljanice popolnoma očarala, in končno nekdo, ki bo vzkliknil: "Zdi se, da je avstrijsko mesto."

naša

beseda

trinkov

koledar

JE NA KONCU TEL SEKUL

MICHELINA BLASUTIC

“Kar smo bli buoz judje” ... “Niesmo vič buoz judje.”

“Quando eravamo povera gente” ... “Non siamo più povera gente”:
s telmi besiedmi pisatelj C. De Marchi mi pomaga misnit an opisat
te buoge lieta od ankrat an te bogate cajte od telih zadnjih petde-
set liet.

S telmi besiedmi prehodimo kupe našo daželo, naše doline; pregled-
mo kupe tel sekul, skuoze kar so te star pravli... kuo mi, ne vič mla-
di, ankrat smo živiel an kuo donas, le mi ne vič mladi, vidmo reči.

Mi je lahko reč, de malokajšna generacijon, ku moja, je vidla Itali-
jo takuo pogostu “srajco” preoblieč.

Pozabimo politiko, vojske... denimo par kraj tud mier, zak an on
diela strah donašnji dan.

Takuo de obarnimo našo pamet pried pruot tiste težke diela od
ankrat, potle le na tiste diela... pa kuo so lahne sadale.

Naš parvi spomin naj gre našin ženam: none, mame, same doma s
puno otruo za podučit, te stare za gledat, sviet za dielat, žvine za
redit, tuole zak možje nieso bli skor maj doma.

Samuo za uodo utočit pod studencan, ki poti na dan so naše žene
prehodile; ki fadije so prenesle za gvant prat na skalah du rieki,
kuo jih je luh maltru, kuo težkuo je bluo pieglat.

Naše hčera an mi druge par lieteh obarnemo an rubinet, tu hiš, an

uodica nan teče: marzla, gorka, ku mi čemo; stisnemo an baton an "lavatrice" pere zad za našo potrebo.

Drage, drage none an mame, kuo sta pred dnen vstale za iti du hlieu, za hišo pozime zagriet, za pulento speč za kulecjon.

Kako dielo tist oginj zakurit, darva ne nimar suhe, karta ne zatuo, fulminante umarne; vičkrat tud slava ura tan uone je bla dušpietna z van: je bluo zadost, de an lahan vietar je pihnu na vstran... za spalit kadiž gor po nap. Kako tarpljenje kleče ta na skalah, ku de bi vi molile, sta pihale tu šoflet. Vičkrat napa je vargla nazaj maglo čarno, ki je napunla hišo, vas je vse okadila. Sta imiele suze an ardeče oči, ste kašjale, zak kadiž vas je čefu.

Puno, puno težkega diela je maltralo na posebno tele žene, takuo de kar so imiele trideset liet, so jih kazale petdeset.

Sadale jih imajo petdeset an jih kažejo trideset. Čast Bogu.

Samuo mi, ne vič mladi, smo vidli, kuo življenje an navade se naglo obračajo:

Otroc tu šuol so nucal palotoljer - donas komputer.

So letal po duore, po sanožetah, po pot - sada sede zabuljeni, igrajo videogiochi.

So nosil bargeške asprane - sada tiste firmane.

So obuval košpe - donas čejo Reebok, Nike.

So se strigli na bukalicu, na muho, kuo mama an tata so tiel - imajo sada ofarbane lase, čuf stoje.

Puobi so tu vasi ostal ponoč, so se venč part tolil s piesmi, veseli pod luno so piel: "Gor an dol po sred vasi..." an puno puno drugih piesmi - ne dost liet potle kajšni so stopnil gor na luno.

Druz puobi an možje so hodil v Frančijo, v Prajske, v Ameriko...

kruh služit po sviete - naši navuodi hodijo v Cubo, v Santo Domingo, na Maldive... lajhat po sviete.

Cele družine po vičerji so sediele ta za kotan, mame so pledle, so nimar hlače, kalcine šivale; so tiskale du stapau, du peto tisto ice obalasto, leseno, za lieuš zašit jamo na jamo.

Tiho none so pravce pravle vsien.

Donas se ueče če v dan, če v te drug tiedan... kajšan konfužion: rubinete, staklence metajo na žug, kar cabajo balon.

Za na umriet za lakotjo so kradli kakuoša, sadje an so šli v paražon; sa kradejo milijone, zlatinje... se ubiva za sude... an za tele buj lahko rata življenje.

So umiral za influenco - žive druž hvala tistemu, ki je umaru, zak mu je šenku sarce.

Je skor na koncu tel sekul, štiejemo dneve za stopnit tu te treč milenjo. Pravi pisatelj C. De Marchi, de lieto 2000 je začelo že petdeset liet od tuod, od kar televižjon je stopnu tu naše hiše.

Telemu smo dal "il posto d'onore": je on naš paron, nuoč an dan vlieče našo atencion. Mi ku uce punmo našo batico.

Smo naglo s televižionan ustariel. Naše navade nieso vič tiste, pre- vič naglo an lahko se obračajo.

Pari, de jutre je že an cajt od tuod začeu, donas je že pozabjen, pried ku je finiu. Nie vič cajta še naše kornine pogledat, misnit, na kar je pasalo, zak naglo pozabmo, še kar dave se je gajalo.

Vse je deleč... previč deleč.

Pa če se ustavimo no malo, lohni ušafamo še kiek:

tist uozič, ki je nosu če po vasi "gelato al limone", tiste zbrinče pokrite, puno kolaču an bombonu.

Tist organin na manovelo, ki za Svet Martin je godu po pot do po Čedade... an za njen kajšan je ponuju oroškope an numerje za igrat. Tiste hliebce za vaht, ki smo jih po hišah prosil; koledo bral za svete tri kraje.

Po vičerji se zbrat po hišah panogle čužit, grah kozlat, vuno skubst. Po naših njivah bandimat an piet.

Tu nediejo popudan par žegne v cierkvi.

Pozime zagriet foran an gor na varh legnit.

Videt "Massime eterne" gor na kobarline... an notar tu kobarline bukau za ponoč.

Ta na vasi se lovit, se skrivat, če po vasi vriskat, "di topo" norčinat, na petecè, na kampanon, s kamanmi burelat, z botonmi, z vuneno balo igrat..

Kiselce brat... rožice jest ku konji.

Čut pekjarje po vasi molit po taljansko, po sloviensko, po laško: "Orazion de Madonine...", jih videt pred vratjo molit za kako palotolo moke.

Čut uekat: "Skopite prasice"... "Spazzacamine!"

Videt kandreje plest, lombrene, ure, lončice strojit ta na vasi.

Pinsat na vse tiste, ki so prodajal "verdure". Ta na prage jih čut prašat: "Parona, al kupite idrik, indivjo, čebulo?..." So nosile pune an težke pletenice s povierkan na ramane; nie bluo sudu, parone so kako ice dale za lon, one veselo so ga vzele.

An velik spomin naj gre tistin, ki so hodil v Laške kostanj spre-menjovat za no malo sierka... za pulento.

Man šele pred očmi burele, gor na telih so ble nabasane pletenice, pune kostanja an jabuk. Tu volah je mandrala an vliekla žena, malokrat kajšan star mož, ta zad žene so potiskale na tri, na štier... so ble ugnane, trudne, potne; s tistin facuolnan, ki so imiele na glavi,

so puot brisale, so čelo, oči šušile... roke čedle. Je bluo zaries za se jokat.

Pinsat, de kajšan ulije kako suzo gor na tiste cajte, je smiešno, je redikul... pa nie grieh misnit, z rišpetan, na tiste cajte an na tisto našo veliko mizerjo!

MUOJ BOŽIC JE BIU...

REMO CHIABUDINI

*Muoj Božič je biu adnà pletenica puna mahu, tele je nucu za ozele-
niet travnike od prežepiolna, an kar ga je bluo ostalo, je bluo
zloženo če po oknah pruot talarjih poglodanih, tele je branu, de na
bo tarkaj silu če v hišo tist marzu an leden Krivac an Ponediščak,
ki uode frišne od Nediže uozejo za sabo dol mes dolino.*

*Muoj Božič je biu adan brenju drevic, vebran gu kamanovih
sanožetah, tele je parnesu nomalo veseja tu naše umarne an tamave
hiše, naranče gu njin obiesene so dajale njih luč če v japke an
hruške, če an san je majala kajšna karamela, an če je biu paršu kaj-
šan šantul z mandulatan, tele je biu ložen lepuno na vidinje za kazat
tisto buogo bogatijo.*

*Muoj Božič je biu an kosič pun čupc, ki roke še šibke, so znale s
skiero na robe, otukat tod čepu usahnjenih, tele so ugrevale an
svetlile fogolar tisto dugo nuoč, ki smo jo z veliko željo čakal.*

*Muoj Božič so bli snopi sieršča an fagle, narete uon s palc lieskovih,
ki, ščeferjane tu adnin koncu, so ble upite s smolo; kadar se je
bližala nuoč, s tuolin paržganin smo letal po stazah od puoja an
vriskal na vso nuoč; tala je bila na stara navada za prošnjo, za de
to novo lieto, ki se je bližalo, bo veselo, zdravo an bogato.*

Muoj Božič so bli zuonovi, ki tisto nuoč od vilje so napunle dolino z njih veselin glasan; te parvi se je oglasiu Svet Standrež gor nad Arbečan z njega debelin zuonan, za njin pa Svet Anton, potle Svet Luigi, Svet Lienart an drugi, ki od turmu buj deleč je vietar prenašu na valuove, de je stuorlo pridit mraščalco dol po harbatu; še tiste Svetega Furjana, ki so ble narbuj blizo muojega duoma, an ki celuo lieto že pred dnen z njih jutrinco so nas metale uon s pastieje, tisto nuoč so ble sparjete z nomalo potarpležjivost.

An kadar naše otročje moči so začele zmanjkuvat an naši te stari so nan guoril, de “žnidar nan šiva kupe oči”, smo se uparli še za obiest hlačo gor za napo an se uvalit gu paludovo pastejo.

Pa tu sne se je začelo odperjat nebuo, ki je bluo natiskano zvezdi, so bli anjuci z njih laščočimi trombetan, an drugi, ki so daržal nategnjen niešan fešton, s katerin so hvalil an častil Stvarnika za vse, kar je naredu, an vabil judi na telin sviete, de naj bojo zastopni, potarpležjiv an de se bojo pomal med sabo.

UODA MIRNO TEČE IN TEČE...

ALDO CLODIG

V začetku telega stoletja je ta par Hloc bluo samuo pet al šest družin. Anton Klodič je edini poznani pesnik iz tele vasi an edini, ki je opisu svojo vas vič ku stuo liet nazaj v njegovi pesnitvi "Livško jezero". Zattoo je bluo potriebno, de kajšan se lože v glavo kiek vič napisat...

HLOCJE

Tam, kjer marzlo
dreške rieko
v Sarašnjak
se spusti
an kjer frišna
Koderjana
se nomalo pomeri,
kjer Zahošnjak
se dolože
an doda njega moči:
tam je vas,
ki par sarcu
zmieram buj
mene stoji.
Tam so moje mlade lieta
tekle skoraj brez skarbi.
Tam navadu sam se igrat

pod kostanjam
na sred vasi,
tam pred štalo
balinat,
an pred šolo
balon cabat.
Dva studenca,
za vasjo,
neprekinjeno
nam točejo uodo,
riecko pa
nas pohladi,
kar sonce peče
an zavrieje kri.

Vidim še
naše te stare,
ki na pragu jo sede
an pomierjajo
štupienje
tega, ki pride,
an tistega,
ki gre.
Ženate kvantajo,
možje v oštariji,
an brez nič posebnega
vse gre napri.
Posebno pa je,
an mislem za me,
de tista vas
se kliče: Hlocje.

Začeu sam pisat za "Senjam beneške piesmi" an od tekrat grem napri an sam opisu an dobar part človekovega življenja. Za matera...

NINA, NANA Mama, mama, le pohiti,
peji puoba hitro spat,
mu zašiješ še an rokav,
kar on bo že mirno spau.

Pujdi, pujdi, fantič muoj,
očenaš si že zmolu,
mama ti bo pomagala,
nino nano bo zapela.

Lunca že v nebu plava,
slavič daje lahko noč,
mama kovtro ti podvije
an te bušne za slovo.

Puobič neče še zaspati,
rad bi teu še posmejat,
mamo gleda an muči,
de nji prave, se ji zdi:

- Mama, mama, kuo si lepa,
ku zvezde so tvoje oči,
tudi tebe, moja mama,
lahko noč an mirno spi -.

*Za otroke... Troštu sam se okrepiť njih željo za spoznat an spet oži-
viet našo kulturo.*

TA MALA

Ist ta mala sam tu hiš
an norievam tudi brez miš.
Vsak an cajt z mano škerca,
huduo je, kar se uštufa.

Mama die: Tle nie meru!
Tata prime se za uhuo.
Stric zaueče ku hudič:
“Biež čez prag, če ne, jih udobiš!”

- Si narodna, ki guoriš,
vsak zlo rad te ima v hiš.
Sa smo vsi samuo za te,
ki si naše veselje. -
O ja, ben nu, takuo je.

Ka bi tiel pa od mene?
De bi na imiela sarbance!!!
Kuo? Brez njega me b' bluo sram,
bi se vlekla cieli dan.

- Buojš, de ostaneš takole,
ker nam daješ veselje.
Pridna ti pa muoraš bit!
an ne za rep mačko lovit! -

Takuo par nas gredo reči,
vsak povie, kar se mu zdi.
Vič al manj ku povsierod,
če dobro j' vino an dobar sod.

Kjer reči so buj hude,
postrojmo jih, takuo, ki gre.
Če vsak nomalo
se potrudi, veselje se arzvali.

Za te mlade... Dostkrat sam gledu tudi ironično opisat njih težave...

TAKO JE
ŽIVLJENJE

Vi praveta, de te mladim
se danes previč lepuo gode,
kier niemajo obedne fadije
ku veselo vozit se po prode.

Pa tuole nie pru vse ries,
težave so tudi za nas;
an kier videm, de na smieh vam gre,
poslušajta, sada, pa mene!

Al vesta, kuo je huduo
za nas mlade v šolo iti?
Gorko pastejo zapustit!
Turbo puno za nosit!

Kar zvonac zarapota,
vse se oku tebe zgubi,

kier učitelj brez lasi
ostro gleda te v oči.

Tiho čakati, ki porče,
na kore vrsto nuos opre;
muho tudi jo skarbi,
buj po tiho zdaj šumi.

Kuo huduo triešne čez me,
če ime moje on vebere,
pa kar me hoče zadušit,
je videt druge se odsapnit!

Če tuole vam nie še zadost,
poglejta, ko pridmo damu,
na najdemo ne mati ne oči,
al tuole lepuo se vam zdi?

Se varžemo na tiste jedilo,
ki je nona napravla za nas,
do dane obližemo krožnik,
kier lačni smo, lačni ku pas.

Tako je življenje,
tole našo življenje,
kier šola an knjige
so naše tarpljenje.

Prazno usmiljenje
je vašo usmiljenje,
če nam ne bota pomali,
živeti z veseljem.

*Te mladi rasejo an se jim prikaže tista skrivna ljubezan, ki v sienci
pita svoje sanje...*

NA LUČICA
SVETI

Na lučica sveti,
par nji dekle sedi,
na mačka ji prede
nje miešane sanje.

Je ku narlieuša roža,
ki v trati tam stoji,
če jo lepuo pogledaš,
se oku nje vse zgubi.
Oj luna, luna ti,
k' nas gledaš brez skarbi,
povej, de na duša
tle uone tarpi.

Parbližam se h oknu...
rad bi do nje stopnu,
pa v piču tam sedi
nje mat an varje hči.

Se tresem ku pero,
kar vietar mramuli,
če ga lepuo pogledaš,
pari, de odleti.

V nebu so zvezde,
k' se mižejo smehe,
muči jo že duhuor,
ki trudan čaka zuor.

Kiek novega, de b' bluo,
vsi čakajo težkuo
pa vse puode napri,
ku puno družih noči.

Potle rata buj zdriela an gre tudi v javnost...

BENEŠKA
VIČER

Kuo tiho prihaja
beneška vičer,
kar sonce za goro
umori se počas
an magle vžiga,
de nebo se lašči,
potiska vse h kraju,
naj mierno zaspi.

Kuo krasno jo pieje
ponočni slavič,
buj tiho odguarja
v trave staržič,
paržigajo po bregu
se vasne luči,
buskalce že migajo
an nuoč se nardi.

Smehe se igra luna
s črno maglo
an zbuja duhuorja,
ki krule gu njo...

zvezde se pokažejo
iz deleča, počas,
dvie pa so padle
na tvoj obraz.

Ti gledaš me milo,
mi stiskaš sarce,
goreče me vabiš,
de pridem h tebe,
v ruto zavito
je našo telo
an nič nas ne mara,
pa jutre, kuo bo?

Vsa tale armonija
objame nas vse,
ki se čujemo živi,
četudi v tame,
zvonovi nas vabijo
na večerni "Oče naš",
Boga zahvalimo,
vse tuole je za nas.

Pa so tudi težave, osebne pa tudi tiste od naše skupnosti...

PUSTITA
NAM ROŽE

Kajšan ti lahko porče:
če puode napri takole,
umarjemo preca le vsi.
Pa tuole nie ries an na bo.

Pustita nam piet - takuo, k' nam je všeč,
guorit an uekat - pisat an še brat
po tistim jiziku - ki mat na zibel
z vso nje ljubeznijo - navadla nas je.

Pustita nam miet - vse bratre za bratre,
vso našo družino - nazaj kupe diet.

Pustita nam rože po našim sadit,
zvonit za novico po našim zvoni:
potle bota vidli, če znamo še mi
veselo zavriskat, ku včasih sta vi!

An po teli pot je vičkrat teklo moje dielo. Vičkrat smo vprašal, naj nam dajo naše pravice, naj genjajo nas strašt, naj nas pustjo živiet... Gledal smo se poluožt asimilaciji, pa tudi ohranit naše ljudi doma.

KAM GREŠTA? Kam grešta, mladenči,
zaki grešta? Ustavta se!

Na vidta, de tele
so naše doline,
z rožam oflokane,
s kostanjam pokrite?

Počakta no malo:
tle j' zdravje an veseje.
Po sviete nie takuo.
Po sviete je žalostno,
obupno an težkuo.

Oh, kuo bo vesela
vsa naša družina,
kar kupe bo zbrana
oku sojga cemina,

kjer na jubezan,
živa ku oginj,
vse bratre združi,
ki aztreseni so bli.

Ni bluo družega, ku iti "s trebuhom za kruhom"...

V MINO

Sam košice pledu,
kar burja j' gulila,
sam gibu na pomlad
veselo zemjo.

Sam učice pasu,
kar sonce j' peklo,
sam vince vetlaču
na jesen sladko.

O mama! Vse tuole
kuražno je blo,
mizerjo ku zdravje
sam pitu lepo.

Prišla je novica,
popadla nas vse,
pripravla v mino
umazane vse.

Cikorja j' zgubila
navadni saur,
piesam je piela
ku ponočni duhuor.

Sonce je bledielo
za sivo maglo,
le buj sam silu
v čarno zemjo.

V tiskih trenutkih, kar se ti zdi, de nie rešitve pred tabo, te prime tista jeza, ki ti store reč: "Ne! Tle z naše doline mene me na gre!"...

MISLE

Daž ramošja.
Lastuca zbiera
svojo družino,
na dugo pot
misle iti mimo.

Bliža se nuoč.

Vsi me potiskajo:
biež še ti,
na čaki tle
tvoje smarti.

Mraz me pretrese.

Vietar že ovija
oku mene
sile, ki so
narbuj garde.

Joče sarce.

Tle z naše doline
mene me na gre,
pride še puomlad,
mi ugrije sarce.

Zemlja uonja.

Nazaj bo veselo,
ku je bluo ankrat,
kar pride sonce
od ljubezni med nas.

Naši kraji in naši ljudje: none so imiele parložnost za se poviedat reči...

KORITO

V koritu na sred vasi
voda teče brez skarbi.
Mojo pamet nazaj vlieče
v spomin na stare dni.

Čujem lonce, ki se kregajo,
za te parvi se napit.
An arjuhe, ki se šujajo,
za njih dušo odplaknit.

Videm sonce, ki tu piču
se mi smieje an se hladi.
No pero kumi se gibje,
z eno muho se toli.

Eno dekle v vodo gleda
an jo praša: ka se t' zdi?
Voda mirno teče an teče:
- Vidla bom an tvojo hči .-

Iz korita do rieka je pot nepretargana

NA SKALI

V reki na skali
pod soncam sedim
an gledam v uodo,
ki vije nje mlin.

Buj tarda je skala
kot misle moje
an mi ne pomaga
do dobre volje.

Gorko je sonce
me skoraj peče
an kri mi vreje
sarce me bode.

Kam je šla trta
an kam kmeti vsi,
ki enkrat živeli
so v Benečiji?

Gozd je že požgarla
planine an gore
an majhan sem možac
ki nič ne more.

Pa jest sem vesel,
an vesel hočem bit
an tle živeti
četudi v arbid.

Tudi vreme, ura je an kos našega življenja

SILA

Sonce spieka
doline an varhe.
Tiho zemja
čaka an poka.
Trepetičje pero
kumi se gibje,
lien pas spije
pod zelenim garmam.

Tlačjo se
čarne magle v zahodu,
godejo muhe, ueče staržič.
Lastovce?
Planijo nimar buj nizko.
Skarbnega kmeta, z briega
v brieg, čuješ z dekle guorit.
Le buj spieka sonce,
magle se bližajo,
so pune uode.

Sonce premagajo,
vse zamuči,
dol v dolini
zvon zazvoni,
vietar popihne,
nuoč se nardi,
kumi potrieska,
že zagarmi.

Daž! Tuča!
Zašume dol po hostieh,
mraz že pretrese
tega, k' mu j' toplo,
mlinarju kola
začnejo teč,
pužam noge,
kmetu souze.
Drevja se otresajo,
pune uode,
sonce pregleda
uon z ne magle,
zapieje jo zvon,
še pried ku fini
na drugi strani
šum odgarmi.

Vietar razpiha
bele maglice,
sonce zasieje
čiste planjave,
pas jo zalaja,
hlapac leti,
v štalo pogledat
se mu mudi.
Ženica kuha,
vse gre napri,
v svojmu sarcu
se veseli.

Mi, ki živimo tle, poznamo vse tele reči, pa tisti, ki pridejo h nam, ki vedo od nas? Za nje je bluo pru kiek napisat, če nas bojo tiel kaj-šankrat spoznat...

ZA VAS,
KI PRIDETA
MED NAS

Oj ti človek,
ki greš mimo
Rečanske doline,
ustav se no malo
an pogled
tele sviet.

Tle so ravnine,
hribi an laščoči
studenci
an je narava,
ki nas vse
veseli.

Bodeča arbida
je že skor
opredla vse dielo,
ki naši starši
so težkuo
zgradili,

biele vasi
se smejejo,
četudi jih dobovi
z listjam zelenim

nimar buj
skrivajo.

Pa duša
je ostala
zmieram tista,
ki je bla,
kier slovenski
narod
je težkuo,
de se preda.

Smo majhana
dežela
an je majhan
naš rod,

pa tarde
koranine
nam pomagajo
povsod.

Ist viem, de
si prepričan,
de zamujaš
tvoj čas,

jizika na
razumeš
an navade
ne poznaš,

pa mi smo
Benečani
an parjateljji
za vse.

Tardi smo
no malo,
kier bojimo se
dušo zgubit.

BELI VALOVI SPOMINA

MARINO VERTOVEC

KRISTALNA KLEPSIDRA

Moški
Ženska
Kristal Swarowski
Klepsidra
Kristalna peščena ura
Na starem klavirju
V neskončni dvorani sanj
Meri
Sladkost njune bližine
A tudi
Grenkost njune oddaljenosti

POLETNI SEN

Ljubila sta se
V tišini mesečine
Tam kjer se nebo začne
In se morje konča
Ljubila sta se strastno
A njune vroče besede ljubezni se
V brezčasju mesečine
Skrivajo v belih valovih spomina

REKA SPOMINA Prišla je v belem
Na stari most
In ko ga je zagledala
Se je vprašala
Ali bosta vsaj enkrat še
V topli poletni noči
Ob mirni reki spomina
Poslušala nežno pesem ljubezni

MODROST Preplul je tisoč morij
Prehodil premnogo dežel
A prava sreča ga je čakala
Pred pragom
Ko se je življenje že iztekalo

TJE PO NAŠIH POTAH

BRUNA BALLOCH

SVETE MARIJE SO UKRADLE KRISTUŠA...

Svete Marije so ukradle Kristuša, kr je biu mikan: še dan bot se so odile tlate arde reče.

Ona je ledala nje sinića jokuć.

Nekidne kontadine so sjali učenico tu dne njiue.

Sveta Marija jeh je vprašala:

“Oranćíće, kopanćíće,
sta čule milo jokuć, milo plakuć,
Sveto Mater prikličoč?”

T' kontadine so ardo r'špondale nazaj Svete Marije:

“Biež damou, cingerca, ne hode uoku cingerat!”

Sveta Marija jen je jala:

“Bota cingerale sedan krat sedan, vi an uaša red!”

Od tebot san so počneli cingerjo cingerat... Sveta Marija je šla tod njeh kličuć an leduč.

Buj naprej je obriedla še drue kontadine, k' so sjale učenico:

“Oranćíće, kopanćíće,

sta čule milo jokuć, milo plakuć,
Sveto Mater prikličoć?”

“Buj naprej, gospa smo čule na otroka, k’ je joku.”

Sveta Marija je jala: “Hitita vsjate, d’ kr priden nazaj, se skrijen, če bo sila, tu učenico.”

Je liepo zahualila te jude an je šla naprej. Je obriedla nje Sinića an se je uornila nazaj...

Tjenakada je vidala te hude jude, k’ će jo so ble vidale, je so tiele spe ukrast Kristuša.

Tu te njiue, k’ te dan prej so sjale kontadine, učenica je bila žej velika an Sveta Marija se je etu skrila s Kristušan an tako nan a je ohranila.

ŽEJA JE HUDA

Svet Petar an Kristuš so šli tje po dne pote. Kristuš je vidu na tlu dno črnjelo an liepo zdrielo čeriešnjo, k’ kak je zubu uon s kaca koša.

Kristuš je jau svetemu Petru: “Vzom or to čeriešnjo, Petar!”

“Kuo ćeš z nje: je nme dna,” je jau nazaj Petar.

So nardil pouno pot an svet Petar je počnu biet žejan.

Je vidu na tlu še dno liepo čeriešnjo, ma se ni sprenu dou za jo or vzet, čelih je mu suhe usta an je želu dan otić uode. Še ta treća čeriešnja je bla puščena ta na tlu.

So pršle tu dno uas. Pr cierkve je bla na debela pejć: tna te pejće je bla dna velika žaba rjava an robolinasta. Uon z ust tej žabe je curiela na uoda liepo freškà.

Glu... glu... glu...

Kristuš je jau: “Petar, enje moreš pite...”

“Ñe, m’ se ne lušta ta uoda, Osprbuog, je ne bon piu!”
“Te k’ češ Petar: se naordaš te tri čeriešnje, k’ smo vidale na trojo, te so tiele žejo uasn’t, če se s’ bieu dol sprenu an jeh or vzeu!”
“Je ries, Osprbuog, vi mate šimpri ražon...”
Ni blo drač za sveta Petra, ko zamažate an pite to uodo, k’ je šla uon z ust te žabe...

SVET PETAR AN KRISTUŠ

Se prave, de svet Petar an Kristuš so hodil poostan po naših deželah.

Dan dan so pršli “uon od zad” (taz Loah, Rbiščah, Prosnida) an kr so pršli or na Uorh, ni so viedale, ko pot vzet za jet tje v Čeniebulo an zat dou Fuojdo.

T’ na robu, etu zuor, je bieu dan sin, k’ je pasu nja ouce an nja koze.

Svet Petar a je vprašu: “Po kej za dne pot se re tje v Čeniebulo?”. Te sin prez jih pomerkati, dato k’ je špikù dno palco, jen je pokazu pot an se posmejo tej dan škret, ma jen je pokazu to pot, k’ je pejala tje v Sub’t.

Kristuš se je inviju inveče tje po pote, k’ peja še tje na Purčinj, an svet Petar je šu za njin...

Svet Petar, ki je bieu nimar nervožast, je tu rado pocefudrat ta sinu, ma kr Kristuš je mouču, še on mu ni jau nič.

So hodile, hodile, hodile... an spe se so obriedli ta na nen križišče, pr kapele sveta S’ntoniha: “An enje?” je jau Svet Petar.

Buog je mouču.

So nardili še dan par kompasi an so vidal ou robu dno hći, k’ je pasla nje žvino.

Svet Petar jo je vprašu: “Ka za dna pot peja dou Čeniebulo?”

Ta hći pusti hlaču, k' je pledla, vstane or an die: "Pridita z manu, se ne zubeta," an je začela hodit pred njema.

Kr so vidal turan čeniebuski, ta hći je jala: "Enje se morn uornit nazaj, se ne morta vič zubit."

Svet Petar je merku za njo an je jau Kristušu: "Osprbuog, tala ja, je dna pridna hći, ne tist sin, k' nam je pokazu pot z nouo, an š'nje to kriuo pot nan je pokazu!"

"Pošluši, Petar, tlata hći će poročite lih tea sinu, k' smo sriedli tje na Uorhu, zatuo k' on se ma liepo no mor pomečite, ona a bo muor-la soportat, an oba kop si majo nebesa uodinjat."

PO BOŽJI POT...

ANTONIO QUALIZZA

Na pravljice in legende se po navadi spominjamo v posebnih okoliščinah ali trenutkih. No, tokrat vam bom predstavil dve s popolnoma drugačno vsebino, ki pa sta med seboj povezani z zlato nitjo, saj obe opozarjata na določene trenutke Kristusovega življenja, na njegovo rojstvo in njegovo poslanstvo.

V tem predbožičnem obdobju sem se odločil za pripovedi, ki lahko simbolizirata kontinuiteto med stoletjema oz. tisočletjema, ki sta zelo različni med seboj.

V "Božični" pravljici sem predelal evangeljsko pripoved, "Tista od matere svetega Petrà" je pa zelo znana legenda, ki ima vidno mesto v ljudski kulturi številnih dežel, pripovedujem pa jo približno tako, kot sem jo slišal v otroštvu.

BOŽIČNA

V tistin času kraj Avgust iz Rima je klicu na popisovanje vse judi od svojega velikega cesarstva. Vsak človek, za se popisat, je parstopu na svojo domovino v rojstnin mieste.

Tud Marija in Juožof sta se diela na pot za iti v Betlehem, njih miesto. Duga je bila rajža in naobarna pot, pa z njim je hodu sam Buog, saj Marija je Jezusa nosila.

Čez dan jin je sonce svetilo, ponoč pa adna nebeška zvezda jin pravo pot kazala.

Vsako an tarkaj se je sveta družina odpočila. Marija je milo gledala svetljivo nebuo in čudežno široko daželo, kjer kraj David je ankrat prebivu an kjer so stari mojstri prerokoval, de bo paršu na sviet Mesija.

Tu nje sarc je Boga hvalila za njegovo neskončnost an za velike gnade, ki jih je tudi nji deliu.

Mimo so parhajale puojne žvince, frišne an vesele, kakor de bi viedele, de se bliža narbuj velik čudež na sviete...

Poslušajta, ka se je zgodilo naglo potle...

Spuod ne debele skale je uon segnila na strašna, strupena kača, k' je Marijo tiela oklat.

Ona je močnuo zavpila, vsa zastrašena, an se je na glas Bogu parporočila. V adnin trenutku kača se je naglo umaknila, se je začela napenjat an potle je poknila čez sred. Uon z nje je veleteu te nargarši zluodi, ki pred božjin imenan je muoru se uničiti in izginiti. Ta hudoba se je bila položila božjemu namienu za sviet odrešit skuoze Jezusa Kristusa, sinu Boga Očeta an Marije Device.

Na zadnjo, trudna an lačna prideta cja v Betlehem. Miesto je bluo prepuno judi, zauoj čenšimenta. Za naše parjateljje nie bluo prestora ne za spat ne za jest par obednin hjerpage, takuo de so se muorli pobrat an iti uon z miesta. Tan gor na briegu, tu ni štalci Marija Jezusa porodi.

Nuoč je bila mierna. Vse je spalo: so spale njiva an sanožeta, vsa žvina an vsi judje.

Dol v dolini je bluo vse jasno, kier je goriela ena svetla luč. Na tuo se je drug čudež nardiu: adni angelci so se parkazal pastierjan an jin oznanli, de se je rodiu Sin Božji an de ga bojo najdli tu eni štalci tu jaslicah. Vsi judje naj bojo veseli, kjer se jin je rodiu Odrešenik.

Pastierci so šli Jezusa obiskavat z njih darili an zapoznal so resnično, da je paršu Sin božji na sviet.

Od tistega dneva cja k Jezusovin jaslin hodijo častit judje od cielega sveta.

Za se spuomnit na potovanje Marije an Jožofa so v cajtu devetice srienjski otroc puščal na miz nomalo jedila an ta pred štalo pa so pustil no pest sena za mušaca.

TISTA OD MATERE SVETEGA PETRÀ

Na stara pravca, ki vsi Sriednjan poznajo, uči, de od ne slave matere morejo prit na sviet zlo pridni sinuovi...

Sam Apoštol Petar v nji tuole dokazuje.

Njega mat, miez vsieh žen na sviete je bla ta narbuj uoharna, samo-suojna an nauošljiva. Gledala je paršparat gor na vsaki rieč: možu an sinu je dajala za jest pru umierjeno.

Bližnjim nie nikul naredila obedne dobruote: če je ki parmankalo sosiednjin gaspodinjan včaseh takuo, ki je ratuvalo ankrat tudi po naših vaseh, ona nie tiela posodit še ne miere soli, še nega kizenika moke ušenične al jejdove al serkuove, še nega korca uode ne. Pekjarjan nie podarila soje žive dni an koščic kruha al amožno na čast Boga. Je bila nauošljiva še, de so tič marvice pikal tan pred hišo...

Sin Petar jo je vičkrat pokregu an gledu parpejat na dobro pot! Pa nie pomalo!

An dan žena je paršla na smart.

Petar je biu žalostan an vas zaskarbjen za nje dušico.

Tekrat mu se je parbližu Ježuš an je jau: "An no samo majhano dobro dejanje, če je toja mati storila tle na telin svietu, ona bo sparjeta v nebesa, če bo sama tiela."

Arkangel Svet Miheu je pregledu an prepezu vsak trenutek življenja te grozne ženske, na zadnjo je ušafu pisano samuo no majhano nje dobruotico...

Tenčas, ki je, an dan, pred hišo na kamanovih štengah jidrik prebierala, an dušpietni vietrič ji je biu ukradu no pero.

Žena ga je an cajt lovila, an kar je videla, de j' bluo zastonj, je vdano pošepetala: "Ben, naj gre pa za te dušice v vicah."

Tala je bila nje rešitu!

Dol v paklu se je začela špodielat tin fardamanin: "Al videta, ist iman tega, de me rieši uon s pakla."

V ten se je lepuo parjela za pero cikorije, ki nebeški služabniki so ji bli predstavili, za de jo bojo mogli povlieč gor v nebesa.

Kar je bila že no marc vesoko, adne bližnje dušice so se popadle za nje kikjo z namienan, de se tudi one riešijo uon s pakla.

Pa Petrova mat, le napri nauošljiva, jih je gledala otrest, de padejo nazaj v glabočino.

Tkaj se je unašala an trudila, de pero jidrika se je pretargalo.

Na tisto tudi ona je nazaj udarla za venčnost na dno pakla.

STARE PRAVCE

VLADI PREDAN

Pravi pravca, da približno tristuo liet od tega nieke družine pastierju iz Drežince, ki so gnale na pašo uce an koze, so paršle čez Livak do donašnje vasi Jelina.

Paše so ble dobre an mimo je teku liep studenac uode. Začel so gradit hiše an počas po no malo je ratała vas. Čez an cajt, v adni od telih družin so zamerkal, da mlada hči je bla nosna, an kriju tistega tedanjega velikega grieha je biu sosiedu sin.

Naglo so se zbrale vse družine an odločile, da mladi par muora bit izgnan iz vasi. Dal so jin nieki čriede an jih zagnal. Sevieda mlada niesta viedela kan iti, zatuo sta se ustavla za bližnjo bulco pod niekin čelan, ki loče donas tiste dvie vasi.

Tan je puob začeu gradit hišco. Ker so staršen poviedal, kje sta se mladeniča ustavla, je ocja od puoba zarju: "Voščin mu, da bi se udušu!".

Takuo je vas parjela ime Duš.

V tisti vasi že od nimar živi Tamažova družina, sedanji gaspodar je Bažiljo, ki nosi preimak od vasi. Bažiljo ima puno sveta v Savodenjski občini an kmetijo ima veliko.

Parlietnemu gaspodarju pomagajo tu diele v prostin cajtu sinuovi an zet. Hiša je velika, duga an vesoka z liepin lesenin pajuolan, ki je podprt z obdielanin velikin kamnastin stebran.

Premierjene an lepuo vepikane so tudi skale po vsien duore (lašt).

Blizu hiše so hram za žvino, hram za zajce, za kakuoša, hlieu za krave an svinjak za praseta. Za hišo pasejo, ograjene z mriežo, koze, da na bo rasla arbida. Čeparno od hlieva je zgradba s skalnatin lokan, majhano okance an nizka vrata, ki te vabijo v staro kliet.

Šibka električna luč, hlodeni soduovi an čebri, zapuščeno kamanovo koluo na hlodovin žlebniku, ki je nucalo za hruške mastit, turkil, zemljene tla, pajčune an še posebno tista ostrá vonja po vinu an moštu te neizogibno odpeljejo nazaj v čas.

Vtis an občutek imaš, da je muorla bit v preteklosti na bogata družina. Jesenski hladni vietar brus an arzmieta zadnje liscje, ki se še tesnuo darži parpeto na gabrovih an bukovih viejah. Skuoze tiste nage vieje drevja muoj pogled zapazi velik lipu križ s parbitin Jezusan, ki visi obiešen na stieni skednja.

Parjateljji du kliet me kličejo na sladak tebuku mošt. Pod špino se točijo neprestano žejni korci, iz tebukovca se presele na tebukon an na korošičju mošt, iz te bielega na čarni merikan, keremu manjka še dobar miesac za se lepua arščistit, a okus je že slastan.

Mošt so kmetje šparal sanosiekán za pomlad... Pravi se, da leni... Na vratáh pruoť soncu iz tameče kleti zagledán človeka, klabuk mu odvo tiče pod strop nizkega kamnastega loka na vhodu kleti. Zapoznan ga šele potle, ko se nan zasmieje an glasnuo zareži. Je gaspodar, kavalier Bažiljo, ankrat savodenjski podžupan.

Skarbielo ga je za njega mošt, ki lietos, po tisti pot, težkuo učaka zimo. Rad preguori an se posmieje an je posebno dobrega sarca. Puno jih zna an jih darži dobro na pamet.

Prašu san ga po tistin križe, ki zaradi prejšnje meje nisan biu še nikdar pried videu. Biu je dobre volje an se mu nie mudilo. Usedenli smo se na lesen tram, ker ries mošt nas je biu uleniu, imeu san že hlodove noge, an začeu mi je pravť pravco o tistin križu.

Tist križ ima vič ku stuo liet. Parnesli so ga bli z Dunaja. Muoj prapraded Dreja je biu parvi krošnjar - galantar v naši družin, zadnji pa muoj ded, le Dreja po imenu, ki je biu na Vogarskin kar 21 krat v njega življenju. Naša posest je bla plačana vsa s tistin par-dielan.

Zmislin se, da mi je pravu, da so po cielih osan dni hodil do Dunaja an potle do Budimpešta. Hodil so čez Tolmin, Hudo Južno, Cerknje, Ljubljano, čez Donavo...

V sovodenski občini jih je bluo kar dvanajst krošnjarju. Prodajal so venč part blaguo za oblieke an arjuhe, ki so ga kupoval v velikih magazenah v Avstriji, na Dunaju, ma ne samuo, mieli so dovoljenje za prodajat tudi usnje, igle, niti, bukva, vse, kar so kupoval na Uogarsken.

Na sliki, ki nan jo je parljudno izročiu Renato Massera, pranečak Valentina Massere, Suoku iz Mašer, vidimo dovoljenje, ki ga je Generalni konzul kraljevine Italije na Dunaju izdau lieta 1872 za prodajo blaga. Podoben dokument so imeli tudi ostali naši "krošnjariji". Dreja je parpravu njega "kasel", podoban majhanemu armarju, ki ga je nosu na harbatu ku košo, vzeu na posodo sude - kar je biu za-služu priejšnje lieto je biu ponucu za sviet kupit an hišo šerit -, počaku jesen an šu.

Vraču se je za travo sieč.

Vogarska je bla rievna deželja. V vaseh so ble hiše spledene z viejami an z lužo obrajhane, striche pa s slamo pokrite. V nediejo so žene lepuo očedle hišo ku par nas. Razlika je bla, da par nas so ženske pomietale po tleh, par njih so tla pomočile an jih z zidarsko žlico poteguvale.

Luža je bla povsierode, posebno pozno v jeseni, ko je začelo veliko daževati.

Uozil so se s konji na uozieh, ki so miel tanke kola, da so tisto lužo siekle an riezale, da se jin nie sparjemala an takuo zaustavljaja uoz.

CONSOLATO ITALIANO

Visto il 24/11/72
Visto il 26/11/72
Connotati.

Età d'anni 38
Statura med. 1.70
Capelli Cast.
Spiracolo 23
Cocchi 23
Tocci
Suec. }
Denti } media
Barba Cast.
Nose
Vie }
Caratteristica }
Segni particolari

Condizione Trafficante
Govern. con
Carta d'Identità
garantita
Piemonte Sardegna
(Vedine)!

Terzo del tutto

In Nome del Re

Noi Barone L. Alberto di Rothschild
Consolo Generale di S. M. il Re d'Italia
in Vienna.

Preghiamo le Autorità civili e militari di Sua
Mestà e delle Potenze amiche ed alleate di lasciar
liberamente passare *M. Joseph Valentin*
di Giovanni che va in Austria
Ungheria, Prussia ed altri Stati
d'Europa
e di prestargli assistenza in caso di bisogno.

Il presente passaporto valevole per un anno
è stato rilasciato dietro deposito d'una altra
Passaporto in data Udine 26/7 1872

Fatto a Vienna addì 17 Agosto 1872 dno

Il Consolo Generale di S. M.
Il R. Vice-Consolo
D'Onore

D. no L. N. 2
(Visto da M. G. G. G.)

Nenadoma mi je paršlo na pamet, kar san biu brau o drugi svetovni vojski, ko je Hitlerjeva Niemčija napadla Sovietsko zvezo. Rusi pravijo tisti luži "rasputitza" an tistin uozan, ki so jih vsien kmetan pokradli, ker nieso mogli naprej z Blitz kreig v jeseni za vsemi 625.000 konji, ki so jih naglo popejali na fronto iz zaslužnjene Evrope, pa "panjes".

Ded mu je še pravu, da tan je bluo puno tatu an da ankrat so ga bli tudi njega okradli... Tisto nediejo je biu na kosile du ni vas deleč od miesta. Gostilna je bla zgrajena ku druge hiše, zavezana an spleđena z viejami, obrajhana pa z lužo. Sneu je z raman kasel an bisago (žaki, zvit ku čerieva za salam; nosil so jo zavito okuole sebe, kjer so daržal sude), poluožu vse pod mizo an sednu.

Kar se je biu lepuo najedu, je prašu ratingo. Šu je z roko pod mizo po bisago, kjer je hranu sude, a bisage nie bluo vič. Tat je biu pređaru steno ku miš an skuoze tisto jamo utaknu roko an ga pokradu.

Venčpart se je podobno zgodilo na sejmah, ker Vogar, ko se je vraču damu, če nie biu kiek pokradu, ni biu zadovoljen.

Jedli an spal so po družinah po kajšnjh skednjah. Navadna jed je bla šonka od praset, noga an kosti kuhane. Za pit je biu pa dobri vogarski tokaj. Kar pride zima an mraz, zakopajo vse du njive. Kompier tu taso an zakopan na sred njive do pomladi, venjike glih takuo jih pokrijejo z zemjo.

Dreja je biu lepuo poznan po tistih krajeh, ker je biu pošten. Klial so ga po vogarsko "Andraž".

Godilo mu se je na Vogarskin, da dna žena mu je očitala, da njega bluguo je bluo pređraguo. Tist dan du tisti dežel je biu zaries malo prodau. Žena je tiela za malo sudu kupit puno dobrega blaga an naštakala je bla tudi druge ženske pruoť Dreju.

Kar se je bla začela runat nuoč, Dreja je šu na nje duom an začeu se z njo pogovarjat an glihat. Nudla mu je samuo 10 sudu za štier metre narbuojšega blaga za kikjo, ki pa je bluo vriedno narmanj 15 sudu. Prašu je družino za obnuoč z obljubo, da naslednje jutro je biu ušafu način, da bi na biu nobednemu na škodo. Dali so mu za spat du siene na klanic an zjutra za pod zob.

Pried ku je šu od hiše, je pustu ženi zapisan naslov na Dunaju, kamar se je bla muorla obarnit an pisat na njega ime. Čez miesac dni so ji ries pošjal tiste baguo, ki ni tiela kupit od Dreja, placjala pa ga je kar 20 sudu.

Ko se je Dreja lieto potle spet varnu v tisto vasico, ga je žena zapoznala an od deleča parklicovala na nje duom: "Andraž, Andraž, pridi san, da kupen donas tudi ist od tebe." Kar se je parbližu, mu je poviedala, da na Dunaju je vse buj draguo, ku kar on prodaja. Kupila je puno blaga an takuo so nardile tudi druge ženske s tiste vasi. Od tistega dne na Vogarskin Dreja ni imeu vič obednih težav za prodajo blaga.

Kar je Dreja prodau vse, kar je imeu par sebe, se je varnu na Dunaj nakupovat še blaga. V tistin magazine, kamar je biu napotiu tisto ženo, so mu bli paršparal njega dobiček od tistih dvajst sudu, ki jin jih je muorla žena pošjat.

Zadnji krat, ki je šu s kaselnan po sviete, je imeu šestdeset liet.

Žena Mica mu je trucala za ne iti, ker je biu že star, pa ni pomagalo. Obečju je biu parjateljju iz Tarčmuna, da kar se je biu varnu, mu je biu parnesu parvi parfum za ženo. Obiesu je na rame bisago, zadeu kasel an šu.

Na Dunaju je kupu tist križ, ki je šele donas obiešen na hlieve, ga po puošti pošju na Livak, kjer ga je Miha Šimanu s Tarčmuna, na harbatu, tu koš s cukerjan, tabakan an kaffan, ku ponavad parnesu damu.

Andraž se je na puomlad vracju damu. Biu je star an trudan. Na

Hudi Južni, v gostilni, kjer je biu lepuo poznan, je puno sniedu an popiu. Šu je du kliet an skru bisago zlatih an srebrnih sudu zad za an sod an šu spat. Zjutra se je napotiu an šu pruoti duomu. Kar je paršu damu prazan an brez nič, so vsi mislil, da so ga po pot okradli. Mica je le du anj arjula, da nie biu sme u na tiste lieta vič z duoma. On jih je potalažu, poklicu je mlajšega brata an mu poviedu, kan iti an ka narest. Čez tiedan dni se je mlajši brat varnu nazaj damu z kaselnan an bisago sudu čez rame. Na Hudi Južni je gaspudinji gostilne poviedu, kan je biu Dreja skru bisago. Šli so za sod an ries, šele je bla tan, zadeu jo je čez rame an šu damu.

Kar je Dreju parjatelj zaviedu, da kasel je biu doma, je parleteu s Tarčmuna po parfum s cilarco za žganje, ki je daržala približno liter an pou.

Kar ga je Dreja zagledu, je vzkliknu "Oh, muoj norac, še kotlar na Dunaju ga niema tkaj!".

Dreja je kupu še nieke hosti pod vasjo an končno je mu v mieru uživat njega staruost z njega liepimi spomini.

Lepe pravce an dobra pijača so nas ble zamudile. Dol v svinjake debele praseta so že krulile za lakotjo. Krave so bulile an jima pa odguarjale.

Spraznila sma še, kar nan je blu o ostalo du tacah, an se napotila vsak po svoji. Ugasnila se je luč, sonce je zahajalo an se je že mračilo. Slavo san biu z mieru vesokuost nadvratnega kamana od loka kleti an poknu z glavo du anj.

Hnadu san vidu zvezde an luno an zazdielo se mi je buj pozno, ku kar je blu o. Tenčas, ko san se prasku an mazu po glavi, za tolažbo mi je Bažiljo še adno poviedu.

Zmislu se je biu na starega vaščana Flipa, ki je imeu kar pu zaparto desno uoč. Pravu je, da je biu ranjen v parvi svetovni vojski na briegu Monteformica.

Na čelu sudadu je napadu sovražnika an tu rokah je nosu palco z blekan. Zadeu ga je biu rafal mitraljeza an ranilo ga je bluo nad očjo. Zabrusu je tisto palco an blek - takuo je on pravu - an varnu se je nazaj do svojga kapitaniha, ki ga je radoviedno vprašu, če je biu ranjen.

Flip mu je pokazu rano nad očjo an se usednu na skalo. Kapitanih mu je deu parst kazalac pod nuos, ga lepuo opjuvnu, pobrisu an namazu z njin obarv nad očjo an le s tistin parstan mu pokazu spet pot. Odvo se je Flip spliezu po truplah padlih sudadu do zastave. Na gori je biu ostu sam žiu an vladala je strašna tišina.

Zastopu san pravco an nasvet. Piuvnu san na parst an pomazu po veliezli boleči bul. Parjateljско sma se pozdravila z obljubo, da bo ma še ki napisala, kar mu bo paršlo ki na pamet. Odšu san pruoti duomu, piuvnu na parst an mazu le manjšo bulco, ki me nie vič boliela.

V mislih pa mi je ostu tist kmet iz Duša, ki je pravu za smieh an za veseje njega pravco udarjenin otrokan.

Parva svetovna vojska je bila tudi tista huda izkušnja za preživetje naših ljudi.

Prašu san se po pot, paš kaj je viedu preprosti Flip, da je muoru soje življenje verjetno novin sudaških ukazom generala Diaza, ki je biu nadomestiu neusmiljenega Cadorna?

Ali pa, da oficier, ki ga je biu takuo "ljubeznjivo" s parstan ozdravu, je biu priet Buog vie kan postreliu vse patrone soje pištrole...

Ali pa, še buj verjetno, da ni biu smeu bit vpisan čudan preimak iz slovenske Benečije zahrbtno zadietih med tistimi, ki so se odpoviedal napadat sina poštenega magazinirja z Dunaja, nečaka rievne skope ženske pri Budimpeštu an slovianskega brata iz gostilne pri Hudi Južni, kjer so naši predniki z velikin trudan, prijateljstvan an poštenostjo kazal an čartal nama pot za skupno mierno sožitno an sodielovno življenje.

ZABARDO

MICHELE OBIT

Kajšankrat ljudje me vprašajo, od kod pridem, an ist bi rad odguoruu: pridem taz Zabarda. Nie pru takuo, viem. Na žalost nie pru takuo. Adan bi muoru imiet an prestor, od kod parhaja. Ist ga niemam, al pa takuo se mi zdi. Pa bi rad vsegljih jau, de pridem taz tiste vasi, ki ubedan jo ne pozna. Muoraš - potlè, ki si jau tiste ime - rec, de je v občini Podutana, nomalo pried, ku prideš v Kravar. Obarneš, malo kilometru pried, na desno an prideš pried do Ušivce an potlè do Zabarda. Vse kupe malo vic ku dvanajst hiš.

Zabardo je vas, kjer se je rodila moja mama. Zabardo je vas, kjer so nimar živieli moji noni, Pierina, ki je umarla nomalo liet od tega, an Ernesto, ki je šele živ an šele tam, sada kupe s stricam Gigiam. Zabardo je adan od prostoru - jih je zaries malo - mojega otroštva.

Ankrat na tiedan, ko sem biu otrok, smo šli vsi kupe, ocja, mama an brat, v Zabardo. Ponavadi v saboto popudan. Smo nimar stal, če nie bla zima, uon od hiše, ta pod orieham, blizu varta. Naspruot smo imiel nieke hiše od Ušivce, nomalo buj par kraj, an buj deleč podutanska dolina, tista, ki peje do Sriednjega.

Barve od hosti so ble nimar drugačne, odvisne od lietnega cajta. Pried ku je paršla zima, sam pomagu mojmu nonu stacat fažine al

žagat darva, ko je biu pa cajt za bandimat al za nardit kopo, smo šli dol, pruoť sanožetam.

Za me runat kopo je bluo samuo tiste: grabit an luožt kupe senuo. Nisem znu, takrat, de je bla adna od tistih reči, ki noni an tisti, ki so bli pried ku oni, so nimar runal. Je biu trenutek, kjer so ljude dielal kupe, an potlè kupe popil an kozarec vina an klepetal, je bla pomuoc - tuole so mi pravli tudi muoji starši - od mladih, od otruok, ki so nosil par nogah za jest an za pit telim ljudem. Na viem, ka je ostalo, donas, od vsega tistega.

Pozimi smo pa ostal notre, tu majhni sobi - sadà pa jo je stric arzšeriu an naredu tud kaminet - kjer je nimar uonjala pulenta, an blizu kakšna druga rieč, po navadi klobasice al pa zajac.

Tam je nona kuhala kavo an mi smo igral briškolo. Ist an muoj nono, po navadi, pruoť oci an mami.

Na nieki stieni je bla obiešena fotografija od strica, kar je biu alpin. Tenčas on je živeu v Švici, kjer je dielu puno liet, ku zidar. An muoj nono je biu alpin, an še kuo! On je adan od tistih, an jih nie bluo puno, ki je šu pried v Albanijo an potlè v Rusijo, med drugo svetovno vojsko, an se je varnu. Punokrat - pravim dvajst liet od tega, če ne vic - nam je pravu njega štorjo, an kuo je preživeu vse tiste, an kuo se je ušafu, ankrat, naspruoť adnega tanka od Niemcu, ki pa, se na vie zaki, se je obarnu namesto ustrelit. Že ankrat, se mi zdi, sam napisu, da ko se je muoj nono varnu taz Rusije, moja nona ga nie subit zapoznala. Vse tuole pa, tu ankrat, je genju pripovedovat.

Mojo nono san jo videu nimar dielat. Tu hiš, sevieda, al pa tu varte al po senožetah, pa je nimar dielala. Jo pogrešam, ku pogrešam tiste cajte, an ne samuo zak sam biu buj mlad.

Zabardo ima štier hiše an nomalo liet od tega, blizu, so zazidal tud an alevament zajcu.

Adna od tistih hiš, sadà zapuščena, je tista, kjer se je rodila moja mama. Tja nono me je kajšankrat peju an pokazu, kuo se runa žganje. Ssst, tuole na stuojte poviedat ubednemu. An žganja, sadà, na diela vic. Ima osamdeset liet an se na more gibat vic ku ankrat. Gleda televizjon, tiste ja, an prebiera Novi Matajur. Sadà novice prihajajo buj naglo ku ankrat. Tu hiš nieso maj imiel telefona, pa muoj stric je sada kupu telefonin: an tuole pride rec, de so drugi cajti.

Da so se reči spremenile, vidim nimar že pried ku pridem tja. Pred zadnjim ovinkam, pried ku se pride v vas, ankrat je blu no veliko korito, takuo veliko, de notar si lahko tudi plavu. Pru tuole je runu, ko smo bli otroci, an muoj parjatelj, ki je živeu tam, čepru uoda je bla hladna. Ist sam ga nimar gledu, ku se gleda adnega marejana. Tistega korita ga nie vic, so ga cimental. Moja nona tenčas ga je nucala za vzet uodo, ki potlè smo jo vsi pil. Je nimar šla po njo s povierkam. Se vide, de tista uoda nie imiela vic po ničü. Pa, ko sem biu otrok, je biu pru savuor tiste uodè, ki me je dau občutek, de sem biu v tistem prostoru, od kod sam paršu.

P.S. Potle, ko sem napisu tele kratke spomine, muoj nono je umaru. Naj bojo tele besiede posvečene njemu.

TOPOLOVO "COOLO"

GREGORY PRYOR

Zapuščal sem mesto na enem od avtobusov za pomoč poplavljenecem. Vsi so se čutili izgubljene in skušali smo razumeti, če so bile njihove družine in prijatelji nekje na varnem. Od časa do časa je bilo s konca avtobusa slišati šibke izbruhe zadržanega petja. Nekdo je v pričakovanju na bolj suhe čase pel nekemu kovčku. Ko je avtobus odpeljal iz mesta, sem skozi rosno šipo opazil trgovino z zelo pisanim pročeljem. Zarisal sem krog v motno steklo in videl na izvesku napis v starem stilu "stagecoach": *Topolovo coolo*. To je bila dvonadstropna prodajalna sladoleda. Skušal sem razumeti, kje se nahajam. Kje smo bili? Nobene cestne oznake nisem videl in tako, ko se je avtobus ustavil par kilometrov pozneje, sem izstopil in prehodil pot nazaj. V kontrastu s sivo svetlobo in nenehnim dežjem je bil v osrčju poplave izjemno jasen dan in nebo je bilo temno modro. Nenadoma sem se znašel v kraju *Topolovo coolo*. To je bila neokusna notranjost, vendar je izgledalo, da gre za kraj, ki je zelo v modi. Lastnika sem vprašal po imenu njegove prodajalne in povedal mi je, da ima trgovina ime po neki mali vasici med Italijo in Slovenijo. Povedal mi je, da je tako edinstvena, da se je njen sloves razširil po vsem svetu, in iz več razlogov je mnogo mladih parov iz oddaljenih krajev sveta poleti prišlo v Topolovo, da bi tam izživel svojo ljubezen. Povedal je, da so tisti ljudje zapustili

Topolovo popolnoma spremenjeni, kot da bi bili začarani. Prodajalcu sem se zahvalil za čas, ki mi ga je posvetil, in se zavedel, da je medtem cvrl neke stvari. Pomislil sem, da bi lahko pojedel eno izmed njih, vendar sem potem sklenil nadaljevati pot. Glavna nevarnost je tedaj minila in čas je bil, da si najdem bolj suh kraj.

To so resnične sanje avstralskega umetnika Gregoryja Pryorja, preden je odpotoval v Topolovo. Sanje so bile pritrjene na enega izmed zidov v vasi.

SLOVENSKA BIBLIOGRAFIJA VIDEMSKE POKRAJINE

Uredila KSENIJA MAJOVSKI

Narodna in študijska knjižnica, Trst

Slovenska bibliografija Videmske pokrajine je bila prvič objavljena v Trinkovem koledarju za leto 1997 in je obsegala gradivo od leta 1990 dalje. V naslednjih koledarjih je bil način popisa isti, v letošnjem pa se nam bibliografija predstavlja v nekoliko spremenjeni obliki. Kriteriji za popis so ostali isti (dela o Slovencih iz Videmske pokrajine, dela slovenskih avtorjev ter založnikov s tega območja, dela v slovenščini ali slovenskem narečju, ki so nastala na obravnavanem teritoriju), spremenila pa se je razvrstitev gradiva, saj smo ga razdelili po vsebini, in sicer po strokah Univerzalne decimalne klasifikacije. Izbor gradiva za bibliografijo je dokaj širok, saj smo upoštevali tudi stenske koledarje, glasbene tiske in tekste razmnožene kot tipkopis oz. računalniški izpis; med slednje spadajo npr. besedila, ki jih je uprizorilo Beneško gledališče. Na koncu smo dodali še imensko, naslovno in vsebinsko kazalo v prepričanju, da bo s tem bibliografija preglednejša in uporabnejša.

Želeli bi opozoriti, da je bibliografija letos prvič izdelana z računalniškim programom COBISS, ki povezuje v omrežje več kot 220 slovenskih knjižnic. Narodna in študijska knjižnica je vključena v to omrežje, njen katalog doslej vnešenih knjig (približno 15.000) pa je dostopen tudi preko interneta na naslovu <http://izum.izum.si/cobiss>. Za vpogled v našo bazo podatkov je potrebno izbrati *Narodno in študijsko knjižnico* med lokalnimi bazami podatkov.

SERIJSKE PUBLIKACIJE 1998

1. **All'ombra** del Canin = Ta pod éany novo sinco : bollettino parrocchiale di Resia. - Anno 1, n. 7 (1928)- . - Resia : Parrocchia di S. Maria Assunta 71 (1998), n. 1-4. - 35 cm
Četrletnik. - Dir. resp. Duilio Corgnali. - Besedilo pretežno v it. s posameznimi članki v rezijanskem narečju

2. **Dom** : kulturno-verski list. - Anno 1, n. 1 (1983)- . - Cividale : Società cooperativa editrice Dom
33 (1998), št. 1-22. - 43 cm
Petnajstdnevnik. - Odg. ur. Marino Qualizza. - Besedilo v slov., it. in beneškem narečju. - Pril. k št. 22: Beneški kolendar 1999 / besedilo Emil Cencig ; ikone Pasquale Zuanella
3. **Emigrant** : periodico bimestrale dell' Unione emigranti sloveni del Friuli-Venezia Giulia = Časnik Zveze izseljencev iz Furlanije-Julijske krajine. - 1981, n. = št. 0- . - Cividale : [Zveza slovenskih izseljencev]
15 (1998), n.1/2-3/4, 5-7. - 28 cm
Dvomesočnik. - Odg. ur. Ferruccio Clavora. - Besedilo v slov., it. in beneškem narečju ter priložnostno v drugih jezikih. - Slovenski podnaslov se spreminja
4. **Insieme** = Vsi kupe. - 1991, oktober- . - San Pietro al Natisone : Parrocchia di S. Pietro Apostolo
[1998], [pet št.]. - 21 cm
Občasno. - Popis po letu 1997. - L. 1998 izšel z nasl.: In cammino insieme = Hodimo usi kupe. - Besedilo delno v it., delno v slovenskem beneškem narečju
5. **Med** nami : pod lipo : s križem : foglio interparrocchiale. - 1981, št. 1- . - Prosnid ; Pletišča ; Brezje ; Tipana ; Viskorša ; Vizont ; Zavarh ; Bardo ; Ter ; Podbardo : [župnije]
1998, [pet št.]. - 30 cm
Občasno. - Z oznako: Supplemento a «La vita cattolica»
6. **Novi** giornali za velike an te male. - [1997/98, december]- . - [Špeter : Dvojezična osnovna šola]
[1997/98], [ena št.]. -30 cm
Občasno. - Št. izšla junija 1998
7. **Novi** Matajur : tednik Slovencev Videmske pokrajine. - Let. 1, št.1(1974)- . - Čedad = Cividale : Soc. Coop. Novi Matajur
1998, št. 1-49. - 43 cm
Tednik. - Odg. ur. Jole Namor
8. **Studenti** = Sorgenti : periodico d'informazione, cultura e politica. - Anno 1, n. 1 (1988)- . - Cividale : Circolo culturale = Kulturno društvo Studenti
10 [i.e. 11] (1998) n. 1-2. - 24 cm
Občasno. - Dir. resp. Ferruccio Clavora

9. **Trinkov** koledar za leto... / [izdalo] Kulturno društvo Ivan Trinko, Čedad. - 1953- . - Špeter : Zadruga Lipa
1998. - 21 cm
Letnik. - Uredili Živa Gruden, Lucia Trusgnach, Marino Vertovec

10. **Vartac** : slovenska narečna besedila in risbe otrok iz Videmske pokrajine = testi dialettali e disegni dei ragazzi della provincia di Udine. - 1974- . - Špeter : Beneški študijski center Nediža
1998. - 24 cm
Letnik. - Ob natečaju Moja vas

MONOGRAFIJE (dodatki 1998)

2 VERSTVO. BOGOSLOVJE

VANGEL Svetegha Mateuža. - [Kravar : J. Jaculin], 1998 (Tavagnacco : Arti Grafiche Friulane). - 91 str. ; 17 cm
Besedilo v slovenskem beneškem narečju. - Mateuz an njegha vangel / Jožef Jaculin: str. 5
COBISS-ID 1617644 1

32 POLITIKA. MANJŠINSKO VPRAŠANJE

BAUDOIN de Courtenay, Jan

Degli Slavi in Italia = O Slovanih v Italiji / Jan Baudouin de Courtenay ; [traduzione italiana, italijanski prevod Giuseppe Loschi ; slovenski prevod, traduzione slovena Martina Kafol ; note introduttive su G. Loschi e J. Baudouin de Courtenay, uvodna zapisa o G. Loschiju in Baudouinu de Courtenayu Liliana Spinozzi Monai ; note al testo, opombe k besedilu Živa Gruden ; a cura di Centro studi Nediža = uredil Študijski center Nediža]. - San Pietro al Natisone = Špeter : Lipa, cop. 1998 (Pasian di Prato : Lithostampa). - 109 str. ; 21 cm. - (Mrvice ; 3)
Prevod dela: O slavljanach v Italii. - Vzporedno besedilo v slov. in it. - Bibliografija: str. 80-84
COBISS-ID 1621228 2

6 UPORABNE ZNANOSTI

CENCIG, Emil

Beneški kolendar 1999 [Slikovno gradivo] / besedilo Emil Cencig ; ikone Pasquale Zuanella. - Cividale del Friuli : Dom, 1998 (Maniago : I.P.F.). - 1 koledar (7 listov) : barve ; 39 x 28 cm

Večina besedila v narečju. - Reprodukcije brez podatkov o avtorju in času nastanka

COBISS-ID 97960704

3

REZIJA 1999 [Slikovno gradivo] : naš kolindren / studio S.G. Informatica ; a cura del Circolo Culturale Resiano Rozajanski Dum. - [S. l.] : Circolo culturale resiano Rozajanski dum, [1998] (s. l. : s. n.). - 1 koledar (14 listov) : barve ; 32 x 22 cm

Koledar s sakralnimi upodobitvami. - Besedilo v rezijanščini in it.

COBISS-ID 98108416

4

73/77 KIPARSTVO. RISANJE. SLIKARSTVO. GRAFIKA. FOTOGRAFIJA

POSTAJA (5 ; 1998 ; Topolove)

"Postaja Topolove" = "Stazione di Topolò" : [quinta edizione, dal 4 al 19 luglio 1998] / [a cura della Associazione artisti della Benecia = Društvo beneških umetnikov ; i disegni sono di Giorgio Vazza]. - [S. l. : s. n., 1998] (Cormons : Poligrafiche San Marco). - [12] str. : ilustr. ; 32 cm

Čelni nasl. - Podnasl. v kolofonu. - Besedilo v slov. in it.

COBISS-ID 1636844

5

78 GLASBA

CHIABUDINI, Luciano

Canti sacri nel comune di Pulfero [Glasbeni tisk] / Luciano Chiabudini. - Pulfero : Amministrazione Comunale, 1998 (Udine : Designgraf - Artestampa). - 169 str. : ilustr. ; 24 cm + kaseta
Besedilo pesmi in spremnih tekstov v beneškem narečju s prevodom v it. - Prvi del knjige obsega študijo o nabožnem ljudskem petju

COBISS-ID 100479488

6

CHIABUDINI, Paola

Stoji, stoji lipica [Glasbeni tisk] : od ljudskih pesmi do študija klavirja = Cresce, cresce un piccolo tiglio : dal canto popolare allo studio del pianoforte / Paola Chiabudini ; ilustracije, illustrazioni Marina Pocovaz ; [izdalo] Kulturno društvo Ivan Trinko, Čedad = [pubblicazione del] Circolo culturale [Ivan Trinko], Cividale. - Špeter = San Pietro al Natisone : Lipa, 1998 (Premariacco : Juliagraf). - 102 str. : ilustr. ; 30 cm

Besedilo pesmi in spremnih tekstov v beneškem narečju s prevodom v it. - Bibliografija: str. 98
COBISS-ID 1624044 7

81 JEZIKOSLOVJE

DAPIT, Roberto

Aspetti di cultura resiana nei nomi di luogo / Roberto Dapit. - [Padova] : CLEUP, 1995-1998 (Padova : CLEUP). - Zv. [1,2] ; 25 cm

Vsebina:

2: area di Ososane/Oseacco e Učja/Uccea. - 1998. - 230 str., [12] str. pril. - Bibliografija: str. 223-228

COBISS-ID 3441709

8

LINGUE d'Europa : dizionario pratico

italiano-friulano-sloveno-tedesco-inglese / a cura di Marijan Brecelj, Gianni Nazzi ; con la collaborazione di Anna Buliani Gozzi e Sergio Fantini per il tedesco, Enrico Del Giudice e Silvana Fachin Schiavi per l'inglese. - [San Pietro al Natisone] : Comunità montana Valli del Natisone = Gorska skupnost Nediških dolin = Comunitat montane Valadis dal Nadison, cop. 1998 (Udine : Designgraf). - 627 str. ; 17 cm

Ponatis izd. založbe Messaggero veneto iz leta 1995

COBISS-ID 6798642

9

ŠUMI, Irena

Socialna lega slovenskega jezika v Kanalski dolini : empirična raziskava v družinah slušateljev tečaja slovenskega jezika : prvo poročilo / Irena Šumi. - [Trst] : SLORI, 1998 (Trst : ZSKD). - 69 str. : graf. prikazi ; 30 cm. - (SLORI ; 130)

150 izv. - Bibliografija: str. 69

COBISS-ID 6909746

10

82(100) KNJIŽEVNOST RAZNIH NARODOV

MENICHINI, Dino

Le voci delle urane : tutte le poesie / Dino Menichini ; con un ricordo di Andrea Zanzotto ; [a cura di Domenico Cerroni Cadoresi]. - [S. l.] : Gran Fabula, 1998 (Udine : Miani). - 317 str. ; 23 cm

COBISS-ID 1659372

11

821.163.6 SLOVENSKA KNJIŽEVNOST

PREDAN, Izidor

Dorič : pet gledaliških besedil Izidorja Predana / [uredile Marina Cernetig ... et al. ; izdalo] Beneško gledališče. - Čedad ; Špeter : Lipa, 1998 (Krmín : Poligrafiche S. Marco). - 109 str. : ilustr. ; 24 cm

Predgovor / Živa Gruden: str. 5-6. - Besedilo v slovenskem beneškem narečju

COBISS-ID 1617900

12

SPOZNAJMO se (1998 ; Čedad)

Literarna srečanja na meji, Čedad, 29.4.1998, 6.5.1998 = Incontri letterari di confine, Cividale, [29.4.1998, 6.5.1998] / [v okviru prireditve] Spoznajmo se - Conosciamoci 98. - Čedad : Kulturno društvo Ivan Trínko ; Tolmin : Literarni klub ; Špeter : Beneška galerija, 1998 (Čedad : Kulturno društvo "Ivan Trínko"). - [34] str. ; 21 cm

Vzporedno besedilo v slov. ali v beneškem narečju in prevod v it. - Zastopani avtorji: Peter Podrecca, Anton Clodig-Sabladoski, Ivan Trínko-Zamejski, Valentin Birtig-Zdravko, Rinaldo Luszach, Anton Birtič-Mečana, Luciano Chiabudini, Izidor Predan, Michelina Blasutig, Giovanni Gubana, Aldo Clodig, Bruna Dorbolò, Giorgio Qualizza, Marina Cernetig, Andreina Trusgnach, Loredana Drecogna

COBISS-ID 1652972

13

SPOZNAJMO se (1998 ; Čedad)

Literarna srečanja na meji, Čedad, 6.5.1998 = Incontri letterari di confine, Cividale, [6.5.1998] / [v okviru prireditve] Spoznajmo se - Conosciamoci 98 ; sodelujejo pesniki Literarnega kluba Tolmin, partecipano i poeti del Club letterario di Tolmino Lucijan Lavrenčič ... [et al.]. - Čedad : Kulturno društvo Ivan Trínko ; Tolmin : Literarni klub ; Špeter : Beneška galerija, 1998 (Čedad : Kulturno društvo "Ivan Trínko"). - [44] str. ; 21 cm

Vzporedno besedilo v slov. in prevod v it. - Zastopani avtorji: Lucijan Lavrenčič, Ivan Volarič-Feo, Ksenija Zmagaj, Špela Mrak, Jožek Štucin
COBISS-ID 1655276 14

908 DOMOZNANSTVO

BANCHIG, Giorgio

Pegliano - Ofijan e la chiesa di San Nicolò / Giorgio Banchig. - Pulfero : Amministrazione comunale, 1998 (Salt di Povoletto : Grafiche Civaschi). - 127 str. : ilustr. ; 23 cm

Nekaj besedila v beneškem narečju

COBISS-ID 1623788 15

TARVISIO = Tarvis = Trbiž. - Tarvisio : Comune ; Udine : Provincia, 1998 ([Trbiž] : Tipografia Tarvisiana). - 64 str. : ilustr. ; 21 cm

Besedilo v slov., it., nem. in furlanščini

COBISS-ID 1657580 16

93/99 ZGODOVINA

MJUTA Povasnica

Castelmonte : l'intrigo di Caucigh / [testo Mjuta Povasnica ; illustrazioni Luisa Tomasetig ; [pubblicato dal] Centro studi Nediža]. - [Špeter] : Lipa, 1998 (Pasian di Prato : Lithostampa). - [32] str. : ilustr. ; 20 cm. - (Scheda storica ; 9)

Mjuta Povasnica je psevdonim. - Avtor naveden v kolofonu. - Bibliografija: str. [2]

COBISS-ID 1622252 17

MJUTA Povasnica

Starogorska spletka Janeza Kavčiča / [napisala Mjuta Povasnica ; prevod Biserka Simoneta ; ilustracije Luisa Tomasetig ; [izdal] Beneški študijski center Nediža]. - [Špeter] : Lipa, 1998 (Pasian di Prato : Lithostampa). - [32] str. : ilustr. ; 20 cm

Mjuta Povasnica je psevdonim. - Avtor naveden v kolofonu. - Bibliografija: str. [2]

COBISS-ID 1621996 18

PETRICIG, Paolo

Storia della Slavia friulana / Paolo Petricig. - San Pietro al Natisone : Lipa, 1998 (Pasion di Prato : Lithostampa). - Zv. [1-]; 24 cm

Dosedanja vsebina:

1: Dalle origini all'Eta del Ferro. - cop. 1998. - 264 str. - Bibliografija: str. 253-261. - Kazalo

COBISS-ID 1621484

19

NASLOVNO KAZALO MONOGRAFIJ (dodatki 1998)

Aspetti di cultura resiana nei nomi di luogo 8	O Slovanih v Italiji 2
Beneški kalendar 1999 3	Pegliano - Ofijan e la chiesa di San Nicolò 15
"Postaja Topolove" 5
Canti sacri nel comune di Pulfero 6	Rezija 1999 4
Castelmonte 17	Socialna lega slovenskega jezika
v Kanalski dolini 10
Cresce, cresce un piccolo tiglio 7	Starogorska spletka Janeza Kavčiča 18
"Stazione di Topolò" 5
Degli Slavi in Italia 2	Stoji, stoji lipica 7
Dorič 12	Storia della Slavia friulana 19
Incontri letterari di confine, Cividale, [29.4.1998,
6.5.1998] 13	Tarvis 16
Incontri letterari di confine,
Cividale, [6.5.1998] 14	Tarvisio 16
Lingue d'Europa 9	Trbiž 16
Literarna srečanja na meji, Čedad, 29.4.1998,
6.5.1998 13	Vangel Svetegha Mateuža 1
Literarna srečanja na meji, Čedad, 6.5.1998 14	Le voci delle urane 11

IMENSKO KAZALO MONOGRAFIJ (dodatki 1998)

- Associazione artisti della Benecia glej
Društvo beneških umetnikov
- Banchig, Giorgio 15
- Bankič, Giorgio glej Banchig, Giorgio
- Baudouin de Courtenay, Jan 2
- Beneški študijski center Nediža
(San Pietro al Natisono)
glej Beneški študijski center Nediža (Špeter)
- Beneški študijski center Nediža (Špeter) 17, 18
- Beneško gledališče 12
- Birtič, Anton (avtor) 13
- Birtič, Valentin (avtor) 13
- Birtig, Anton glej Birtič, Anton
- Birtig, Valentin glej Birtič, Valentin
- Blasutig, Michelina (avtor) 13
- Brecelj, Marijan (urednik) 9
- Buliani-Gozzi, Anna (drugo) 9
- Cadoresi, Domenico Cerroni-
glej Cerroni-Cadoresi, Domenico
- Cencig, Emil 3
- Centro studi Nediža (San Pietro al Natisono)
glej Beneški študijski center Nediža (Špeter)
- Centro studi Nediža (San Pietro al Natisono)
glej Študijski center Nediža (Špeter)
- Cernetig, Marina (avtor) 13
- Cernetig, Marina (urednik) 12
- Cerroni-Cadoresi, Domenico (urednik) 11
- Chiabudini, Luciano 6
- Chiabudini, Luciano (avtor) 13
- Chiabudini, Paola 7
- Circolo Culturale Resiano Rozajanski Dum
(urednik) 4
- Clodig, Aldo (avtor) 13
- Clodig, Anton glej Klodič, Anton
- Conosciamoci (1998 ; Cividale) glej Spoznajmo se
(1998 ; Čedad)
- Courtenay, Jan Baudouin de
glej Baudouin de Courtenay, Jan
- Dapit, Roberto 8
- Del Giudice, Enrico (drugo) 9
- Dorbolò, Bruna (avtor) 13
- Drecogna, Loredana (avtor) 13
- Društvo beneških umetnikov 5
- Fachin-Schiavi, Silvana (drugo) 9
- Fantini, Sergio (drugo) 9
- Feo glej Volarič, Ivan
- Gozzi, Anna Buliani- glej Buliani-Gozzi, Anna
- Gruđen, Živa (avtor dodatnega besedila) 2
- Gruđen, Živa
(urednik, avtor dodatnega besedila) 12
- Gubana, Giovanni (avtor) 13
- Iussa, Anna (urednik) 12
- Jaculin, Giuseppe (avtor dodatnega besedila) 1
- Jaculin, Jožef glej Jaculin, Giuseppe
- Kafol, Martina (prevajalec) 2
- Klodič, Aldo glej Clodig, Aldo
- Klodič, Anton (avtor) 13
- Klodič, Anton Sabladoski- glej Klodič, Anton
- Lauretig, Daniela (urednik) 12
- Lavrenčič, Lucijan (avtor) 14
- Loschi, Giuseppe (prevajalec) 2
- Luszach, Rinaldo (avtor) 13
- Mečana glej Birtič, Anton
- Mečana, Anton Birtič- glej Birtič, Anton
- Menichini, Dino 11
- Mjuta Povasnica 17, 18
- Monai, Liliana Spinozzi-
glej Spinozzi-Monai, Liliana
- Mrak, Špela (avtor) 14
- Nazzi, Gianni (urednik) 9

- Petricig, Paolo 19
 Petricig, Pavel glej Petricig, Paolo
 Petričič, Paolo glej Petricig, Paolo
 Petričič, Pavel glej Petricig, Paolo
 Pocovaz, Marina (ilustrator) 7
 Podrecca, Peter (avtor) 13
 Postaja (5 ; 1998 ; Topolò)
 glej Postaja (5 ; 1998 ; Topolove)
 Postaja (5 ; 1998 ; Topolove) 5
 Povasnica, Mjuta glej Mjuta Povasnica
 Predan, Izidor 12
 Predan, Izidor (avtor) 13

 Qualizza, Giorgio (avtor) 13

 Sabladoski glej Klodič, Anton
 Schiavi, Silvana Fachin-
 glej Fachin-Schiavi, Silvana
 Simoneta, Biserka (prevajalec) 18
 Spinozzi-Monai, Liliana (avtor dodatnega besedila) 2
 Spoznajmo se (1998 ; Cividale)
 glej Spoznajmo se (1998 ; Čedad)
 Spoznajmo se (1998 ; Čedad) 13, 14
 Stazione (5 ; 1998 ; Topolò)
 glej Postaja (5 ; 1998 ; Topolove)
 Studio S.G. Informatica (Monfalcone)
 (grafični oblikovalec) 4
 Štucin, Jožek (avtor) 14
 Študijski center Nediža (San Pietro al Natissone)
 glej Študijski center Nediža (Špeter)
 Študijski center Nediža (Špeter) 2
 Šumi, Irena 10

 Tomasetig, Luisa (ilustrator) 17, 18
 Trinko, Ivan (avtor) 13
 Trinko, Ivan Zamejski- glej Trinko, Ivan
 Trusgnach, Andreina (avtor) 13

 Vazza, Giorgio (ilustrator) 5
 Volarič, Ivan (avtor) 14

 Zamejski glej Trinko, Ivan
 Zanzotto, Andrea (avtor dodatnega besedila) 11
 Zdravko glej Birtič, Valentin
 Zdravko, Valentin Birtič- glej Birtič, Valentin
 Zmagaj, Ksenija (avtor) 14
 Zuanello, Pasquale (umetnik) 3

PREDMETNO KAZALO (dodatki 1998)

- angleščina 9
arheologija 19
arheološka najdišča 19
arheološke najdbe 19
- Beneška republika 17, 18
Beneška Slovenija 2, 3, 5, 6, 12, 15, 17, 18
Beneški Slovenci 2
Beneško gledališče 12
bizantinsko slikarstvo 3
božje poti 17, 18
- cerkvena umetnost 4
- domoznanstvo 2, 6, 15, 16, 17, 18
- etnografija 16
etnologija 6
evangelij po Mateju 1
- Furlanija-Juljska krajina 19
furlanščina 9
- ikone 3
Italija 2, 6, 12, 15
italijanščina 9
- jezikoslovje 8
- Kanalska dolina 10, 16
klavir 7
knjiga za otroke 17, 18
krajevna imena 8
- likovna umetnost 5
likovne kolonije 5
ljudske pesmi 6
- mednarodne razstave 5
- nabožne ljudske pesmi 6
narodne manjšine 2, 12, 15
nemščina 9
- Ofijan 15
- Pegliano 15
Podbonesec 6
prazgodovina 19
Pulfero 6
- Rezija 4, 8
rezijanščina 8
- slovarji 9
Slovenija 19
slovenska narečja 8
slovensko narečno gledališče 12
slovenščina 10
slovenščina 9
socialne zvrsti jezika 10
sociolingvistika 10
Stara gora 17, 18
stenski koledarji 3, 4
sveto pismo nove zaveze 1
- Topolove 5
toponomastika 8
Trbiž 16
- učbeniki 7
- zamejski Slovenci 6, 12, 15
zgodovina 17, 18, 19

MONOGRAFIJE
(do septembra 1999)

31 SOCIOLOGIJA. DEMOGRAFIJA. STATISTIKA

RUTTAR, Riccardo

I diplomati della Slavia : la situazione demografica : ricerca sui diplomati / Riccardo Ruttar. - Cividale del Friuli : Slovenski raziskovalni inštitut = Istituto sloveno di ricerche, 1999 (Basaldella di Campoformido : La Tipografica). - 186 str. : graf. prikazi ; 24 cm
Presentazione / F. Marinig: str. 3-4
COBISS-ID 1643500

1

STRANJ, Pavel

Slovensko prebivalstvo Furlanije-Julijske krajine v družbeni in zgodovinski perspektivi / Pavel Stranj ; uredila in redakcijo teksta opravila Milan Bufon in Aleksej Kale ; predgovor Vladimir Klemenčič ; [karte izdelal Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU ; osnutek bibliografije Pavla Stranja pripravila Ksenija Majovski in Milan Bufon]. - Trst : Slovenski raziskovalni inštitut : Narodna in študijska knjižnica ; v Ljubljani : Znanstveni inštitut Filozofske fakultete Univerze, 1999 (Trst : Graphart). - 366 str. : zvd., graf. prikazi ; 23 cm
Beseda urednikov: str. 5-7. - Predgovor: str. 9-10. - Bibliografija: str. 341-356. - Osnutek bibliografije Pavla Stranja: str. 359-362
COBISS-ID 1607660

2

39 ETNOLOGIJA. ETNOGRAFIJA. FOLKLORA

QUALIZZA, Antonio

Se zmisleš --- : canti popolari / Antonio Qualizza. - Stregna : Comune, 1999 (Premariacco : Juliagraf). - 222 str. : ilustr., note ; 25 cm
Vzporedno slov. in ital. besedilo. - Pesmi so v beneškoslovenskem narečju. - Bibliografija: str. 211. - Kazalo
COBISS-ID 11216941

3

6 UPORABNE ZNANOSTI

MATTELLIG, Renzo

Zeje an sadje, jedilo an zdravje / Renzo Mattelig ; [illustrazioni di Sandra Manzini ; foto di Renzo Mattelig ; hanno collaborato Živa Gruden, Loretta Primosig = risbe Sandra Manzini ; slike Renzo Mattelig ; parpomal so Živa Gruden, Loretta Primosig]. - Cividale del Friuli : Kulturno društvo Studenci = Circolo culturale Studenci, [1999] (Tavagnacco : Arti grafiche friulane). - 61 str. : ilustr. ; 31 cm

Ov. nasl. - Hrbt. stv. nasl.: Zeje an sadje, jedilo an zdravje = Erbe e frutti, cibo e salute. - Vzporedno besedilo v beneškem narečju in it.

COBISS-ID 1661676

4

PETRICIG, Paolo

Quella ferrovia non s'ha da fare = Nesojena železnica / Paolo Petricig ; [slovenski prevod, traduzione slovena Dušan Udovič]. - San Pietro al Natisone = Špeter : Lipa, 1999 (Pasian di Prato : Lithostampa). - 97 str. : zvd. ; 21 cm. - (Mrvice ; 4)

Besedilo v it. z vzporednim prevodom v slov.

COBISS-ID 1660908

5

71/72 PROSTORSKO UREJANJE. ARHITEKTURA

RUCLI, Renzo

Valentino Z. Simonitti : architetto e intellettuale di confine = arhitekt in intelektuallec ob meji / Renzo Rucli, Giovanni Vagnaz ; [traduzioni, prevod Živa Gruden ; fotografie, fotografije Riccardo Toffoletti, Luca Laureati, vari]. - San Pietro al Natisone = Špeter : Lipa, 1999 (Pasian di Prato : Litho stampa). - 133 str. : ilustr. ; 28 cm

Besedilo v it. z vzporednim prevodom v slov. - La lezione di Valentino Simonitti = Nauk Valentina Simonittija / Paolo Petricig. - Na zavihku podatki o avtorjih

COBISS-ID 1660140

6

78 GLASBA

SPECOGNA, Nino

Pod lipo [Glasbeni tisk] : 25 let zbora Pod lipo / Nino Špehonja ; [prevodi v italijanščino avtor ; redakcija besedil in prevodi v slovenščino Živa Gruden ; fotografije Marseu Giuseppe "Pizo"]. - Špeter : Lipa, 1999 (Pasian di Prato : Litho stampa). - 1 partitura (255 str.) : ilustr. ; 30 cm

Pesmi v beneškem narečju s prevodom v it., spremna besedila vzporedno v slov. in it. - Pesmi pod lipo = Cantare sotto il tiglio / Pavle Merkù: str. 5-6. - Fotograf Pico = Pizo fotografo: str. 7-9

COBISS-ID 1660652

7

81 JEZIKOSLOVJE

MERKÛ, Pavle

Slovenska krajevna imena v Italiji : priročnik = Toponimi sloveni in Italia : manuale / Pavle Merkù. - Trst : Mladika, 1999 (Trst : Graphart). - 123 str. ; 21 cm

Predgovor v slov. in it. - Kazala

COBISS-ID 1613036

8

82(100) KNJIŽEVNOST RAZNIH NARODOV

VOCI dalla sala d'aspetto = Glasovi iz čakalnice / a cura di Michele Obit ; [immagini Jaka Bonča ; traduzioni in italiano Michele Obit per le poesie di Peter Semolič e Miklavž Komelj, le poesie di Loredana Bogliun e Franco Loi sono tradotte dagli autori ; nell'ambito di "Stazione Topolò" = "Postaja Topolove", sesta edizione, 3-18 luglio 1999, Topolò, Grimacco, Udine]. - [Špeter] : Associazione artisti della Benecia = Društvo beneških umetnikov, [1999] (Cormons : Poligrafiche San Marco). - 77 str. : ilustr. ; 16 cm

Besedilo pretežno v it., nekatere pesmi tudi v slov. - Ilustr. na zunanjih in notranjih str. ovoja

COBISS-ID 1660396

9

821.163.6 SLOVENSKA KNJIŽEVNOST

PREDAN, Marco

Beneški petrol / avtor Marco Predan. - [S. l. : samozal. Marco Predan, 1999]. - 33 f. ; 30 cm

Ov. nasl. - Z oznako: Dan emigranta '99, Gledališče Ristori, 06.01.1999, režiser Marjan Bevk. - Beneško narečje. - Igro je uprizorilo Beneško gledališče

COBISS-ID 1623276 10

SENJAM beneške piesmi (24 ; 1999 ; Lese)

[Štirindvajseti]

24. Senjam beneške piesmi, Lesa, Garmak 23.-24.-25. julija 1999 / [organizator] Kulturno društvo Rečan = [organizzatore] Circolo culturale Rečan. - [Lese] : Kulturno društvo Rečan, 1999 (Premariacco : Juliagraf). - [20] str. ; 21 cm

Beneško narečje

COBISS-ID 1659628 11

929 BIOGRAFSKE IN SORODNE ŠTUDIJE

PETRICIG, Paolo

La lezione di Dino Menichini nelle Valli del Natisone / Paolo Petricig. - San Pietro al Natisone = Špeter : Lipa, 1999 (Pasian di Prato : Litho stampa). - 21 str. : slika D. Menichinija ; 15 cm. - (Mikra ; 1)

COBISS-ID 1659884 12

NASLOVNO KAZALO MONOGRAFIJ
(do septembra 1999)

Beneški petrol 10	Se zmisleš --- 3
I diplomati della Slavia 1	Slovenska krajevna imena v Italiji 8
Glasovi iz čakalnice 9	Slovensko prebivalstvo Furlanije-Juljske krajine v družbeni in zgodovinski perspektivi 2
La lezione di Dino Menichini nelle Valli del Natisone 12	24. Senjam beneške pesmi, Lesa, Garmak 23.-24.- 25. julija 1999 11
Nesojena železnica 5	Toponimi sloveni in Italia 8
Pod lipo 7	Valentino Z. Simonitti 6
Quella ferrovia non s'ha da fare 5	Voci dalla sala d'aspetto 9
	Zeje an sadje, jedilo an zdravje 4

IMENSKO KAZALO - MONOGRAFIJE
(do septembra 1999)

- Barba, Enrico (avtor) 9
Benedetti, Mario (avtor) 9
Bogliun, Loredana (avtor) 9
Bonča, Jaka (ilustrator) 9
Bufon, Milan (urednik, avtor dodatnega besedila) 2

Clodig, Davide (notograf) 3

Fierro, Giovanni (avtor) 9

Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU
(Ljubljana) 2
Gruden, Živa (drugo) 4
Gruden, Živa (prevajalec, drugo) 7

Kalc, Aleksej (urednik) 2
Klemenčič, Vladimir (avtor dodatnega besedila) 2
Komej, Miklavž (avtor) 9
Kulturno društvo Rečan (Lese) 11
Kulturno društvo Rečan (Liessa)
glej Kulturno društvo Rečan (Lese)

Lamarque, Vivian (avtor) 9
Laureati, Luca (fotograf) 6
Loi, Franco (avtor) 9

Majovski, Ksenija (avtor dodatnega besedila) 2
Maniaco, Tito (avtor) 9
Manzini, Sandra (ilustrator) 4
Marinig, Firmino (avtor dodatnega besedila) 1
Marscu, Giuseppe (fotograf) 7
Mattelig, Renzo 4
Medeot, Luca (avtor) 9
Merkù Pavle 8
Merkù Pavle (avtor dodatnega besedila) 7

Obit, Michele (urednik, prevajalec) 9

Paronetto, Luciano (avtor) 9
Petricig, Paolo 5, 12
Petricig, Paolo (avtor dodatnega besedila) 6
Petricig, Pavel glej Petricig, Paolo
Petričič, Paolo glej Petricig, Paolo
Petričič, Pavel glej Petricig, Paolo
Predan, Marco 10
Predan, Marko glej Predan, Marco
Primosig, Loretta (drugo) 4

Qualizza, Antonio 3

Rucli, Renzo 6
Ruttar, Riccardo 1

Semolič, Peter (avtor) 9
Senjam beneške piesmi (24 ; 1999 ; Lese) 11
Senjam beneške piesmi (24 ; 1999 ; Liessa)
glej Senjam beneške piesmi
(24 ; 1999 ; Lese)
Specogna, Nino 7
Stanišič, Božidar (avtor) 9
Stranj, Pavel 2

Špehonja, Nino glej Specogna, Nino

Toffoletti, Riccardo (fotograf) 6
Tomada, Francesco (avtor) 9
Tomasella, Paolo (avtor) 9

Udovič, Dušan (prevajalec) 5

Vragnaz, Giovanni (avtor) 6

PREDMETNO KAZALO (do septembra 1999)

- ankete 1
arhitekti 6
- Beneška Slovenija 1, 3, 5, 6, 7, 11
- Čedad 5
- demografija 1, 2
demografski razvoj 2
dijaki 1
- etnologija 3
etnomuzikologija 3
- folkloristika 3
- geografska imena 8
glasbene prireditve 11
- Italija 1, 2, 3, 7, 8, 11
- leksikoni 8
ljudska medicina 4
ljudske pesmi 3, 7
ljudsko slovstvo 3
- Menichini, Dino 12
- narodne manjšine 1, 2
Nediške doline 5
onomastika 139
- priredbе 7
priročniki 4
- Simonitti, Valentino Z. 6
Slovinci 2, 7
slovenska arhitektura 6
slovenska krajevna imena 8
- slovenske ljudske pesmi 3
slovenščina 8
srednješolci 1
statistični podatki 1
- studije 6
- toponomastika 8
- zamejski Slovenci 1
zdravilne rastline 4
zelišča 4
zgodovina 5
zgodovinski pregledi 5
- železnice 5
železniške proge 5

1. Tuzi Puzovi
2. Vrhovnjak
3. ...

4. ...
5. ...
6. ...

7. ...
8. ...

kazalo

9. ...
10. ...

11. ...
12. ...

13. ...
14. ...

15. ...
16. ...

17. ...
18. ...

19. ...
20. ...

21. ...
22. ...

5 - BRUNA DORBOLÒ

6 - SILVESTER GABERŠČEK

TONI BUIANI

9 - Zaščitni zakon - pravna osnova za nadaljnje delo

EMIL CENCIG,

13 - Koledar

26 - Leto 2000

ADRIANO NOACCO,

28 - Efemeride

naša zgodovina

FRANC RUPNIK,

37 - Bitka v Kobaridu leta 1616

IOLE NAMOR,

45 - Izdajateljska dejavnost kot izraz beneške kulturne pomladi

MILOŠ PAHOR,

59 - Ob izidu zgoščenke s skladbami Ivana Trinka

MARINO QUALIZZA,

63 - Jubilej v svetem letu

NINO SPECOGNA,

66 - 25-let zbora Pod lipo

LUISA BATTISTIG,

71 - Sanje se zgodijo

naši ljudje

PAVEL PETRIČIČ,

79 - Peter Podreka - Beneška kulturna prelomnica

GIORGIO BANCHIG,

94 - Luciano Chiabudini – Ponediščak

LUCIANO CHIABUDINI,

98 - Vsakdanji kruh

LILIANA SPINOZZI MONAI,

103 - Kako je nepoznani raziskovalki uspelo, s pomočjo Milka Matičetovega,
stopiti v arhiv ruske akademije znanosti

Poklon Milku, ob njegovem 80. letu

FRANCO FORNASARO,

117 - Roman Firmani: njegovi spisi

naš svet

MATEJ ŠEKLI,

125 - Rezijanščina na koncu 20. stoletja

ROBERTO DAPIT,

138 - "Pa te dušice so lačne in žejne"

ALDINA DE STEFANO,

146- Moje srečanje s svetom Krivapet

GIOVANNI COREN,

152 - Kar zazdreleje jesen

GIUSEPPE FLOREANCIG - KOKOC,

160 - Par starin pod Human

ANDREJ FURLAN,

163 - Planšarstvo v Terski dolini

ter stavbna dediščina terskih planšarjev

RICCARDO RUTTAR,

172 - Bo še živiela slovenska smriekca Benečije

MARCO VERTOVEC,

177 - Nadrealistično potovanje v slovensko prestolnico

naša beseda

MICHELINA BLASUTIC,

183 - Je na koncu tel šekul

REMO CHIABUDINI,

188 - Muoj Božič je biu...

- ALDO CLODIG,
190 - Uoda mirno teče in teče...
- MARINO VERTOVEC,
210 - Beli valovi spomina
- BRUNA BALLOCH,
212 - Tje po naših potah
- ANTONIO QUALIZZA,
216 - Po Božji pot...
- VLADI PREDAN,
220 - Stare pravce
- MICHELE OBIT,
228 - Zabardo
- GREGORY PRYOR,
231 - Topolovo "coolo"
-
- KSENJA MAJOVSKI,
233 - Slovenska bibliografija Videmske pokrajine

likovni vložek

- MARTINO MELISSA
MORENO MIORELLI,
Martino Melissa (1958 – 1983)

uff. sup.

5450
TRINKOV koledar 2000
inv.št:

5450

